

מבוא

מבין ספרי השו"ת המרובים מתייחד קובץ שאלות ותשובות 'תורה לשמה', בהיותו כולל קובץ רחב של תרכ"ב חקרי הלכות מקוריות ומחדשות בכל מקצועות התורה, בשימת דגש לחשיפת מוצא התשובה בדברי חז"ל, בתלמוד ובמדרשים, פסקי גדולי הראשונים ופירושיהם. הספר כולל גם שאלות ותשובות בבירור ענינים שבתורת הח"ן, והם המה מיוסדים על פי ולאור תורת רבינו האר"י זיע"א¹.

לראשונה הובא הספר לבית הדפוס בשנת תשל"ג² על ידי ר' יוסף כדורי ז"ל ועמו רבי דוד חיים ז"ל, מתוך כתב ידו של זקנו ג"ע מופה"ד רבינו יוסף חיים זלה"ה, אשר הביא עמו בעלייתו לאר"י בשנת תשל"ב³.

בכתה"י ייחס הגאון רבי יוסף חיים זלה"ה את התשובות לחכם קדום בשם יחזקאל כחלי. ואכן התשובות כולם חתומות בשם יחזקאל כחלי, ואף הקדמה מאת 'יחזקאל כחלי' נדפסה בראש הספר, בה גם נזכר זמן התהוות הספר: 'והנה בעתה באתי להודיע כי אני בעניי חנני השי"ת ברחמי הרבים וחסדי הגדולים לחבר ספר שו"ת בדבר הלכה... לעשות כונת יוצרנו שציונו ללמוד תורה לשמה, על כן קראתי החיבור הזה בשם תורה לשמה, והיתה התחלתו משנת התמ"ב ומעלה... כה דברי הקטן יחזקאל כחלי נר"ו⁴.

אליבא דהגרי"ח, לא היה חלקו בספר אלא כמעתיק בלבד, אשר אחר שנזדמן לו כתב יד זה של רבי יחזקאל כחלי, חשב לו למצוא לעשות 'קיום ומציאות' לחיבור, ע"י העתקתו לשם פרסומו. ואלו דברי הגרי"ח בהקדמת הספר: 'דברי המעתיק יצ"ו. אמר המעתיק יצ"ו ע"י נס נזדמן לידי החיבור הזה בכ"י ישן, והכתב היה קשה לקרות, ונדרתי להעתיקו בידי לעשות חסד עם המחבר ז"ל, כי על הרוב לא היה העתק אחר חוץ מזה בעולם. והנה, שלי"ת על ידי נעשה קיום ומציאות לחיבור הזה בעולם, ובלי נדר אשתדל בעזה"ו שיהיה ממנו עוד העתקות על ידי אחרים, כדי שיתפשט החיבור הזה בעולם, ובודאי כי מצוה זו של ההעתקה אשר עשיתי לספר הזה תחשב כמו מצות עשה של השבת אבידה. וכל המעתיק אותו עוד למצוא רבה תחשב לו.... המעתיק יצ"ו.

בנוסף לכך, נוספו בשולי תשובות רבות הגהות הפותחות: 'אמר המעתיק' - הוא ניהו הגרי"ח כאמור - ובהם ציונים והוספות לדברים האמורים בתוך ספר תורה לשמה.

אכן, למרות דבריו המפורשים של הגרי"ח שאינו אלא מעתיק, רשם נכדו של רבינו, ר' דוד, בשער הספר הנדפס, כי מחברו הינו רבינו הגאון רבי יוסף חיים זלה"ה. וכך גם ב'דברים אחדים'

¹ וכך תיארו רבינו יוסף חיים זלה"ה בראש החיבור: והוא ספר אמרי שפר, שאלות ותשובות, הלכות מרובות, שואל ומשיב בדבר הלכה, על פי הגמרא הערוכה, ופסקי הלכה, שפסקו הראשונים זכרונם לברכה, אלה הדברים, יהיו מאירים, ונודעים בשערים.

² ושוב בשנת תשל"ו.

³ הספר לא נדפס בשלימות: מתוך תרכ"ב תשובות לא נמצאו בכתה"י אלא תקכ"ד. על מנין התשובות המקורי למדנו מתוך רשימת הסימנים שבכתה"י. הסימנים החסרים הם: קכ"ה - קל; שכ"ה - שע"ד; תט"ז - תנ"ה; תרי"ד. כאשר הביא המו"ל את הספר לבית הדפוס, שינה את סימני התשובות החל מסי' קכ"ה ואילך, למען יהיו הסימנים באים בסדר זה אחר זה. (רשימת הסימנים המקורית נדפסה במהדורה שניה ירושלים תשל"ו, לצד הסימנים החדשים).

⁴ פתיחה קצרה נוספת מצויה קודם סי' א': 'אמר הקטן יחזקאל כחלי, בעזרת האל צורי וגואלי, הנה זה החלי משנת תמ"ב לכתוב סדר שאלות ותשובות, ממה שחנני האל שוכן ערבות.'

אשר הקדים בראש חיבור: '...אודה ה' מאוד... שסייעני להביא לכאן החיבורים הקדושים אשר חיבר מו"ר ועט"ר מו"ז הרב הגאון ח"ר יוסף חיים זלה"ה. ומכלל החיבורים, הוא חיבור הקדוש הזה אשר קרא לו 'תורה לשמה', אשר סייעו ועזרו השי"ת ברחמי הרבים וחסדיו הפשוטים, וחתם בו את חתימת ידו הקדושה בשם 'יחזקאל כחלי'. ומגמתו היתה בשם זה להעיד על חיבורו תורה לשמה, והשם הנז"ל 'יחזקאל כחלי' הוא מספר 'יוסף חיים' בדקדוק כזה: יחזקאל עולה מס' יוסף, כחלי עולה מס' חיים. על כן הספר הזה יתייחס לשמו הטוב אע"ג שחתם אותו בשם הנז"ל כדי להעלימו מטעם הכמוס עמו להיות בנסתר ולא בנגלה. **ויש עוד חיבורים קדושים שלו ג"כ העלים אותם בשם אחר...**⁵.

שאלת זהותו של מחבר הספר תורה לשמה והחזקת הגרי"ח כמחבר הספר, היתה ענין לענות בו עוד בטרם נדפס חיבור תורה לשמה, זאת בעקבות הזכרת ספר 'תורה לשמה' וציטוט קטעים ממנו ע"י הגרי"ח בספריו השונים⁶, וכן ע"י העתקות של חלקים מן החיבור אשר היו מצויות בידי החכמים עוד טרם הדפסתו⁷.

וכך סיפר⁸ הגאון רבי בן ציון חזן ז"ל⁹, כי כאשר נדפס בעה"ק ירושלים בשנת תרס"ג תשובות רב פעלים חלק ב', ושם בחלק סוד ישרים סי' ה' הביא רבינו איזה דבר מתוך חיבור 'תורה לשמה

⁵ כמה מחיבורי רבינו באו בעילום שם (תקון תפילה בגדאד תר"ל, סדר היום בגדאד שם, הלולא רבא ליוורנו תרל"ז ועוד. ראה עכ"ז בספר 'בן איש חי - תולדותיו קורותיו ומורשתו לדורות', פרק עלמות אהבוך, עמ' 396). ואף מצינו שהזכיר ברכת החיים על חכמים שוכני עפר, לכסות על זמן חיבורו של הספר (ראה כתר מלכות, בתוך עטרת תפארת, ירושלים תשמ"א, אות קע"ט: בספר מדבר קדמות להרב מהר"י אזולאי נר"ו). אכן כמעשהו בתורה לשמה, לא מצינו אלא בחיבור אחד נוסף, הנקרא 'אמונת עתך, חוסן ישועות, חכמה ודעת'. חיבור זה נמצא בספרייתו של הגאון החסיד מהר"א מני, והוא כתוב כולו בכת"ק רבינו הגרי"ח. בשנת תשל"ג פרסם החכם רבי שאול דוד חי ז"ל, חלק מועט מתוכו. לעת האחרונה נדפס החיבור בשלימותו ע"י הוצאת אהבת שלום. עם גילוי כל חלקיו, נתברר מעל כל ספק זהותו של המחבר, הוא ניהו רבינו הגרי"ח. (עיין עכ"ז במבוא בראש הספר שם). בראש חיבור זה באה הקדמת המחבר הפותחת: 'אמר המעתיק בנימין בן לא"א משה בן מלכה, הנה לקטתי דברים יקרים אלו מספר שלום רב הנמצא בבית המדרש של פה עיר מולדתי וכו'.' הרי לנו שגם בחיבור זה הניח רבינו מסווה על פניו כדרך ובאופן שעשה בחיבור תורה לשמה, וד"ב.

⁶ רשימת אזכורי ספר תורה לשמה בחיבורי רבינו: תשובות רב פעלים ח"א או"ח סי' ב'; שם סי' ד'. ח"ב או"ח סי' כ"א; שם סי' מ'; שם סי' נ'; שם סוד ישרים סי' ה' [ושם מביא רבינו מתורה לשמה סי' תקל"ג, ולפנינו נמצאת התשובה בסימן תל"ח, והיינו משום שסדר הסימנים נשתנה, כמבואר לעיל הערה 3]. ח"ג או"ח סי' ל"ב. בן איש חי שנה א' הלכות פורים ט"ז; שם ט"ז; שם נצבים י"ב; שם כ'; שם כ"ד; שנה ב' נח י"ז; שם ויצא י'; שם י"ד; שם כ"ה; שם ויקרא י"ז. עוד יוסף חי וארא אות י"ט [תשובת תורה לשמה זו שהעתיקה רבינו שם, וכן קודמתה בבא"ח (ויקרא שם) ליתא בחיבור תורה לשמה שלפנינו, זאת משום שכאמור נחסרו תשובות בדפוס]. כל זאת מלבד המקומות בהם הזכיר רבינו דברים מתוך חיבורו תורה לשמה, אך לא גילה מקורם להדיא, וכפי שעמדנו ע"כ לקמן פ"ג.

⁷ ראה בהקדמת ר"י כדורי לס' תורה לשמה: בקשתי בשנת תש"ז מאת הרה"ג בן ציון חזן ז"ל, שהיה בעיר העתיקה מנהל ישיבת פורת יוסף, שישלח מכתב לבגדאד, למורנו ורבנו הרב המופלא מעוז ומגדול פעמון זהב ורימון וכו', רבי דוד שליט"א נכד הגאון המחבר, ויבקש ממעלת כבוד תורתו, שישלח ספר מכתבי יד של מו"ר זקנו הגאון הגדול רבינו יוסף חיים זיע"א. והרב ב"צ חזן ז"ל נענה לבקשתי, ושלח מכתב לבגדאד, ורבנו דוד שליט"א העתיק ספר מכתבי יד, ושמו תורה לשמה, ושלח לנו חלק ממנו, והיו ששה מחברות מכילות מאה ועשרים שו"ת, ושלה לירושלים ע"י הרב ב"צ חזן ז"ל, והרב הנזכר מסר לי את כתבי היד בידי ושמחנו הרבה וכו'. ובאותו זמן שנת תש"ח היה כ"י במקרה אצל הרב ב"צ חזן ז"ל בעיר העתיקה בפורת יוסף, ונכבשה העיר העתיקה, והלך הכת"י לאיבוד.

⁸ עיין הקדמת המו"ל שם.

לרבי יחזקאל כחלי', נתעורר חשד בדעתו של הגאון המקובל רבי אברהם עדס זלה"ה¹⁰ כי 'יחזקאל כחלי' זה אינו אלא רבינו הגרי"ח (חאת גם לאור הגימטריא השווה הנז"ל). בעקבות זאת פנה ר"א עדס אל רבינו הגרי"ח במספר שאלות בהלכה, ובתוך הדברים הוסיף לשאול מי הוא המחבר של ספר תורה לשמה. רבינו הגרי"ח השיבו על כל שאלותיו, למעט שאלה זו.

עדות נוספת, חשובה ומכרעת נמסרה לנו ע"י המו"ל ר"י כדורי מפי גדולי רבני בבל זו תכנה¹¹: "...כדי לדעת מיהו המחבר שאלתי מאת רבני הבבלים בירושלם ת"ו, ומכללם הרב המקובל רבי אפרים מנשה כהן הי"ו¹², ואמר לי **ששמע מפי הרב הגדול ארי שבחבורה סובר הרזים מהרש"א ז"ל¹³, ששמע מן הרב המקובל בנם של קדושים רבי יעקב זללה"ה בן רבינו זללה"ה כי ספר תורה לשמה הנ"ל אביו הוא חברו, שכך אמר לו אביו בפירוש¹⁴.**

לרגלי מלאכתנו בהתקנת החיבור לדפוס במהדורה חדשה ומשוכללת זו, נתנו אל ליבנו להראות באצבע את זהותו של רבינו כמחבר הספר באופן מופתי וחותר, מתוך עיון בחיבור עצמו והמסקנות הנגזרות ממנו. לא תלינו יהבנו בשמועת חכם זה או באמירת חכם אחר, בלתי אל הספר לבד עינינו. ויהיו הדברים מדברים בעד עצמם. מבוא זה הינו, איפוא, כפירות הנושרים מפרי עריכת הספר כולו ובדיקת מקורותיו ומוצאותיו ועל כך יחודו, וכדלהלן.

דברינו יתחלקו לד' פרקים: פרק א. קביעת זמן חיבור הספר; פרק ב. מקום חיבור הספר; פרק ג. זיהוי של רבינו הגרי"ח כמחבר הספר; פרק ד. אבני פינת ספר תורה לשמה בכת"ק הגרי"ח.

נאמנים לדרכנו זו שהצבנו לעצמנו בראשית המלאכה, שלא להכנס בסבך המעשיות והשמועות הסותרות שנשמעו סביב ואודות הספר, לא התימרנו לבוא בסוד קדושים, וליתן טעם למעשה הפלאי של רבינו הגרי"ח בהסתרת שמו, ותליית הדברים על ידו בחכם קדום¹⁵. אכן, ברור שאי פתרונה של שאלה זו, אין בה כדי לבטל או להחליש את המסקנות החד משמעיות שלפנינו¹⁶.

⁹ נולד בבגדאד בשנת תרל"ז. שימש כראש ישיבת פורת יוסף ומנהלה משנת תרפ"ז עד יום הסתלקותו בי"ב מרחשון תשי"ב. ה"ל כ"כ מספרי רבינו הגרי"ח, ובכללם דעת ותבונה ירושלים תרע"א, שם גם הציב הקדמה מופלאה לקורותיו של רבינו זלה"ה.

¹⁰ מגדולי מקובלי ירושלים וממסדי ישיבת רחובות הנהר, נולד באר"ץ בסביבות שנת התר"ך ונתבש"ם בירושלים בשנת תרפ"ה. עיין נפלאות עליו בספר פרי עץ הגן לר"י קצין ירושלים תרצ"א עמ' ס"ג - ע"ד, ובסו"ס תורת אברהם ירושלים תשס"ו.

¹¹ נרשמה בגליון ספר עוד יוסף חי חלק ההלכות, מהדורת ירושלים תש"י דף נ'.

¹² מגדולי חכמי בבל, נולד בשנת תרמ"ה, ויצק מים עוד בנערותו על ידי מרן הגרי"ח, ולמד בצוותא עם המקובל האלהי מהר"ש אגסי זלה"ה. בשנת תרפ"ד עלה לארה"ק, שימש כראש חבורת המקובלים בישיבת פורת יוסף, ונסתלק בשם טוב בשנת תשי"ז.

¹³ ה"ה המקובל האלהי ר"ש אגסי זלה"ה, נודע בעוצם קדושתו וחסידותו, מחבר בני אהרן על שער הגלגולים (בגדאד תרס"ח). תולדותיו וקורותיו נדרשו באורך ע"י הגרי"מ הלל שליט"א בראש ספרו זהב שבא, הוצאת אהבת שלום, ירושלים תשמ"ט, ע"ש ותרו"ץ.

¹⁴ ע"ש שהביא את הרמז העולה מן הגימטריא של יחזקאל כחלי הנז"ל, משמו של רבי אפרים כהן זלה"ה.

¹⁵ וראה מש"כ הגרי"מ הלל שליט"א בספר תהלות יוסף (מסדרת אוצרות חיים, י"ם תשמ"ט) עמ' מ"ד.

¹⁶ דומה שיש מקום להעיר, כי חזיון נדיר זה של כתיבת חיבור בהעלמת שם מחברו חמנו של החיבור, באופנים דומים להפליא, נמצא גם אצל רעו ועמיתו של רבינו, ה"ה החסיד המקובל האלהי מהר"א מני זלה"ה אב"ד חברון ת"ו, כאשר

סוגית מחבר ספר תורה לשמה, עולה מעת לעת על שולחן חכמים במכתבי עיתים ובחיבורי מחברי זמנינו. אכן, לעיתים רבות באו הכותבים למסקנות שונות ע"י עיון קל בחיבור הנה והנה, מסקנות שאין להם קיום ואחיזה למול הדברים המפורשים המופיעים בספר. ולעיתים יביאו הדבר כשנוי במחלוקת בין חכם זה לשמועת חכם אחר. וכל זה וכיוצא בזה הוא מן הטעם, שעד עצם היום הזה לא נעשה בירור מקיף לקביעת זהות מחבר הספר, מתוך עיון וסקירת הספר כולו, מראשיתו ועד סופו.

על הטוב יזכרו הגאונים: רבי יעקב משה הלל שליט"א¹⁷, רבי יעקב חיים סופר שליט"א¹⁸, רבי מאיר מאזח שליט"א¹⁹, אשר העמיקו חקור בדברי רבינו, ומיד עם עלות הספר עלי דפוס, הבחינו בעיונם הקולע ובתבונתם החודרת, כי עובדת היות הספר מעשה ידי הגרי"ח הינה מעל לכל ספק, ואף ביססו קביעה זו בראיות מוצקות. דבריהם קילורין לעינים, ובכלל דברינו הבאים לקמן, הובא מדבריהם²⁰.

המעין אשר יקרא הדברים הבאים בשקידה ובשימת לב, יראה את דמותו של רבינו הגרי"ח עולה ומשתקפת בבהירות גמורה מתוך הספר, באופן שיש מקום להסתפק, האם אכן נתכוין רבינו הגרי"ח להסתיר עצמו באופן שלעולם לא נדעהו כמחבר הספר, או דילמא הניח לנו מקום למצוא הפתח, לומר דברים בשם אומרם, ולהשיב אבידה מדעת לבעליה.

עשה לספרו כסא אליהו (דפו"ר ירושלים תרכ"ה), אשר מלבד שלא קרא שמו עליו, פעמים שהזכיר מחיבורי האחרונים הנדפסים, וכותב עליהם שהיו לנגדו בכתיבת יד. ועוד הוסיף לכסות מוצאו וחוגו. ראה לדוגמא שער ד' (מהדורת אהבת שלום עמ' קנ"ט): 'אעתיק לך בס"ד דברי מורי הגאון מהר"ח ז"ל בכת"י' - והוא מספר נפש החיים למהר"ח מוואלאז'ין, ווילנא תקפ"ד. עוד שם (עמ' קס"ג): 'ראיתי לכתוב כאן תוכחת מגולה מאהבה לחכמי הזמן אשר הוכיח במישור רב א' מרבני הספרדים, הוא נר המערבי אשר תורתו זורחת בעה"ק כאשר מצאתי כתוב בקונטרס קטן כתיבת יד העתק דבריו הנעימים ח"ל וכו'.' והנה, כל הדברים הנעתיקים שם נלקחו מספר חפץ ה' למהר"ח נ' עטר הנדפס באמ"ד תצ"ב. [דוגמא לזה תמצא בדברי רבינו סי' שע"ד, שהביא סברת הרב יכין ובוועז נכדי הרשב"ץ, וכתב דבריהם בשם 'הורו רבותי', וכהנה עוד בספרנו].

¹⁷ ח"ל בתשובתו הנדפסת בשו"ת וישב הים ח"א סי' י"ד: והגם ששמעתי שיש איזה מרבני זמננו המפקפקים על אמיתות הספר תורה לשמה שיחוסו למרן הרי"ח טוב ז"ל, אצלי אין הדבר צריך לפנינו כלל, והוא ברור כשמש לכל רגיל על לשונו ובקי בסגנונו, דרכו ושיטתו של רבינו. והרבה מהעניינים הנכתבים שם כתבם מפחרים אחת הנה ואחת הנה בשאר חיבוריו בסתם, ולא הביאם משם ספר תורה לשמה, כידוע להבקיאים בדבריו. ועוד יש לי בזה חבילות של ראיות, אבל מה אעשה שאין מגמתי כעת לעסוק במחקרים אלו. ושמעתי שכבר נכתב מזה בכמה כתבי עת של זמננו להוכיח שהמחבר תורה לשמה הוא רבינו הרי"ח טוב ז"ל, ולא ראיתי מה שכתבו. אבל אחר כל הדעות והאמירות סומך אני בהעדות המודפסת בספר עוד יוסף חי (דפוס ירושת"ו שנת תש"י בדף נ') בשם גדולי רבני בבל מתלמידי מרן הרי"ח טוב ז"ל, הלא הם הרב המקובל כמהר"ר אפרים זילכא הכהן זלה"ה, ואמטו לה משם רבו הגאון המקובל האלה"י כמוהר"ר שמעון אגסי ז"ל, בשם בנו וממלא מקומו של רבינו הלא הוא רבי יעקב חיים ז"ל, שהעיד ששמע מפי אביו הקדוש בעצמו, שספר תורה לשמה הוא בעצמו חיברו, ודי והותר לנו בזה לאמת הדבר, עכ"ל. וע"ע במש"כ בהקדמת אוצרות חיים חלק ימים חמנים שבת א' עמ' י"ב אודות כללי הפסק מספר תורה לשמה, ובס' תהלות יוסף הנז"ל.

¹⁸ עיין מה שציין בזה בספרו תרנן לשוני סי' ב' עמ' י"ח למקומות בהם האריך בנושא זה בכל ספריו.

¹⁹ קובץ אור תורה, אלול תשל"ה סי' ל"ח, ותשרי תשל"ו סי' מ"ו.

²⁰ ועיין גם בספר שבט מיהודה (סי' כ"א) להרה"ג ר"י לביא בן דוד שליט"א, שקיבץ וריבץ דעת חכמי זמנינו ונימוקיהם בענין הספר ומשפטו, והוסיף גם מדלילה.

פרק א

קביעת זמן חיבור הספר

כאמור לעיל, קבע המחבר בהקדמתו את זמן החיבור 'והיתה התחלתו משנת תמ"ב והלאה', וכ"ה בפתיחה קודם סי' א' 'זה החלי משנת התמ"ב'. למדנו, איפוא, כי שנת תמ"ב הינה זמן התחלת החיבור, לאור זאת אף אם נמצא בגוף התשובות דברים המורים על איחורו של הספר בעשרות שנים משנת תמ"ב²¹, עדיין לא נוכל לבטל ולשלול תאריך זה, שכן שנה זו הינה תאריך התחלה בלבד.

אכן, על אף שמועד הסיום לא פורש, נצא מתוך הנחה רחבה, כי כעבור כששים שנה משנת תמ"ב נסתיימה מלאכת כתיבת התשובות. ובכן שומה עלינו לבדוק ולהבחין אם אין בספר אי אלו דברים המאחרים את הספר גם אחר שנת ת"ק.

בתשובות רבות בספר מזכירים דברי ראשונים וגדולי האחרונים שספריהם נדפסו אחר שנת תמ"ב - ת"ק. במקומות אלו מציין המחבר אליהם כ'כתבי יד', כך שלפשוטן של דברים הרי שהיו בידי המחבר עשרות רבות של כתבי יד בכל מקצועות התורה²².

²¹ וכמו שמצינו שמביא (סימנים: ז', נ"ד, ע', ע"ח, צ"ו, קי"א, קכ"ה, קנ"ד, קפ"ב, קפ"ז, קצ"ד, שי"ז, תי"ב, תפ"ד) למג"א שנדפס לראשונה בדירנפורט תנ"ב, וכן מביא (סימנים: ח', פ"ו, צ', קי"ז, קנ"ג, קפ"ג, ר"ג) לט"ז על או"ח הנדפס גם הוא לראשונה שם. וכן (בסי' ר"ג) לספר בית הלל על שו"ע יו"ד הנדפס בדירנפורט תנ"א. עוד מצינו שמזכיר (סי' תכ"ט וסי' ת"ק) לתשובות הלכות קטנות הנדפסות לראשונה בויניציאה תס"ד. וכן (סי' רפ"ה) הביא מספר צאן קדשים הנדפס לראשונה בואזנבק תפ"ט. וכן (בסי' שס"ג) הביא מדברי הריטב"א לעירובין הנדפסים לראשונה באמסטרדם תפ"ט ומהריטב"א למו"ק (סי' שמ"ד) הנדפס לראשונה שם. ומהרשב"א לנדרים (סי' ק"פ וסי' ת"ז) הנדפס לראשונה בקושטא ת"פ. כמו"כ בסי' נ"ה הזכיר להרמ"ז בברכת המתים, ושנת סילוקו תנ"ח. ובסי' ר"ג הזכיר אחד האחרונים ז"ל בספר בית הלל. ושנת סילוקו ת"נ.

²² ואלו הם כתבי היד אשר כביכול היו בידי 'החכם יחזקאל כחלי' (הבא בסוגר עגול הוא ציון מקום האזכור בס' תורה לשמה): חידושי הריטב"א ליבמות (סי' א'), ריטב"א לבבא בתרא (סי' תקי"ח), ריטב"א ליומא (סי' ע'), תשו' מהר"י ברנא (סי' א'), תשו' מהר"ח או"ז (סי' י"ז), מהר"י קורקוס על הרמב"ם (סי' ח'), שיטה מקובצת למסכת ברכות (סי' מ"ב), שירי קרבן לירושלמי (סי' י"ח), שער הכונות (סי' ל"א ועוד), שער מאמרי חז"ל (סי' מ' ועוד), שער המצות (סי' ק"ד ועוד), שער מאמרי רשב"י (סי' קנ"ח ועוד), שער רוה"ק (סי' תי"ב ועוד), שער הגלגלים (סי' ת"כ ועוד), שער ההקדמות (סי' תנ"ז ועוד), שער הפסוקים (סי' תס"ד ועוד), שער הליקוטים (סי' ת"ק), מאירי לשבת (סי' ע"ג), מאירי ליומא (סי' קכ"א), מאירי לסוטה (סי' קל"ד), תוספי הרא"ש להוריות (סי' רפ"ד), תשו' הרי"ף (סי' תקי"ט), דעת זקנים מבעלי התוס' (סי' תקי"ט), תשובות הרי"ד (סי' קל"ו), הגהות הר"ם פאפירש לעץ חיים (סי' תמ"ד). טרחנו להעתיק את רשימת כל כתבי היד, שכן למבני דעת, בכך בלבד, יש לשלול את כל סיפור מהר"י כחלי וכתבי ידו, שכן מי פתי ויאמין כי לחכם בבגדאד (זיהוי מקום החיבור כבגדאד מוכח באופן ברור, ועמדנו ע"כ בפרק הבא) בעת ההיא, שנת תמ"ב ומעלה מטה, תקופה אשר לא היה בה בבבל אלא מתי מעט יודעי ספר בכלל, כנודע ליודעי קורות העיתים, ועל אחת כמה וכמה שלא היו בה חכמים בעלי אסופות וכתבי יד בחשיבות וסדר גודל שאין דומה לו. ואין ניתן כלל לעלות על הדעת כי כתבי יד יחידים ונדירים כבית הבחירה למאירי, אשר היו בפארמא שבאטליא, שמונה שערים מהאר"י שנסדרו בידי מהרש"ו, והיו בידו במצרים וכו' וכו', כל אלה היו בידי אותו חכם בבגדאד. וכל אלה שקעו בתהום הנשיה והיו כלא היו.

זאת עוד טרם נגענו בעובדא התמוהה כי מחבר בעל אוסף מרשים שכזה ובקיאות מופלאה שכזה המתגלית בתשובותיו, לא זכו להכירו בני דורו והבאים אחריהם, ולא נוכל לקיימו - הוא ושם משפחתו - משום מקור אחר, וכל זה אך לזרות גדולה יחשב. אלא שכאמור במסגרת זו קבענו לעצמינו לעסוק בראיות מוכחות ולא בהסתברויות בלבד, אף שלמבני מדע דברים אלו אינם נופלים בהכרח מראיה גדולה אשר תהיה. אמנם הדברים אמורים, כלפי האומרים כי 'לא מסתבר'

עם זאת במקום אחד בתורה לשמה מצינו התבטאות אשר יש בה כדי להאיר את משמעות הביטוי 'כתב יד' בחיבורינו, וכאשר יתבאר לקמן.

בסי' ח' כותב בעל תורה לשמה: ועיין עוד למהר"י קרקוס ז"ל בחידושו על הרמב"ם בהלכות מחוסרי כפרה הנמצאים בכ"י ולא נדפסו עדיין שהביא התוספתא והר"ש ז"ל וכו'.

התבטאות זו 'לא נדפסו עדיין'. נראית לכאורה תמוהה ומיותרת לגמרי, שהרי ברור כי אם בכתב יד עסקינן, הרי שלא נדפס עדיין. מה גם שלא מצינו התבטאות זו בשום מקום אחר בה הזכיר בעל התורה לשמה 'כתבי יד'. הלא דבר הוא.

ובכן דברים בגו. זו אכן הפעם היחידה בה מזכר בספר כתב יד שלא נדפס עדיין בחיי מרן הגרי"ח. מהר"י קורקוס לרמב"ם הלכות קרבנות, נדפס לראשונה ברמב"ם סדר קרבנות מהדורת הרב שבתי פרנקל ז"ל, ב"ב תשס"ג²³. אין ספק כי ניתן ללמוד מכאן מה טיבם של שאר כתבי היד שלא באה הבהרה בצידם 'שלא נדפסו עדיין'.

לפנינו דוגמאות נוספות השופכות אור על טיבם של 'כתבי היד' הנזכרים בס' תורה לשמה.

סי' קי"ז: ושוב ראיתי בתשובת הרא"ש ז"ל הנמצאת אצלינו בכ"י שאסף רבי יצחק מווילנא שנשאל בעיר קטנה שקבלו עליהם בחרם שישתיירו בכל יום בשוב וכו'.

וכן הוא גם בסי' ש"מ: בתשובות שאסף רבינו יצחק מווילנא ז"ל מן הרא"ש ושאר קמאי ז"ל הנמצאים אתנו בכ"י כתוב שאלה א' מן הרא"ש ז"ל בראובן שאמר לשמעון בפני בני אדם וכו'.

תשובות 'הרא"ש' הללו אינם אלא בקובץ הבדוי של תשובות הרא"ש הנקרא 'בשמים ראש'²⁴. 'בשמים ראש' יצא לאור לראשונה בברלין בשנת תקנ"ג. זיפו של הספר הוכרע מעל לכל ספק²⁵,

שהגרי"ח יסתיר שמו באופן פלאי שכזה וכו', ובאמת הרי שכל מעיין בצדק ישפוט כי האפשרות השניה אינה מסתברת עשרת מונים, ודי בזה.

²³ גם כתב יד זה לא היה בידי רבינו. כנודע, היו כת"י מהר"י קורקוס על הרמב"ם בידי חכמי תורכייה כרבני משפחת מיוחס ועוד, ומובא לרוב בחיבוריהם. ואכן, גם קטע זה אותו העתיק רבינו הובא מתוך כת"י בס' מנחה טהורה למס' מנחות לגאון ירושלים הרב אג"ן זלה"ה, שאלוניקי תקפ"ה, דף ה' ע"א, ע"ש.

²⁴ ולפי"ז יש לתקן את רבי יצחק מווילנא לרבי יצחק די מולינא, אותו חכם עליו טפל המלבה"ד, שכביכול היה בידי כתב היד של תשובות הרא"ש. [דרך אגב, יש לציין כי 'במפתיע' גימטריא של 'מולינא' הרי היא כשל 'די סאטאנב'. הלא הוא יצחק סאטאנב הזיין הנודע, ידיד נפשו וכן בריתו של שאול ברלין, ואף יצא לישעו כתנא דמסייע במכתב גלוי בו ניסה להוכיח כי ספר בשמים ראש הינו מקורי ואמיתי ('הגלוי והחתום' ברלין תקמ"ד). אכן, חזו מאן גברא רבא קא מסהיד עליה. (עיין תולדות ספרות ישראל לי' צינברג ת"א 1959 כרך ה' פ"ז עמ' 127)].

²⁵ אין כאן המקום ללקט ליקוטי בתר ליקוטי ממאמר זה ומחכם אחר. נסתפק בדבר אחד אשר, כמדומה, אינו ידוע דיו. ע"ג טופס חיבורו של שאול ברלין 'כתב יושר', אשר היה בידי ידידו דוד פרידלנדר מאבות ההשכלה, רשם דוד פ"ל בכתב ידו: 'הספר הסאטירי הוא מאת הרב שאול מברלין, ונכתב לרגל הרדיפות על ר' הירץ וויזל. הוא גם מחבר בשמים ראש אשר יחסו לגאון קדום' (עיין צינברג שם).

כך שכתב יד של בשמים ראש לא היה ולא נברא, אלא הכל מעשה ידיו של שאול ברליון. כיון שכן מניין לו לחכם בשנות הת' לראות את כתב היד שמעולם לא היה קיים²⁶.

סי' י"ח: ובירושלמי דיומא פרק רביעי הלכה ג' איתא, חתה והקטיר ונשפך הדם יביא פר אחר ונכנס בדמו, עד שלא הקטיר נשפך הדם חתיה פסולה היא וצריך לחתות בתחילה, ע"ש. הנך רואה, שהירושלמי הוא היפך תלמוד בבלי לפי מה שפירש רש"י ז"ל בהקטרה לא קא מיירי. וראיתי בגליון כ"י כדי שלא יהיה סתירה ופלוגתא בין בבלי לירושלמי צריך לפרש מ"ש בקטורת לא קמיירי, ר"ל כיון שנקטר כראוי והיה שם דם אין צריך לחזור ולחפון ולהקטיר שנית, דכיון שנעשה בכשרות לעולם בכשרותו הוא עומד, עכ"ל.

גליון כ"י זה שהעתיק מחבר התורה לשמה הלא הוא פירוש קרבן העדה בשיירי קרבן שם. קרבן העדה לסדר מועד נדפס לראשונה בדעסויא תק"ג. לכאורה גם במקרה זה היה עלינו לכפוף ראשינו בכניעה ולקבל על עצמנו הדין באהבה, כי מחיבור שיירי קרבן שנתחבר בברליון נפוצו כת"י והגיעו עד ארצות המזרח (משל היה אחד הראשונים). אך מה נעשה והגאון רבי דוד פרנקל מחבר קרבן העדה, נולד רק בשנת תס"ז²⁷.

כיו"ב נמצא בסי' רט"ו: כתב רבינו ז"ל בעץ חיים וכו' עכ"ל. ומצאתי הגהה בגליון כ"י על דברים הנז"ל ח"ל נ"ב הכוונה אנחנו דומים לז"א בבחינת התכללותו בנרנח"י שעולה לדיקנא דא"א, עכ"ל ההגהה.

²⁶ ועמד ע"כ לראשונה הגר"מ מאזח במאמרו הנז"ל. ואף הרוצה להחנק ולתלות עצמו באילן גדול במי מגדולים אשר נאחזו בסבך והלכו שולל אחר מעשה תרמיתו של שאול ברליון. או הטוען שאפשר ויש בספר כמה תשובות אמיתיות, 'ובדיוק' הם אשר הגיעו לידי מחבר התורה לשמה. לו יהי כן, הרי אף גדולי מליצי הספר בשמים ראש, לא הצליחו להציג מעולם את 'כתב היד' ממנו התחבר הבשמים ראש, או לפחות כתבי יד אחרים שיקיימו חלק ומקצת שבמקצת מן הדברים הנדפסים בבשמים ראש, והיאך נדמה בנפשינו כי דוקא בבגדאד היה בידי אותו חכם כתבי יד התואמים לבשמים ראש, וגם הם יחדיו עם כתב יד המקורי של תורה לשמה ירדו לתהום הנשיה. וכל זה אך לשחוק יחשב. ויתר על כן, מינייה וביה יש להשיב, דהנה המעיין בתשובות רבינו הגר"ח גופיה יראה איך אין ולא רפיא בידיה אודות ספר בשמים ראש [דיש שמביאו בפשיטות כתשובות הרא"ש (וכמש"כ בר"פ ח"ב יו"ד סי' ל"ה, ח"ד יו"ד סי' מ'), ויש שסייג והוסיף 'המיוחס להרא"ש' (עיין ח"א יו"ד סי' ל"ו, ובח"ב או"ח סי' י"ח, ועיין גם אה"ע סי' ט'). והביא גם דברי מי שכ' דסמכין אתשובות בש"ר (עיין ח"א יו"ד סי' ל"ז). ופעמים מצינו שכותב: בשמים ראש המתייחס להרא"ש או לאחד מן הראשונים (עיין ח"א אה"ע סי' ט'), או: המיוחס לרבינו הרא"ש ז"ל ורבותינו הראשונים ז"ל (ח"ב יו"ד סי' כ'). וע"ע במש"כ בח"ד יו"ד סי' מ': דע, כי לא נעלם מעיני מ"ש הגאון חיד"א ז"ל בטוב עין בסי' י"ט הנז' סוף אות י"ב על ספר בשמים ראש, ומה שרמז לדבריו שכתב בקונטרס ועד לחכמים ריש מע' הבית, אך עם כל זה נראה כי אין דבר זה מעבד בענין דידן ודוק היטב, ע"כ. (ונר' דר"ל דגם אם אין תשו' זו מהרא"ש, עכ"פ הרי היא מהקדמונים). אמנם, בתשובת רבינו בסוד ישרים (ח"ד סי' ב') מצינו לו שמונה זיופים שנתייחסו לקדמונים ובתו"ד כתב: וגדולים וכן רבים על תשובות שיש בס' בשמים ראש על שמו של הרא"ש ז"ל שאינם של הרא"ש, אלא של חכם א' ונכתבו על שמו של הרא"ש ז"ל, עכ"ל. וע"ע ח"ג יו"ד סי' כ"ט. והנה, רבינו הגר"ח שספר תורה לשמה היה בידו, מפני מה לא נסתייע 'כראיה עצומה' לאמינותו של הבשמים ראש והוכחת מקוריותו, מהא' 'שמהר"י כחלי' מביא דברים המזכירים בבשמים ראש כתשובות הרא"ש מכ"י. והרי זו 'ראיה' שלא זויף הספר. אמור מעתה, דרבינו הגר"ח גופיה פקפק' בכתיבי ידו של מהר"י כחלי'... (נזקקנו לזה לאשר ראינו למי שדחק עצמו וכתב, דשמן' 'מזמן' למהר"י כחלי מתשובות הרא"ש האמתיות שבבשמים ראש).

²⁷ אנציקלופדיה לגדולי ישראל (ת"א 1964 ח"ב עמ' 415).

הנה, מגיה זה אינו אלא הרב החסיד רבי רפאל אברהם שלום (בן הרב ח"י בשמש נכד הרש"ש) המכונה הרא"ש, בספרו דברי שלום (הנד"מ ד"ף ל"ח ע"ב). אשר היתה הולדתו בשנת תקל"ה²⁸.

סי' מ"ב: איתא בברכות דף ח' ע"א רב ששת מהדר אפיה וגריס אמר אנן בדידן ואינהו בדידהו, ע"ש. ואיתא בשיטה **כתיבת יד של רבינו בצלאל אשכנזי ז"ל** שכתב ח"ל יש מפרשים דדוקא רב ששת וכו'.

ובכן, המצוטט ע"י רבינו כאן נמצא בתוך שיטה למסכת ברכות הנדפס לראשונה בס' ברכה משולשת למסכת ברכות (ווארשא תרכ"ג), אשר לפי עדות המדפיסים הינה שיטה מקובצת מעשה ידי ר"ב אשכנזי. אלא מה נעשה וייחוס שיטה זו לרב"א הינה טעות מוכחת שנתחדשה ע"י מדפיסי ווארשא, וכבר בסמוך להופעת הספר יצאו על קביעה בטילה זו עוררין²⁹. א"כ היאך יתכן שהמחבר החזיק בכתב ידו של רבי בצלאל אשכנזי בשעה שכל יחוס זה לא נתחדש אלא בדפוס ווארשא.

עוד מצינו בס' תורה לשמה אזכור כ"י המוכחש מיניה וביה: תורה לשמה סי' א', גם עוד מצינו בשו"ת מהר"י ברונא ז"ל **כ"י סי' למ"ד**. ובכן סימון זה מתייחס למערכת הסימנים שנתחדשה בדפוס ראשון שאלוניקי תקנ"ח. ואילו בכתה"י של הספר מצינו סימנים שונים לחלוטין³⁰.

לאור האמור לעיל, אין מנוס מלקבוע, כי הבטוי 'כתב יד' בספר תורה לשמה יוצא ממשמעותו הפשוטה והידועה, אף אם לא נדע לכוון בדיוק למשמעות המחודשת שננסכה למושג זה כאן.

לסיכום ענין 'כתבי היד' הנזכרים בחיבור, חשוב גם לציין את העובדה דלקמן: כל כתבי היד המוזכרים בס' תורה לשמה ללא יוצא מן הכלל, כולם³¹ נדפסו בחיי רבינו הגרי"ח. ומאידך גיסא אין בכל ספר תורה לשמה ולו כת"י אחד אשר לא נדפס בחיי הגרי"ח. האם אך יד המקרה הוא.

זאת ועוד, מצינו בחיבורנו לרוב, ספרים רבים אשר נדפסו זמן רב אחר שנות 'תמ"ב והלאה', והובאו כספרים נדפסים בלא תוספת הציון 'כת"י'. וכמפורט להלן:

סי' קס"ט: שבת דף קל"ט ע"ב וכו' וכתב הרמב"ן ז"ל בחדושי ח"ל וכו'. חידושי הרמב"ן לשבת נדפסו לראשונה בפרעסבורג תקצ"ז.

שם: וכן הריטב"א ז"ל בשיטה הביא דברים הנז' של הרמב"ן ז"ל וסיים וכו'. ח"י הריטב"א למס' שבת נדפסו לראשונה בשאלוניקי תקס"ו.

סי' קצ"ג: בירושלמי בפ"ג דדמאי וכו' ופירש המבאר וכו'. פירוש 'מבאר' זה אינו אלא פירוש הפני משה שם כאשר יבחין המעיין על אתר³². פני משה לסדר זרעים נדפס לראשונה בשנת תרכ"ז³³.

²⁸ אור השמש עמ' ע"ג.

²⁹ ואף השיבו אבידה לבעליה, שאינו אלא לרבינו אברהם אלשבילי, עיין: ר"נ רבינובויץ דקדוקי סופרים למסכת ברכות (עמ' פ'), ר"א פריימן קונטרס המפרש השלם (בתוך ספר היובל לכבוד ל"ג, חלק העברי, ניו יורק תש"ו עמ' של"ה), פתח דבר מאת ר"מ הרשער להלכות ברכות מרבינו אברהם אלשבילי (בתוך גזי ראשונים למסכת ברכות).

³⁰ העירונו לכך הרב אברהם הלל שליט"א.

³¹ עיין לעיל מש"כ על 'כת"י' מהר"י קורקוס, וכך הוא גם בסי' קל"ו שהביא מתשו' רבינו ישעיה כ"י, וכבר העתיק קטע זה בברכ"י סי' תרמ"ט, ע"ש.

סי' קצ"ד: מגילה דף י"ד וכו' וכתב הגאון המאירי ז"ל דנ"מ בין תרי טעמי הנז' למי שאין לו מגילה. בית הבחירה להרב המאירי למסכת מגילה נדפס לראשונה באמשטרדם תקכ"ט.

סי' ס"ג: כתוב להרמ"ע ז"ל במאמרי השבתות שלעתיד וכו'. מאמר שבתות ד' נדפס לראשונה בלבוב תר"ט.³⁴

סי' שס"ד: יבמות דף ס"ג וכו' כתב הרב המאירי ז"ל בחדושי שם ח"ל וכו'. בית הבחירה לרב המאירי למסכת יבמות נדפס לראשונה בשאלונקי תקנ"ד.

סי' רט"ו: כתב רבינו ז"ל בעץ חיים שער הולדת או"א חו"ן שהוא שער ט"ז פרק ה' בענין וכו'.³⁵ ספר עץ חיים נדפס לראשונה בקאריץ תקמ"ב.

סי' ת"ג: דר"א עצמו היה כהן וכמ"ש בביאורי הירושלמי דסוטה פ"ג וכו'. 'ביאורי הירושלמי' אינו אלא מתוך קרבן העדה שם כאשר ימצא המעיין בנקל.³⁶ קרבן העדה למסכת סוטה נדפס לראשונה בברלין תקי"ז.

סי' תכ"ה: שבועות דף ל"ה וכו' וכן הריטב"א ז"ל בחדושי ח"ל וכו'. חידושי הריטב"א למסכת שבועות נדפסו לראשונה בליוורנו תק"מ.

סי' תנ"א: וכן כתב בספר מבוא שערים ש"ה ח"א פ"ח ח"ל וכו'.³⁷ ספר מבוא שערים נדפס לראשונה בקאריץ תקמ"ג.

סי' תנ"ה: כתב הגאון הרמ"ע ז"ל בספר כנפי יונה ח"ג סי' כ"ב ח"ל וכו'. ספר כנפי יונה נדפס לראשונה בקאריץ תקמ"ו.

סי' תק"ו: רבינו מהרח"ו זלה"ה וכו' בספר שערי קדושה אשר לו בח"ג שער ה' ח"ל וכו'.³⁸ ספר שערי קדושה נדפס לראשונה בזאלקווא תק"ב.

סי' תקכ"א: בספר ארחות חיים נמי וכו'. ספר ארחות חיים נדפס לראשונה בפירנצי תק"י.

ובכן מצינו, איפוא, בס' תורה לשמה ספרים רבים שנדפסו אחר שנת תמ"ב, עד כמאתיים שנה לאחר מכן. כך שבשום אופן לא ניתן לקבל את התאריך של 'תמ"ב והלאה'.

ענינים נוספים כמנהגים, מציאויות היסטוריות וכדומה, ישנם בחיבורינו, המוכיחים באופן מוחלט את איחורו של הספר בהרבה משנות 'תמ"ב והלאה', וכדלקמן:

³² ועיין שבט מיהודה שם, שהביא כן גם משם הגרי"ח סופר שליט"א.

³³ כינוי הפני משה בשם הסתמי 'מבאר' יש בו ללמד כי היה למחבר כונה ברורה להעלים את שמו המלא של המפרש. הגאון רבי משה מרגלית בעל הפני משה נולד בין השנים ת"ע – ת"פ ונח נפשיה בשנת תקמ"א, עיין אנציקלופדיה לתולדות גדולי ישראל (ת"א תש"ו ח"ד עמודה 1124).

³⁴ בתוך ספר ארבעה חרשים.

³⁵ עץ חיים נזכר גם בסימנים: תל"א, תל"ב, תל"ג, תל"ז, תל"ט, ת"מ, תמ"א, תמ"ב, תמ"ד, תנ"א, תנ"ד, תע"ב, תע"ד, תצ"ב, תק"ז, ותמיד ללא ציון 'כת"י'.

³⁶ וכבר הרגיש בזה גם הגרי"ח סופר שליט"א, ראה שבט מיהודה שם.

³⁷ עיין גם סי' תע"ב ות"צ בהם נזכר ספר מבוא שערים.

³⁸ עיין גם סי' ט"ז שהביא מדברי מהרח"ו שאינם אלא בשערי קדושה.

סי' תמ"ט: שאלה. יש נוהגין לעשות תיקון כרת שמנדדין שינה מעיניהם כל הלילה בליל א' ובליל שישי בכל שבוע, אם יש לזה טעם ע"ד הסוד. **גם יש נוהגים בימי העומר לעשות תיקון זה בשבוע שישי כולו לילות רצופים**, אם יש טעם לזה. יורנו המורה לצדקה ושכמ"ה.

מנהג עשית תיקון כרת בכל לילה בשבוע השישי של ספירת העומר הונהג לראשונה ע"י חסידי ק"ק בית אל. כמבואר ברשימת המנהגים שבראש ספר דברי שלום (ירושלים תר"ג), הרשימה נכתבה ע"י הרב אג"ן, אות נ"ז: בשבוע שישי מהעומר עושים תיקון כרת כל הלילות מהשבוע. מנהג זה לא נודע כלל בחיי הרש"ש (שנלב"ע בתקל"ז) וק"ו שלא בשנת תמ"ב³⁹.

סי' תע"ו: ואשר שאלתם להודיע לכם איזה לימוד המובחר ושייך לסעודה לנהוג בו על השלחן. הנה, שמענו מפי חסידים, **שראוי ונכון לומר פטום הקטורת וגם פרק איזהו מקומן של זבחים**, והוא מנהג נכון ויפה מאוד.

מנהג זה נזכר לראשונה בסידור הרש"ש כמו שהביא בכה"ח (להגרי"ח סופר, סי' קנ"ז ס"ק י"ז). ועיין לרבינו בעוד יוסף חי (דרושים לפרשת תרומה) שג"כ הביא כן בשם הרש"ש, וביאר ענין זה באורך, ע"ש⁴⁰. ואיך מחבר משנות תמ"ב יכתוב דבר זה בשם 'חסידים'.

שם: ובשבת יקרא לשון הנז' אחר פרקי שבת ובמוצאי שבת **בסעודה רביעית נוהגים ללמוד פתיחת אליהו ז"ל** הנז' בתיקונים עד קום ר"ש ויתחדשון מלין וכו', והוא מנהג יפה.

מנהג זה נזכר לראשונה בס' בן איש חי⁴¹ ח"ל שם: על כן **מנהגינו** לומר פתיחת אליהו זכור לטוב עוד הפעם בתוך סעודה זו.

סי' מ"ד: ועוד י"ל בלא"ה אין כאן קפידא בזה מאחר דאומרו דרך תחנונים. ויש ראייה לזה מדין כל פסוקא דלא פסקיה משה לא פסקינן, **וכתבו הפוסקים** דפסוק ויעבור דפסקי במלת ונקח, היינו משום דאומרו דרך תחנון, אבל אם אומרו בטעמים כקורא בתורה, וכגון שהוא יחיד דאינו רשאי לאומרו דרך תחנון וכו'.

הנה, באמת גוף האי כללא, דכל שהוא דרך תפלה ליכא איסורא דכל פסוקיה דלא פסקיה משה אנן לא פסקינן, כ"כ במג"א (ר"ס רפ"ב). ולאור דבריו כתבו בפתח הדביר (אזמיר תרט"ו - סי' נ"א ס"ק ו'); ובחסד לאלפים (שאלוניקי תר"א - סי' קל"א סק"ט) מסברת עצמם לבאר לפי זה טעמא דמפסיקין בונקה. וכ"כ גם הגרי"ח לבאר על דרך זה בספרו רב ברכות (מערכת הו' אות א'), וכתב כן מדעתו הרחבה. וכל הני לא ציינו 'לפוסקים' שקדמום בזה. **ובאמת לא ימצא לפוסקים אשר לפנייהם שכתבו כן.**

סי' תפ"א: שאלה. באחד חולה שאין בו סכנה, שא"ל רופא מומחה שא"א לרפאותו אלא עד שיוציא זרע לבטלה בתוך כוס אחד, כדי שיראה ויבין בו איזה דבר הנוגע למחלתו שצריך להכיר בו עי"ז, כדי שידע איך תהא רפואתו וירפאנו. זה שואל אם מותר לו לעשות כך לצורך זה, או"ד אסור. ואת"ל דאסור, הנה אם הוא תיכף ומיד אחר שיוציא הזרע ויראנו הרופא, הוא יתן הכוס לאשתו ותשפכנו כולו במקום שהשמש דש, **ומה גם שתוכל לעשות כן ע"י כלי א' ידוע שתוכל לזרוק**

³⁹ עמד על כך לראשונה הגרי"ח סופר בהערותיו לספר מעשה אליהו להגר"א מני ז"ל אות קס"ח, ע"ש.

⁴⁰ אבל בבא"ח לא הזכיר רבינו שהנהגה זו מיסוד הרש"ש (שנה א' בהר אות א'): גם יזהר לומר בתוך הסעודה פטום הקטורת ופרק איזהו מקומן, ע"כ. וכ"ה בסדר למוד לסעודה שתיקן רבינו בלשון חכמים (ח"א סי' ג').

⁴¹ שנה ב' ויצא אות כ"ו. וכ"ה בספרו של רבינו לשון חכמים ח"א סי' ח'. ועיין גם כה"ח (למהרי"ח סופר סי' ש' אות ה').

הזרע כולו כחץ לפני במקום שהשמש דש, והרי בזה נמצא שלא היה השחתה לזרע, ואפשר שתעבר ג"כ ע"י הזרע, כיון שתוכל לירות הזרע לפני כחץ ע"י הכלי הידוע. יורנו המורה ושכמ"ה. ובכן, ענין המתואר כאן הוא הידוע בזמנינו בשם 'הזרעה מלאכותית', שיטה זו נתחדשה רק בשנת תרכ"ו⁴². לפני זמן זה כלל לא ידעו בעולם מאפשרות שכזו. כך שדברי בעל תורה לשמה הללו (שסגנונם מוכיח גם כי המחבר הכיר שיטה זו כנפוצה וידועה 'על ידי כלי א' ידוע'). אין מציאות כלל שיכתבו בשנת 'תמ"ב ואילך' (כמאה חמישים שנה לפני המצאת השיטה)⁴³.

סי' תכ"ח: איתא בגמרא דברכות דף מ"ו ע"א רבי זירא חלש וכו', ועיין בירושלמי דברכות פ"ח סוף **הלכה ב'**, ע"ש⁴⁴.

מקודם שנת תמ"ב יצאו לאור ב' מהדורות של ירושלמי. דפוס ראשון נדפס בויניציאה רפ"ג ואחריו בקראקא שס"ט. לאחר מכן נדפס הירושלמי רק בקראטשין תרכ"ו. מהדורה שכמובן לא יתכן שרבי 'יחזקאל כחלי' משנות 'תמ"ב ולמעלה' ראה. ובכן, במהדורת ויניציאה וקראקא אין כלל הלכות במסכת ברכות. ציון ההלכות למסכת ברכות התחדש לראשונה בקראטשין תרכ"ו. זאת ועוד, כל ציוני ההלכות שבירושלמי הנזכרים בס' תורה לשמה הינם תואמים למהדורת קראטשין תרכ"ו, ולא למהדורת ויניציאה השונה בחלוקת ההלכות משאר המהדורות.

יש והובאו בס' תורה לשמה שמועות וחידושים בשם 'ראשונים', ובאמת לא ימצאו הדבר למי מהראשונים, ולאחר החיפוש והבדיקה עולה כי אין הם אלא דברי אחרוני אחרונים⁴⁵. בגילוי מקורות הדברים נוכל, איפוא, גם לקבוע את איחורו המוחלט של הספר.

בסי' ל"א דן בס' תורה לשמה אודות המנהג לפתוח כפים בשעת אמירת 'פותח את ידיך', וביאר שם שהוא כפועל דמיוני לקבלת השפע. והביא דוגמא לדבר: 'וכמו שמצינו אצל שלמה הע"ה בתפלתו, דכתיב וכפיו פרושות השמים, ופירשו **הראשונים** ז"ל לעשות הכנה לקבלת השפע'.

פירוש זה ליתא בראשונים, אלא כתבו **הגחיד"א** בחומת אנך לדברי הימים (ב' ו' יג'). יתר על כן, גם רבינו הגרי"ח גופיה בבא"ח (שנה א' ויגש אות י"ב) הביא פירוש זה בשם הגחיד"א ח"ל שם: והוא מנהג יפה לעשות בזה פועל דמיוני לקבלת מזלם את השפע מלמעלה, **וכיוצא בזה כתב בחומת אנך** [ב' ו' י"ג] בדברי הימים בפסוק ויפרש כפיו השמים גבי שלמה הע"ה, יע"ש⁴⁶.

⁴² אנציקלופדיה הלכתית - רפואית (מכון אסיא ירושלים תשמ"ח כרך א' ערך הזרעה מלאכותית עמ' 149). ע"ש תיאור מפורט על התפתחות השיטה ומועד פירסומה.

⁴³ עקב כך, תחילת הדיון בשאלה חמורה זו בספרות השו"ת נמצא בתשו' דברי מלכאל (וילנא תרנ"א, ח"ד סי' ק"ז) ובתשו' מהרש"ם (ווארשא תרס"ב ח"ג סי' רס"ח). ולא ימצא כל אזכור לשאלה זו בשלפניהם. עיין אוצר הפוסקים (סי' כ"ג אות י"ז).

⁴⁴ וע"ע ציוני ירושלמי בסימון פרק והלכה ג"כ בסי' י"ח, ע"ז, צ"ו, ק"א, רמ"ד, שס"ד.

⁴⁵ וע"פ רוב יולדו על ברכי יוסף כפי שיראה המעיין מיד. (ועיין סי' נ"ב שהראינו שם כי התשובה כולה מיוסדת ע"ד החיד"א בברכ"י או"ח רפ"ד. ועיין סי' קל"ב שכתב בתורה לשמה 'שמעתי מחכם אחד', וסברא זו הראינו מקורה שם שהיא מדברי החיד"א בתשובותיו טוב עין סי' י"ח אות ל"ז, ע"ש ובהערותינו. וכן מ"ש בסי' קכ"ה 'ועוד חכם אחד המופלג בחכמה', גם שם הראינו סברת החכם בברכ"י ר"ח ס"א).

⁴⁶ ועיין גם לקמן בפרק ג' שהבאנו קטע זה לשם השוואת דברי רבינו ידיה אדידה.

סי' ס"ג: 'חכם אחד היה דורש, כל עיקר ברכת הנהנין הוא לברר הטוב מן הרע, ואמר לפ"ז יש לומר דישראל לא ברכו על המן שהיה יורד מן השמים ואין בו בירור'.

חכם זה אינו אלא הרב המקובל מו"ה ישראל דב, שהובא בספר בני יששכר⁴⁷ (מאמרי השבתות מאמר ג'), וז"ל שם: והנה, דכירנא כשהייתי מסתופף בצל קודשו של כבוד מחותני הרב הקדוש מהרצ"ה מזידיטשוב זצוק"ל נפל מילתא בפומיה לחקור היאך היה ברכת המן וכו', ונפל ויכוח בדבר בין החברים, נענה אחד מן החברים ה"ה הרב המקובל מהו' ישראל דוב זלה"ה אשר כמדומה לא ברכו על המן כל עיקר, כיון שהוא לחם אבירים נבלע באיברים שלא היה בו בירור, כי כל עיקר הברכה לברר ניצוצין ולהפרידם מן הפסולת, ובמין לא היה פסולת, ונהניתי מאד כי לדעתי הדברים קרובים אל האמת וכו', ע"ש.

סי' ק"י הביא מדברי חכם אחד אשר אסר על לימוד העיון בשבת מפני הטורח וביטול עונג שבת, והנה סברא זו מזכרה לראשונה ע"י הגאון יעב"ץ בסידורו (בית המדרש – קביעת מדרש בית נ"ד)⁴⁸.

סי' ע': 'כתוב בשיטה כ"י להריטב"א ז"ל ח"ל וכו' וא"ת והלא בעל קרי אסור לעבוד עבודה עד שיעריב שמשו, וכהן זה הוא היה עובד עבודה כל שבעה מקצת העבודות כדאיתא בפרקי⁴⁹. וי"ל דלאחר תמיד של בין הערביים היה יכול לשמש מטתו ולטבול ולהעריב שמשו, ולעבוד עבודה למחר. ולא סוף דבר שיעשה כן, אלא שיהא ראוי לכך כדי שיהא לו פת בסלו, עכ"ל ע"ש. והנה, בדרך זה שכתב הריטב"א ז"ל **מצאתי כתוב בקונטרס אחד לאחד מן הקדושים** שתרץ בזה קו' עצומה על מ"ש בזוהר, דבחיי אהרן הע"ה לא היה שום אדם יכול להקטיר קטורת בכל יום, אלא הוא בעצמו היה מקטיר בכל יום, ומקשים והלא אהרן הע"ה לא פירש מאשתו, ואיך היה אפשר להקטיר בכל יום, והלא בלילה ששימש היה טבול יום. ובאופן הנז' שכתב הריטב"א ז"ל בזה מתורץ שפיר דאחר שהיה מקריב תמיד של בין הערביים היה מקיים מצות עונה עכ"ל. **והנה, אנכי לא חפשתי לראות דברי הזוהר, ולפי דבריו שבאמת כך כתוב בזוהר**, שלא היה אחר מקריב זולת אהרן הע"ה אי אפשר לתרץ קו' הנז' אלא דוקא באופן זה'.

מי הוא אחד מקדושים זה, ומה פשר לשון הפקפוק בקיומו של הזוהר. אחר שנתחקה למקור הדברים יבוא הכל על נכון.

ובכן מקור הדברים הוא בס' נחל קדומים להגחיד"א⁵⁰ (הנדפס לראשונה בתוך 'תורה אור' ליוורנו תקנ"ה) וז"ל שם: "כתב הריטב"א בחי' יומא וכו', וא"ת והלא ב"ק אסור לעבוד עד שיעריב שמשו, והוא היה עובד כל שבעה. וי"ל דאחר תמיד של בין הערביים היה יכול לטבול ולהעריב שמשו ולעבוד למחר, עכ"ל. ובילדותי שמעתי משם הרב הגדול מהרח"א ז"ל⁵¹, **דהזהר אמר** דבחיי אהרן

⁴⁷ ספר זה עמד לפני רבינו, ראה בן איש חי שנה ב' פרשת חיי שרה אות י"ב ועוד.

⁴⁸ וכמו שהעיר ע"כ הגר"מ מאזח בקובץ אור תורה הנז"ל.

⁴⁹ כיון דלא פירש מאשתו, ע"ש.

⁵⁰ מצורע טו טז.

⁵¹ אגב, ר"ח אבועלפיא המכונה כאן בתורה לשמה 'אחד מן הקדושים' נולד בשנת ת"ל לערך (עיין א' יערי, שלוחי ארץ ישראל, ירושלים תשי"א, עמ' 486. אנציקלופדיה אשכול, א', תרפ"ט, עמ' 78), וא"כ בשנת תמ"ב היה בן י"ב שנים לערך.

לא אשתמש ב"נ בקטרת, והקשה דאיך מקיים מצות עונה, ותירץ עד"ז דאחר קטורת של בין הערבים היה מקיים, ע"כ שמעתי".

ואכן, המעין יראה כי בס' נחל קדומים לא הובא היכן איתא כן בזוהר, אלא בלשון סתמי 'הזוהר אמר', מחבר התורה לשמה שהעתיק מכאן, לפי שעה לא זכר היכן הוא מקומו בזוהר, ולפיכך הוסיף 'ואם אכן כ"ה בזוהר וכו' ⁵².

סי' נ"ה: שאלה למה מפטירין ביום שבועות במרכבה דיחזקאל הע"ה וכו'. תשובה הן אמת כי רש"י ז"ל במגילה דף ל"א פירש טעמא על שם שנגלה בסיני ברבי רבבות אלפי שנאן, ועיין בלבוש ופוסקים, מ"מ **מצינו כי הראשונים ז"ל** אמרו טעם אחר בזה ע"פ מ"ש בזוהר חדש שמראה יחזקאל היה ביום שבועות, ועל פי זה נכון להפטיר בו ביום בהפטרה זו. אך יש מקשים על זה איך יתיישב הפסוק ברביעי בחמשה לחודש, כי ברביעי נראה שהוא חודש תמוז. גם אומרו בחמשה לחודש ק', והלא שבועות בששה לחודש. **וכתוב בגיליון בשם מהר"ם זכות ז"ל** פירוש ברביעי ר"ל יום רביעי בשבת, ומ"ש בחמשה לחודש אר"ל בגמרא דר"ה עצרת פעמים בחמשה כאשר יהיו ניסן ואייר שניהם מלאים דאז יגיע חמשים בחמשה לחודש, פעמים בששה כאשר יהיו אחד מלא ואחד חסר, פעמים בשבעה כאשר יהיו שניהם חסרים, ע"כ. ובעל גליון ידידיה אמר אי נמי ראה ביום חמשה לחודש לעת ערב, אך רוב המראה בששה שהוא ליל שבועות, ע"כ.

גם דבר זה ליתא בראשונים, אלא כתבו **הגחיד"א** בס' ברכ"י ⁵³ בשם מהר"י לינגו. גם מה שהביא בהמשך 'יש מקשים', הק' כן בברכ"י שם. וכמו כן מה שהביא מגליון הרמ"ז נמצא במחזיק ברכה שם.

סי' ק"ג ⁵⁴: ולכן נהגו לומר בקשת יהא רעוא בשלש סעודות של שבת, ואע"פ שיש בה שאלת צרכיו כיון דרגיל לאומרה. **וכן כתוב בספר הכוונות** שסידר מהרש"ו ז"ל, **שהיא בקשה טובה לאומרה קודם כל סעודה מסעודת שבת**, ע"ש. וגדולה מזאת מצאנו מפורש בזוהר"ק, שאומרים בשבת בהוצאת ס"ת בריך שמיא דמארי עלמא וכו'.

נוסח זה, **'שהיא בקשה טובה וכו'',** ליתא בספר הכוונות שם, **ומקורו בתשובות יוסף אומץ ⁵⁵ להגחיד"א**, ח"ל שם ⁵⁶: **ובקשת יהא רעוא כתוב בספר הכוונות שסידר מהר"ש ויטאל ז"ל**, שמהר"ח ז"ל כתב דנראה לו, דבקשה זו אינה מן רבינו האר"י זצ"ל, ע"ש. ונראה שהיא על דרך מ"ש בזוהר להתפלל קודם הסעודה, ואינו ענין למה שכתבנו. וכן כתוב שם בספר הכוונות **שהיא בקשה טובה לאומרה קודם כל סעודה מסעודת שבת ⁵⁷**.

ואם אין די בכ"ז, תא חזי **שמועה בשם אומרה: חכם אחרון**, בתוך 'תורה לשמה' וכדלהלן:

⁵² ובאמת הדברים מפורשים בזוהר (אחרי מות דף ס' ע"א): אלא בשעתא דקודשא בריך הוא יתב קטרת בוסמין לאהרן בעא דלא ישתמש ביה בחיי בר נש אחרא, מ"ט בגין דאהרן אסגי שלמא בעלמא, א"ל קודשא בריך הוא את בעי לאסגא שלמא בעלמא על ידך יסגי שלמא לעילא הא קטורת בוסמין יהא מסור בידך מכאן ולהלאה, ובחייך לא ישתמש ביה בר נש אחרא, ע"כ.

⁵³ או"ח תצ"ד ס"ק ג'.

⁵⁴ בענין היתר שאילת צרכיו בשבת באופנים שונים.

⁵⁵ ליוורנו תקנ"ח.

⁵⁶ סי' מ"ד.

⁵⁷ הערת הגר"ח סופר שליט"א בהגהותיו לס' מעשה אליהו הנז"ל.

סי' תע"ד: והשתא לפ"ז קשה, א"כ מן הראוי שבר"ח יהיו גם האנשים אסורים במלאכה כמו הנשים, כי אעפ"י שאין עליה בר"ח אלא לנוקבא, עכ"ז היא אמנו וכל תיקון שלה הוא על ידינו, ואין מגיע לנו שפע מאבינו ז"א אלא על ידה ובאמצעותה, וא"כ גם האנשים היו צריכים לעשות רמז לעילוי שלה ע"י איסור עשיית מלאכה, וכמו ענין טעם התענית ביוה"כ שכתב כאן.

אך התשובה לזה הוא, כי הנה בלמודינו בדברי הרב ז"ל בספר הכונות הנז', **נתקשה ידינו הרא"ש ז"ל**, מעיקרא למאי אצטריך הרב ז"ל ללמדנו טעם זה של חיוב הזכרים בתענית, מאחר כי אנו רואים בעינינו שיש כמה וכמה תיקונים השייכים לנוקבא דז"א והזכרים חייבים בה, דזה פשוט מאחר כי היא אמנו חייבים אנו בתיקון שלה, על כן ידינו הנז' הסביר וכו', ע"ש באורך.

הרא"ש ז"ל זה, אינו אלא הגאון המקובל רבי שמעון אהרן אגסי ז"ל⁵⁸ בעל בני אהרן, וכפי שהביא רבינו דבריו בשו"ת רב פעלים ח"א סוד ישרים סי' י"ב: **"נשאלתי מהרב הכולל סוב' הרז'ים מהר"ר שמעון אגסי נר"ו**, אחרי תרעא הוה קאי וכו', למבעי מיניה יציבא די מילתא, מה שקשה לי כל ימי על מ"ש מרן מלכא האר"י ז"ל בדרוש הסוכות דרוש ג', ומבואר ביתר שאת בדרוש ד', ח"ל, ענין הסוכה הוא או"מ אל הנוקבה מבחינת החסדים דאימא, ואנחנו ישראל בני מלכים בני המלכות הנקראת רחל נוקבא דז"א, עושים סוכה ויושבים בצל אוה"מ ההוא המתפשט בה, וסובב אותה כעין סוכה, כדי שנמשוך אלינו מן אוה"מ ההוא, ע"כ. ולענ"ד קשה וכו', אבל ליכא למימר נמי אזכרים שיהיו פטורים ממצות סוכה, מאחר שהנוקבא היא המוקפת מאוה"מ ולא הז"א, דזה י"ל כמ"ש רבינו ז"ל **גבי תענית דיוה"כ**, דהיינו טעמא שהזכרים ג"כ נצטוו להתענות, הוא לפי שלעולם אין לנו שפע ומזון מהז"א אלא באמצעות הנוקבא, ולכן נצטוונו גם אנחנו להתענות כמוה יע"ש, וכמו כן י"ל כאן, ואפשר נמי שזה התירוץ רמז בלשון הזהב של רבינו ז"ל, שכתב ואנחנו ישראל בני מלכים וכו', אי נמי י"ל דהאמת הוא שגם הז"א הוא מוקף מאוה"מ הזה, והכי מוכח מדברי רבינו בדרוש הנז' שכתב אח"ז ליישב מאמרי הזוהר דסותרים זא"ז יע"ש, ולהכי שפיר הוא שהאנשים חייבים... עכ"ל הרב השואל הנז' נר"ו⁵⁹.

חו אף זו מצינו בס' תורה לשמה⁶⁰: 'שאלה אני וחברי נתלמדנו מלאכת הכתיבה של סת"ם ביחד ועלתה בידינו, אך חברי נעשה לו אומנות גדולה בכתיבת התפלין לכתוב אותו באותיות קטנות דקות הרבה, וכ"כ יש לו אומנות גדולה בכתיבה הדקה מן הדקה עד שיוכל לכתוב פסוק ארץ חטה ושעורה וכו' על חטה אחת בכתיבה אשורית דקה דבר פלא, ותמיד יש לו תאוה הרבה במלאכה זו של כתיבה הדקה'.

והנה, אומנות פלאית זו, נמצא כתוב שהיה מוכשר בה הגאון המקובל ח"ק לישראל רבי ששון מרדכי משה שנדוך זלה"ה, הרב בעל קול ששון ודבר בעתו (נולד בשנת תק"ו וחלי"ש בשנת תק"ץ⁶¹), וכפי שרשם כותב קורות רבני בבל, רבי יהושע משה ז"ל בספרו קץ הימין (ירושלים תשכ"ז)

⁵⁸ ואף שמהר"ש אגסי נלב"ע בשנת תרע"ד אחר פטירת רבינו, מ"מ ברור שבברכת ז"ל לא נתכוין רבינו לברכת המתים, שהרי כתב ברכה זו על 'הר"י כחלי' (עיין רב פעלים ח"א או"ח סי' ב', ח"ב סוד ישרים סי' ה' ועוד. וכבר ציינו בזה לדברי המהרש"א קידושין ל"א ע"ב ותשו' חו"י סי' ע"א בענין ברכת ז"ל על החיים, ואכ"מ).

⁵⁹ העירנו על כך הרב אברהם הלל שליט"א.

⁶⁰ סי' תס"ב.

⁶¹ ע"פ א' בן יעקב, יהודי בבל, ירושלים תשכ"ז, עמ' ק"ל.

עמ' קמ"ח): '...גם היה יודע לכתוב כתיבה דקה מן הדקה בכתב מיושר, עד שסיפרו עליו שכתב את כל הפסוק ארץ חטה ושעורה וכו', על חיטה אחת'. וכפי הנראה מתוך הנהגתו של רבי ששון שהיתה ידועה לכל, נטל רבינו דוגמא זו לבנות עליה את שאלתו⁶².

וראה גם סי' תל"א שהערנו שם על לשון רבינו, שלאמיתו של דבר נעתקה מדברי רבינו הרש"ש⁶³.

והנה, עד עתה הראנו את זמנו המאוחר של הספר לפי ריבוי ענינים פרטיים, אכן מלבד כל אלה, אופי וסגנון הספר כולו מוכיח גם הוא באופן מוחלט על איחורו. וכפי ששמענו זאת מראש הישיבה הגרי"מ הלל שליט"א, שכן בכל ספרי ההלכה מהימים ההם (שנת תמ"ב) והדורות שאחר כך לא דיברו גלויות בעניני נסתרות וקבלת הארז"ל, כפי שמדבר המחבר בספר הזה. רבינו הגרי"ח היה זה שחידש והוסיף בספר השו"ת שלו 'רב פעלים' חלק חמישי נוסף בשם 'סוד ישרים', המיוחד לשאלות ותשובות בעניני קבלה. אבל לפניו לא נשמע כדבר הזה. זאת ועוד, גם בשאר התשובות שבכל חלקי הספר מרבה המחבר להזכיר ולציין דעת המקובלים, עם דיון מעמיק בדבריהם תוך כדי שהוא שחרם בדברי הלכה, גם סממן זה יש בו משום חידוש בדורות הללו שלא מצינו דוגמתו.

סיכומו של דבר: תוכן הספר; מבואותיו ועניניו, יתנו עדיהם ויצדקו, כי חיבור זה נתחבר מאות שנים אחר 'תמ"ב'. ויש ללמוד על איחורו אף לאחר שנת תרכ"ה, וכאשר נתבאר לעיל⁶⁴.

פרק ב

מקום חיבור הספר

נפן עתה לבדוק היכן ובאיזו סביבה נתחבר חיבור 'תורה לשמה'. ובכן, מצינו בס' תורה לשמה מנהגים יחודים לקהילות בבל, אשר בחלקם אף לא ידועים מכל מקום אחר, ולא נרשמו בספרי המנהגים אשר לשאר קהילות. וכדלהלן:

א. סי' ק"ד: שאלה. עיר שמנהגם לשמש לאור הנר בלילה הראשונה של החופה דוקא, אי אריך למעבד כן לשמש לאור הנר, ואם נכון לבטל מנהג זה.

עיר זו אינה אלא בגדאד, וכפי שעולה מעדותו של מרן הגרי"ח⁶⁵: דע, כי המנהג פשוט פה עירנו בגדאד יע"א מזמן קדמון, דהחתן שנושא בתולה משמש בליל החופה שהיא ביאה ראשונה לאור הנר, אפילו הוא חכם וחסיד בלתי שום פקפוק.

⁶² העירנו על כך הרב משה הלל שליט"א, וראה גם פרי חדש סי' תס"ז ס"ק ט'.

⁶³ רבינו הרש"ש ז"ל חלי"ש בשנת תקל"ז.

⁶⁴ מן הראוי לציין כאן גם חקירות רבות ומחודשות אשר כתב רבינו בתשובותיו, ועין רואה שהן חקירות האחרונים, ראה דרך משל: סי' ע"ז וסי' קכ"ב שהם ספיקות הגרעק"א בתשובותיו סי' קנ"ט; סי' קפ"ג נסתפק רבינו באתרוג אשר עתיד להצטמק, ובברכ"י סי' תרמ"ח הביא דבספק זה נסתפקו חכמי דור; סי' ר"ג בדין גבינה ובשר בחותמת אחת אם יש בזה תרתי דסתרי, ובס' שני אליהו ח"ב (בתוך בן איש חיל ח"ד עמ' רפ"ב) הביא רבינו ספק זה בשם מהר"י אסא, וכהנה רבות כאשר יראה המעיין. אכן לא הוצרכנו לכ"ז.

⁶⁵ בן איש חי שנה ב' סוף פרשת וירא.

ב. סי' קנ"ב: שאלה. בני העיר דרכם ללבוש בגדים של חול שחורים כל י"ב חודש בין בחול בין בשבת, ואין מחליפים בשבת רק טלית וכתונת ומכנסיים. והנה, אחד קרה לו דבר אבלות בין ר"ה ליוה"כ, ויצא מאבלות ביוה"כ, ורוצה שילבש בגדים של חול שחורים כפי מה שלובש בכל ימות השנה, אם מותר לו בכך או לאו. תשובה מנהג זה הוא אסור בודאי וראוי לבטלו, אך ודאי כי דבר זה ביום כפור קשה יותר משבת.

גם מנהג זה הוא מנהג שרווח בעבר בין יהודי בגדאד. ח"ל הגרי"ח בספרו שו"ת רב פעלים⁶⁶: והנה, בעיר בגדאד נוהגים שבכל י"ב חודש אין לובשים בגדי שבת על אב ואם וכן שאר קרובים אח ואחות ובנים. כך גם העיד בעל זבחי צדק על מנהג בבל בזה⁶⁷: הנה, במקומנו יש אנשים שאין מחליפים בגדיהם אפילו בשבת.

מקור נוסף מלמד על כך שאכן - וכאשר נלמד מלשון השאלה בס' תורה לשמה - מנהג לבישת השחורים רווח בקהילת בגדאד אף בר"ה ויוה"כ: 'האבלים היו נוהגים ללבוש שחורים משך שנים עשר חודשי האבל אפילו בראש השנה ויום הכפורים. משנפטר חכם אליה בן משה חיים [אבי הגרי"ח] בשנת תרי"ט בטל מנהג זה'⁶⁸.

ג. סי' קל"ח: 'והנה, כיוצא בזה ראיתי בעיר שלי בברכת הלולב ביו"ט, אשר באים הקהל בהשכמה אל בית המזכה שיש לו לולב ואתרוג כשר ומברכים בסוכה, אך בן פורת יוסף באים רבים מן הקהל בבת אחת, וכולם עומדים צפופים בבית המזכה, ודוחקים זה את זה ודוחפים זה את זה כדי להתקרב אצל המזכה בתוך הסוכה ליטול ממנו הלולב ולברך, ואפילו הדיוט שבהדיוטים אינו משגיח ואינו חושש בכבוד האיש המכובד ממנו, אלא רוצה להיות זריז לברך קודם המכובד. ויהיה הרגשה גדולה בבית המזכה מרוב בני אדם ומרוב הדחיקות והדחיפות שדוחפים זה את זה ודוחקים זה את זה'.

והשווה עתה עם עדותו של הגרי"ח⁶⁹: הקהל בן פורת יוסף נתרבו מאד, ואתרוג הכשר לברכה ביו"ט ראשון לא היה מצוי אלא בשלש או ארבע בתים מן היחידים, והצבור זריזין ביום טוב ראשון לבא בבוקר השכם לבית היחידים ששם הברכה כדי לברך, ועומדים צפופים להמתין עד זמן הברכה בדוחק הרבה, וכשיתחילו לברך הם דוחקים זה את זה, וכל אחד רוצה לחטוף ולברך קודם חבירו⁷⁰.

ד. סי' רט"ו: 'במקום שמנהגם להעביר גם האנשים שער זקן התחתון וכו'. וכך היה נהוג בבגדאד כמ"ש רבינו בשו"ת רב פעלים יו"ד ח"ג סי' י"ח: 'פה עירינו בגדאד יע"א נהגו האנשים להעביר שער בית הערוה בסם'.

ה. סי' ל"ד: 'שאלה למה התופס כל נדרי בליל כפור קודם ברכת שהחיינו אומר ברשות מורי ומברך..!'

⁶⁶ ח"ד או"ח סי' ל"ג. וע"ע בן איש חי שנה ב' פרשת לך לך אות י"ח.

⁶⁷ זבחי צדק החדשות, ירושלים תשמ"א, עמ' רפ"ד.

⁶⁸ מסע בבל לרבי דוד סלימאן ששון, ירושלים תשי"ב, עמ' ר"ז.

⁶⁹ רב פעלים ח"ב או"ח סי' ב'.

⁷⁰ וראה גם מסע בבל (עמ' רכ"ז): אתרוג לברכה קונים העשירים מכיסם וכו', היחידים הולכים לבתי העשירים מעלות השחר כדי לברך על הלולב. וע"ע בן איש חי שנה א' פרשת וישלח אות ד'.

מבואר כאן, דמנהג מקומם היה שברכת שהחיינו מברך מחזיק ספר התורה ולא הש"ץ, ואכן זהו מנהג בגדאד, וכמ"ש רבינו בס' בן איש חי (פרשת וילך אות י"א): 'והמנהג שזה האוחז ספר כל נדרי הוא יברך שהחיינו'.⁷¹ וראה גם כתר שם טוב⁷², שתיאר בפירוט יותר מנהג בגדאד, ח"ל שם: 'המנהג וכו' בערי בגדאד קודם שיברך שהחיינו שואל ברשות מורי ורבותי, ונוהגים בבגדאד שהנושא ספר ראשון כל נדרי הוא המברך שהחיינו, ע"כ. גם 'תופס כל נדרי' כביטוי למחזיק הספר, (תרגום מלשון ערב: קבלן ספר כל נדרי) נוהג היה בין יהודי בבל, כנודע.

ו. סי' צ"ז: עיר שיש להם מנהג שוחטי הבהמות לחוד ובדקים של הסכין לחוד ובדקי הריאה לחוד.

ח"ל הרב בעל זבחי צדק⁷³: 'ופה עירינו בגדאד יע"א עשינו מנהג וכו', ואין רשות לשום אחד לשחוט ולבדוק הסכין הוא בעצמו, אלא כל בהמה ובהמה מוכרח להיות בודק ושוחט'.

ז. סי' ל"א: על כן מה שנוהגין לפתוח ידיהם בפסוק פותח את ידיך, מנהג טוב. גם מנהג זה נהג בבגדאד, וזה לשון רבינו בס' בן איש חי⁷⁴: המנהג פה עירינו יע"א כשאומרים פסוק פותח הנז' פורשים כפיהם לעיני השמים, והוא מנהג יפה.

ח. סי' רס"ד: אחד שם אמו מזל טוב אם אפשר לברכה בברכת מז"ט. מנהג העיר הוא כל אשה אשר תלד בת, כאשר יכנסו האהובים והקרובים אצלה כל אחד יאמר להיולדת מזל טוב, ב' מילות אלו דוקא ותו לא.

עיין לקמן שהבאנו בטעם הענין מש"כ רבינו במקו"א⁷⁵, ומצינו דכן נהגו בבגדאד, וכפי שהעיד ע"כ רבי דוד ששון בספרו מסע בבל⁷⁶: להולדת הבת מאחלים 'מזל טוב', ואילו להולדת הבן הברכה היא 'סימן טוב וקדום אל כיר'⁷⁷.

ט. סי' ט"ו: תפילין של יד וראש מכתיבת יד סופר אחד, אך הסופר אינו בודק אותם, אלא הדרך הוא אצלינו שיש בעיר ת"ח שהוא מומחה ומוסמך בבדיקה, והוא בודק כל תפילין ומזחה וכו'. גם תקנה זו שיש בודק מלבד הכותב, נהגה בבגדאד. עיין קול יעקב להגרי"ח סופר ז"ל⁷⁸.

י. סי' ק"מ: ולפי דרכי אזהיר אתכם במה ששמעתי שבעיר שלכם אינם נזהרים בכבוד אסרו חג של שבועות, וד"ז הוא פלא גדול עליכם, מה מצאתם טעם לזלזל בו ח"ו, ואדרבה הוא הגדול ביותר. הנה, מנהג זה להחמיר בכבוד אסרו חג של המועדות, ודוקא בשל שבועות להקל, אכן נראה בלא טעם, ולא מצינו מנהג זה, זולת עדות הגרי"ח על מנהג מקומו בגדאד, ח"ל בשו"ת רב פעלים⁷⁹: והנה, פה עירינו בג'דאד יע"א המנהג הוא שלא לעשות בעלי המלאכות את מלאכתן ביום אסרו

⁷¹ וכ"ה בסדר התפלה לימים נוראים בתשובות ופסקים זבחי צדק החדשות. ועיין גם בן יהודע סוכה נה, א: '...בעת שהנושא ספר כל נדרי מברך שהחיינו...!'.
⁷² לרש"ט גאגין ז"ל ח"ד עמ' 323.

⁷³ יורה דעה סי' י"ח אות פ"א.

⁷⁴ שנה א' פרשת ויגש אות י"ב.

⁷⁵ לקמן הע' 121.

⁷⁶ עמ' ר'.

⁷⁷ היינו: סימן טוב וכניסת השפע.

⁷⁸ סי' ל"ב אות קט"ו עיש"ב.

⁷⁹ ח"ב סוד ישרים סי' א'.

חג, וכן אין עושין משא ומתן כמו בחול המועד, אך לא נהגו בו אלא רק באסרו חג סוכות ופסח, אבל באסרו חג שבועות לא נהגו כן, אלא הכל יוצאין למלאכתן, והסוחרים ג"כ יוצאין בחנות שלהם בשוק, ובאמת מנהג זה תמוה, דאדרבה אסרו חג שבועות עדיף טפי.

כהנה וכהנה ניתן להוסיף בליקוט המנהגים הפזורים לאורך החיבור, אשר נודעים כמנהגי בגדאד, ובחלקם אף יחודיים לקהילה קדושה זו. ודי בנרשם לעיל כדי לקבוע באופן חד משמעי, כי מחבר הספר 'תורה לשמה' נמנה על בני קהילת יהודי בגדאד.

לאחר שבררנו וקבענו את מקום חיבור הספר בבגדאד, יש בנותן טעם להעתיק כאן מתוך מכתב הגרי"ח, ידיעה היסטורית חשובה אשר יש להסמיכה להנידון לעיל, פרק א', ביחס 'לכתבי היד' הנזכרים בס' תורה לשמה:

ר' אברהם שלום יהודה, בן למשפחה הבבלית, יהודה, שטח את בקשתו לפני רבינו הגרי"ח, שימצא לידו כתבי יד עתיקים של תפלה ופיוט הנמצאים בעיר בגדאד, הנצרכים לו לצורך עבודתו. במענה לפניה זו השיבו הגרי"ח בזה"ל⁸⁰:

'על זאת אשיב, שתדע נאמנה כי פה עירנו בגדאד והגליל לא ימצא שום ספר כתב יד ישן נושן ואפילו חתיכת נייר, הן בנוסח התפלות והפיוטים, הן מספרים ומנהגים ואפילו בענינים של הלכות וגפ"ת, יען כי בהתחלת המאה החמישית ועוד קודם לתקפ"ץ בא דבר עצום ונורא ועשה חורבן גדול בהעיר והגליל, וגם נהר חדקל עלה יותר מדאי ופרץ פרצות בחומה, ונכנס לבתי העיר ושטף הנמצא, וקלקל והחריב מאד. וכפי השערת השכל מחמת כן נימוחו ואבדו כל ספרי כ"י שהיו נמצאים פה, הן מעט והן רב⁸¹. וגם עיר עאנה שהיא על נהר פרת שהיו דרים בה עם רב מישראל נחרבה כולה לגמרי, ועד היום היא חריבה, ורק סמוך לה נתיישבו בני אדם מועטים כולם עניים הן ישראלים הן גויים, ושיבתם ומלבושם ודיבורם כמו הערביים, והם ריקנים מכל ספרים, באופן כי המבוקש של ר"ם לא אפשר להשיג שמץ מנהו ותתיאש מזה'.

פרק ג

זיהויו של רבינו הגרי"ח כמחבר הספר

בפרק זה נעמוד על זיהויו המוחלט של רבינו הגאון רי"ח טוב כמחבר 'תורה לשמה', זאת כעולה מתוך החיבור עצמו⁸².

⁸⁰ ראה 'יהודי בבל בארץ ישראל' ירושלים תש"מ עמ' 526, וקובץ מקבציאל גליון ל"ה.

⁸¹ ראה גם דברי הגאון רבי עזרא ראובן דנגור ז"ל במכתבו לר' דוד ששון מיום ד' כסלו תרפ"ד (פרקים בתולדות יהודי בבל ח"ב עמ' 533): 'כי פה בגדאד היה כל ל' שנים דְבָר, וגם נהר חדקל היה צף על כל גדותיו ויכנס לתוך העיר ויהרסו הבתים, לזאת נאבדו כל הספרים והפתקאות וכו'.

⁸² אף אם היו דברינו מסתיימים בזה, היה בדברינו בכדי להוכיח את בעלותו של הגרי"ח על ספר תורה לשמה: אין חולק על כך כי הגרי"ח הינו המלבה"ד של ספר תורה לשמה, ושספר תורה לשמה נדפס מעצם כתיב. ובכן אחר שהוכחנו לעיל את ביטול קדמותו של הספר ואיחורו המוחלט, הרי ששורת ההגיון נותנת, כי יש למצוא את מחבר הספר בעומד הקרוב אליו ביותר, הוא המלבה"ד - הגרי"ח ז"ל.

טרם כל שיח, יש לשים אל לב, כי רבינו בספריו, בהביאו דברים מתוך חיבור תורה לשמה⁸³, לעולם לא ישיג על הדברים, אלא תמיד יביאם כתנא דמסייע. זאת ועוד, כל הגהותיו של רבינו הבאות בשולי תשובות תורה לשמה (תחת הכינוי 'אמר המעתיק') כולם בלא יוצא מן הכלל, כוללות תוספות של דברי אחרונים, מספרים הנדפסים באחרונה, ולא מצינו בשום מקום שיביא מדברי קדמונים שנשמטו מדברי התורה לשמה, והיינו מפני שאת דברי הקדמונים קבע בפנים. וכל אלו ראיות מכריעות הן, כי 'המעתיק' הוא ניהו המחבר⁸⁴.

לפנינו ראיות נוספות ומוחלטות כי חיבור תורה לשמה נתחבר בידי רבינו הגרי"ח. את הראיות סדרנו בז' חלוקות: א, השוואות מוחלטות בין 'תורה לשמה' לשאר כתבי הגרי"ח. ב, דברים סתומים בס' תורה לשמה שפתרונם בשאר כתבי הגרי"ח. ג, הגרי"ח עורך ומשנה לשון ספר תורה לשמה. ד, שאלות ספר תורה לשמה בפי הגרי"ח. ה, מטבעות לשון בלעדיות בס' תורה לשמה ובשאר כתבי הגרי"ח. ו, פרטים סתמיים בספר המתאימים עם חיי הגרי"ח. ז, רמיזות הגרי"ח לחיבורו זה.

תורה לשמה וכתבי הגרי"ח – רב אחד אמרם

לפנינו מבחר קטעים מתוך ספר תורה לשמה ולעומתם קטעים זהים להפליא מתוך שאר ספרי רבינו⁸⁵. יש והדברים באים באותו לשון ממש, יש ואחידותם בתכנם, אבל בכולם יעמוד המעיין מיד על שיונם המוחלט, באופן שלא נותר כל מקום לספק כי מרועה אחד ניתנו, רב אחד אמרם.

תורה לשמה סי' מ"ט:

על לשון הזוהר וכו' למה לא נאמרו בלשון הקודש דעדיף וכו', הנה ידע להוי לכם, כי מרן האר"י זצ"ל נתן טעם לענין הקדיש מה שנתקן בלשון תרגום, דאיהו לישנא דלא משתמע למלאכין עילאין כנז' בזוהר פרשת נח דף ע"ח ובפ' לך לך דף פ"ט, הטעם הוא וכו' הקליפות הם נאחזים באחור והם מבינים בלשון תרגום וכו', ובהיותינו אומרים השבח הגדול והקדוש הזה של הקדיש בלשון תרגום שהם מבינים אותו, אז הם נכנעים ואינם עולים למעלה, עכ"ל. וא"כ השתא ממילא מובן הטעם וכו', כי לכן דיבר רשב"י זיע"א הסודות בלשון תרגום, כדי להכניע בזה הקליפות שהם מבינים לשון תרגום, שהם יש להם הכנעה מסודות התורה, שהיא כחרב פיפיות להם. וזהו הטעם נמי שיסד מרן האר"י זיע"א פיוט שבת בלשון תרגום, כי כולו סודות עליונים המדברים מגדולת וקדושת השבת, ובזה יהיה הכנעה גדולה לקליפות.

בן יהודה שבת י"ב ע"ב:

על לשון זוה"ק וכו' למה דברו בם בלשון תרגום וכו', ועל זה נראה לי בס"ד ע"פ מ"ש רבינו האר"י ז"ל בספר הכוונות בענין הקדיש הטעם שנאמר בלשון תרגום, מפני שהקליפות מבינים בלשון תרגום, ובהיותינו אומרים השבח הגדול והקדוש הזה בלשון שהם מבינים אותו אז הם נכנעים ואינם עולים וכו', יעו"ש. ולפ"ז לכך דבר רשב"י כל הסודות וחין עילאין בלשון תרגום שמבינים הקליפות, כדי להכניע הקליפות, כי כח חין עילאין הוא רב מאד, ובשמעם דברים עליונים

⁸³ עיין לעיל הערה 7 רשימת אזכורי תורה לשמה בספרי רבינו.

⁸⁴ העירונו לזה הרב אברהם הלל שליט"א.

⁸⁵ בהערותינו לגוף הספר ציינו לעוד רבים כיוצא באלו, בכדי לא להלאות הקורא הצגנו כאן מבחר זה.

אלו שאומרים התחתונים הם נכנעים, ובזה מובן הטעם מה שייסד רבינו האר"י ז"ל פיוטין בשבת בלשון תרגום, מפני שמדבר בם בחזין עלילין, ואז נכנעים הקליפות בשמעם חזין עלילין אלו.

תורה לשמה סי' שצ"ט:

טעם למה שמזכירין אדם בבקשת רחמים ע"ש אמו, ולא ע"ש אביו. נראה דהיינו טעמא, משום דעל הרוב ימצא על האיש קטרוגים יותר מן האשה. הא' מפני שהאשה פטורה ממצות עשה שהזמן גרמה וכו', פטורה ממצות ת"ת, והאיש לא פלט מעון ביטול תורה וכו', ועוד כי האשה היא מוצלת מעון הקרי וכו', גם עוד אין המקטרגים מתקנאים בנקבות כמו בזכרים. **ושמעתי אומרים** טעם אחר מפני שהאם היא מבוררת יותר מן האב.

בן יהודה ברכות נ"ה ע"ב:

הטעם שמזכיר שם אמו ולא שם אביו, **אומרים העולם**⁸⁶, כי אמו ודאית יותר מאביו וכו'. **ונראה לי** בס"ד הטעם מפני שהאשה אין עליה קטרוגים כ"כ כמו האיש, חדא שהיא פטורה ממ"ע שהז"ג, ועוד מוצלת משני עונות חמורים של ביטול תורה ושל קרי. וגם להיותה אשה אין המקטרגים מקנאין בה כמו האיש, לכך מזכיר האדם בתפילתו שם אמו, ולא שם אביו.

תורה לשמה סי' י"ז:

אעתיק לכם עוד תשובת רבינו חיים בן רבינו יצחק ז"ל וכו' בנדה שנאנסה וטבלה וכו' טהורה לביתה וכו', דאפילו כהאי גוונא הוי כוונת חברתה כוונה מעלייתא. ומכאן וכו' באם אשה לשה מצה של מצוה בפסח וכו' לא לשם מצוה, ואדם העומד שם מתכוין שימור זה לשם מצוה, דמהני דומיא דטבילה עכ"ל. ומזה היה לומד מורי ז"ל לדון וכו' אם מחשבת אחרים מהניא כ"ש כונתו ומחשבתו יתברך כביכול, על כן הגם שאין אנחנו יודעין לסדר כונת הסוד במצוה ובתפלה, הנה השי"ת ישלים הדבר, כי לפנינו אנחנו עושים הכל, וממנו הכל ושליו הכל. ולכן אנחנו אומרים תחלת כל דבר ויהי נועם ה' אלהינו עלינו, ועל סמך סברה זו היתה תפלת דוד הע"ה, הא למדת שהדבר הזה הוא מיוסד ע"פ ההלכה.

בן יהודה ברכות כ"ח ע"ב:

עפמ"ש"כ רבינו חיים בן רבינו אור זרוע בתשובה, דאם טבלה הנדה וחברתה רואה אותה ומכונת לשם טבילה מהניא כונת חברתה, ומכאן דן לענין מצת מצוה דבעינן שמור לשם מצת מצוה, דאם זה שהוא לש בפניו כיוון מהני, אע"פ שלא כיון הלש עצמו יע"ש, וה"ה כאן לענין תפלה דרבו הכוונות בה, כיון דאנחנו מתפללים לפני ה' יתברך ואור שכינתו יתברך נגדנו בעומדנו בתפלה, הנה הוא יתברך משלים הכוונה הראויה להיות בתפלה, ומהנייא לן כאילו כיוונו אנחנו בעצמנו. ולכן אנחנו מבקשים בתפלה ויעלה לפניך כאילו כיוונו בכל הכוונות הראויות לכיון, ואיך יעלה כך, אלא יש טענה מצד הדין בכך.

תורה לשמה סי' תט"ז:

בקשה זו של ההצלה מדינה של גהינם היא שייכה לכל יום ויום ממש בעוד האדם בעוה"ז. והוא דאיתא בכתבי רבינו האר"י זצ"ל בביאור הזוהר וכו' בפ' נח וכו', כי הרשע כאשר הוא חוטא הוא מוריד נשמתו בגהינם בהיותו בחיים וכו', ולכן בחיי קריו מת, וכאשר היה רשע גמור גמר אומר

⁸⁶ ועיין בגוף הספר שהערנו, שבשני המקומות נשמט מזכרון רבינו דברי הזוה"ק לך לך דף פ"ד ע"א, ושמות דף י"ז ע"ב.

להפיל נשמתו בגהינם. וא"ת והרי אנחנו רואים אותו שהוא בחיים, ואיך הוא נקרא מת וכו'. התשובה היא וכו' ע"ש, הרי לך להדיא שיש דין גהינם בכל יום ויום לרשע בעודו בעוה"ז קודם שנפטר. ועל זה מבקשים שיצילונו מדינה של גהינם, שלא ירד וכו' הנפש אל גהינם.

עוד יוסף חי פרשת וישב אות ט"ו:

מה שמבקשים ביהי רצון הנזכר הצלה מדינה של גהינם היינו בחיים, דידוע דאיכא ירידה לנפש בגהינם בעודה בחיים בעולם הזה. והוא דאיתא בשער מאמרי רשב"י פרשת נח, דהרשע כאשר הוא חוטא הוא מוריד נשמתו בגהינם בהיותו בחיים, ולכן בחייו קרוי מת. וכאשר יהיה רשע גמור אז גמר להפיל נשמתו בגהינם. וא"ת והרי אנו רואין אותו שהוא בחיים, ואיך נקרא מת וכו'. והתשובה היא וכו' ע"ש, ובזה יובן בקשה זו שמבקשים הצלה שלא תרד הנשמה בחיים לגהינם.

תורה לשמה סי' שס"ג:

שאלה. הרמב"ם ז"ל בה' כלי המקדש פ"א ה"ט פסק המושח את הכהן לא ירבה בשמן, ורצינו לדעת אם הרבה בשמן יש חיוב מעילה או דוקא איסורא גרידא, ואת"ל איסורא גרידא אם הוא איסור תורה או דרבנן. תשובה, כתבו רש"י ותוספות במס' מעילה דף י"ט ע"א, דאין מעילה במזיק ומפסיד אפילו במידי דלאו בר אכילה. ולהכי אעפ"י שפירש"י בכריתות דף ה' ע"ב במאמר מרע"ה שמא מעלתי בשמן המשחה ששמתי יותר מדאי, הנה בהוריות דף י"ב ע"א לא פירש רש"י כן, אלא פירש שנגעתי בו כשהלבשתיו, ע"ש. והיינו דחושש שמא נהנה בו. **ועל כן פירשו**⁸⁷ מ"ש הרמב"ם לא ירבה בשמן, לאו משום דין מעילה, אלא הוא איסורא גרידא.

רב פעלים ח"ד חו"מ סי' א'⁸⁸:

בגמ' דכריתות דף ה' ע"ב ועל דבר זה היה מרע"ה דואג שמא ח"ו מעלתי בשמן המשחה, ופי' רש"י שמא מעלתי ששמתי יותר מדאי, ע"ש. ועי' להר" ערוך לנר ז"ל שכתב, קשה איך שייך מעילה וכו', הא אמרין במעילה דף י"ט וכו', כבר כתבו רש"י ותוס' שם, דבכל מידי אפי' דלאו בר אכילה אין מעילה במזיק ומפסיד. ותי' דשמא מעלתי באמת לאו דווקא, רק שעשה איסור שנתן יותר, דעכ"פ אסור הוא אפי' אין בו מעילה עכ"ד. והנה, לפי זה מה שכתב הרמב"ם בפ"א מה' כלי המקדש הלכה ט' ולא ימשח במקומות אחרות ולא ירבה בשמן היינו איסורא וליכא מעילה.

תורה לשמה סי' רמ"א:

שאלה. נדר ליתן צדקה ולא פירש כמה, אם יכול לפטור עצמו בפחות משהו פרוטה וכו'; אם נתן וכו' חצי לאותו עני עצמו שנתן לו חצי הראשון אם מצטרפין. יש לומר דלא מצי מפטר נפשיה בפחות מפרוטה, דהא קי"ל וכו' בפחות משהו פרוטה וכו', ועיין **בפסחים דף ל"ב** דס"ל לאבא שאול אמר קרא ונתן, ואין נתינה בפחות משהו פרוטה, וגם רבנן מודו בזה דאין נתינה פחות משהו פרוטה, ולא פליגי אלא משום **דכתיב ואכלת**⁸⁹, ע"ש.

ועל דבר שאר הספיקות **יש להביא ראיה על זה ממ"ש בגמרא דשבועות** דף ל"ח על הא דתן לי פקדון ותשומת יד גזל ואבדה שיש לי בידך, וכן תן לי חטים ושעורים, דא"ר יוחנן פרוטה

⁸⁷ ולא נמצא למפרש כן זולת רבינו רב פעלים שלפנינו. עיין ספר המפתח שם.

⁸⁸ ופורסם מקודם בהמאסף שנה ה' סי' א', ראה הוד יוסף סי' ל"א.

⁸⁹ ט"ס וצ"ל 'כי תאכל'.

מכולם מצטרפת, וכן פסק הרמב"ם ז"ל בהל' שבועות פרק ז' הלכה י"א א"ל חבירו וכו', ע"ש. נמצא אפילו אלו חלקי הפרוטה לא באו לידו בפעם אחת ובענין אחד הרי אלו מצטרפין, מאחר דעתה הם נתקבצו ונעשו פרוטה אצלו. וכן הדבר כאן מאחר שנתן לו חצי הב' הרי נעשה אצל זה העני הנאה של פרוטה שהיא ממון, ולמה לא יצטרף.

ונראה להביא ראיה לפשוט ספק זה מדין וכו' במתניתין דקדושין דף מ"ו ע"א ופסקה הרמב"ם ז"ל להלכה בהלכות אישות סוף פרק ה' ח"ל האומר לאשה התקדשי לי בתמרה זו התקדשי לי בזו התקדשי לי בזו, אם יש באחת מהן שוה פרוטה מקודשת וכו', וכל זה ג"כ הוא פסוק להלכה בטור וש"ע אה"ע סי' ל"א, ע"ש. נמצא דאם אמר לה וכו', ועל כן ה"ה בנדון השאלה שתצטרף חצי הפרוטה של הצדקה עם החצי הב', אע"פ שכבר אכלה זה העני, מאחר דעני אחד הוא, והרי השלים לו שיעור פרוטה.

ואין ללמוד לנידון זה משיעור חמש סלעים דפדיון בכור, דאיתא בש"ע י"ד סי' ש"ה סעיף ז', נתן חמש סלעים אפילו לעשרה כהנים בין בבת אחת בין בזא"ז בנו פדוי, ע"ש, דנמצא חלקים של השיעור מצטרפים אע"ג דלא יהבנהו בבת אחת, התם שאני מפני שכל חלק וחלק חשיב ממון, אלא שהוא חצי שיעור של מצוה זו, ולהכי מצטרפין החלקים זע"ז, משא"כ נידון השאלה שהחלק הוא חצי פרוטה, אשר הוא לבדו אינו ממון, ואינו חשוב כלום והיה כלא היה, איך יצטרף אחר שכבר נאכל והלך לו, וזה הנשאר הוא ג"כ אינו ממון ואינו כלום.

שני אליהו ח"א דרוש ה':

שחקרתי בס"ד, במי שנדר ליתן צדקה בסתם ולא פירש כמה, דהא ודאי פשיטא לי דלא יצא יד"ח בפחות מפרוטה, כיון דפחות מפרוטה לא חשיב ממון, והכי קי"ל בדין האבידה, דפחות משו"פ אינו בתורת השבה, והכי איתא בפסחים דף ל"ב, דס"ל לאבא שאול אמר קרא ונתן, ואין נתינה פחות משו"פ, וגם רבנן מודו בכך, ולא פליגי אלא משום דכתיב ואכלת⁹⁰, ע"ש. ולכן זה שנדר ליתן צדקה אינו מקיים נדרו אם יתן פחות משו"פ. אמנם הספק שלי בהיכא דנתן חצי פרוטה לעני היום, וחזר ונתן לו חצי פרוטה למחר, אם מצטרפין וחשיב זה פרוטה שלימה, ויצא בה יד"ח.

ונראה לי בס"ד לפשוט וכו' ספיקא דידן בנתן צדקה לעני אחד שני חצאי פרוטה דמצטרפין ממה שאמרו בגמ' דשבועות דף ל"ח בהא דנתן לי פקדון ותשומת יד וגזל ואבידה שיש לי בידך, וכן תן לי חיטים ושעורים, דאמר רבי יוחנן פרוטה מכולם מצטרפת, פירש רש"י אם אין לו עליו מכולן אלא שו"פ מצטרפין לחיבו, ע"ש. וכן פסק הרמב"ם בהלכות שבועות פ"ז הי"א אמר לו חבירו וכו', ע"ש. נמצא אע"ג דזו הפרוטה לא באה לידו בפעם אחת, אלא באו חלקיה בזה אחר זה כל חלק בענין אחד הרי אלו מצטרפים.

נראה לי להביא ראיה בס"ד מהא דאיתא בקידושין דף מ"ו ופסקה הרמב"ם בהלכות אישות סוף פ"ה ובשו"ע סי' ל"א, האומר לאשה התקדשי לי בתמרה זו התקדשי לי בתמרה זו, אם יש באחת מהן שוה פרוטה הרי זו מקודשת וכו', נמצא אם אמר לה וכו'. ולכן נמצינו למדין מהא לנידון ספיקא דידן.

⁹⁰ ט"ס וצ"ל 'כי תאכל' (יש לשים לב שהטעות חזרת על עצמה).

ולכאורה היה ניתן להביא ראיה עוד לזה משיעור חמשה סלעים דפדיון בכור, דאיתא בשו"ע יו"ד סי' ש"ה ס"ז, נתן חמשה סלעים אפילו לעשרה כהנים בין בבית אחת בין בזה אחר זה בנו פדיו, ושם ודאי איירי אפילו בהיכא שכהן הראשון כבר אכל מה שנתן, ולא נשאר כלום בידו קודם שהשלים לכהן השני ועכ"ז בנו פדיו, נמצא מצטרפין חלקי השיעור, ואע"פ שאין חלק האחד מהם קיים כאשר בא השני. מיהו יש לומר וכו' דנידון ספיקא דידן דאיירי בממון, דקי"ל בעלמא פחות משו"פ אינו ממון, י"ל כיון דאינו ממון אין בו חשיבות להצטרף, וכאילו אינו, דלא חשיב כלל.

תורה לשמה סי' ש"ז⁹¹:

דתנן בפ"ב דשבועות וכו' נטמא בעזרה וכו', והקשו בתוספות וכו', ותירצו וכו', וחשב שהייה כמעשה, כיון דתחילת הלבשה ע"י מעשה וכו'. מיהו באמת הך דינא דהוכחנו מן התוספות ז"ל, דאיסור הלאוין דתהני המעשה הנעשית בזמן ההיתר גם בזמן האיסור, אין זה הלכה פסוקה, יען כי מדברי התוספות במס' נזיר דף מ"ג לא משמע הכי וכו'. וכן באמת מוכח להדיא מדברי הרמב"ם ז"ל בה' חמץ פ"א ה"ג, שפסק אינו לוקה משום לא יראה ולא ימצא א"כ קנה חמץ בפסח או חמצו בפסח, אבל אם היה לו חמץ קודם הפסח ולא ביערו אלא הניחו ברשותו, אע"פ שעבר על שני לאוין אינו לוקה מן התורה, משום שלא עשה מעשה, ע"ש, וכ"כ בסמ"ג, ע"ש. ולא תועיל המעשה שעשה בזמן ההיתר לחייבו מזה בזמן האיסור. והוא הפך ממה דמובן מן התוספות דשבועות הנז', וכן מוכח עוד הכי מדברי הרמב"ם בהלכות מלכים (פ"ה ה"ח), שכתב מותר לחזור לארץ מצרים לסחורה, ואין איסור אלא להשתקע שם, ואין לוקין על לאו זה, שבעת הכניסה הוא מותר. ואם יחשב לישב ולהשתקע שם אין בו מעשה, ע"ש.

הוד יוסף סי' מ"ב – מ"ד⁹²:

שראיתי להגאון בשאג"א החדשות שנסתפק בדבר הדומה לזה וכו', ושם עשה הוכחה מדברי התוספות דשבועות אע"פ שהכניסה ראשונה שהיתה ע"י מעשה היתה בהיתר, חשיב שהיה של איסור אחר שמת עליו המת כמעשה. וכתב כי מן תוספות נזיר מ"ג ע"א לא משמע הכי וכו'. ונראה לי בס"ד להוכיח מדברי הרמב"ם ז"ל, דכל שעשה המעשה בהיתר אינו לוקה, דלא חשיב בזה לאו שיש בו מעשה. והוא דאיתא ברמב"ם הל' חמץ (פ"א ה"ג) דאינו לוקה משום בל יראה ובל ימצא א"כ קנה החמץ בפסח או חימצו בפסח, אבל אם היה לו קודם הפסח ולא ביערו אלא היה ברשותו אע"פ שעבר על שני לאוין אינו לוקה משום דלא עביד מעשה, וכ"כ בסמ"ג. גם עוד מצינו בהרמב"ם הלכות מלכים (פ"ה ה"ח), שמותר לחזור למצרים לסחורה, ואין איסור אלא להשתקע, ואין לוקין על לאו זה, דבעת הכניסה מותר הוא, ואם חשב להשתקע שם אין בו מעשה, ע"ש. הרי גם מזה איכא הוכחה לחקירה דידן, דאינו לוקה דהו"ל לאו שאין בו מעשה.

תורה לשמה סי' שנ"ד:

בעי רבא הרי עלי עולה, והפריש שור וכו', ובא אחר וגנבו, פטר עצמו בכבש וכו'. ואם תאמר הלא גם התם דינא דרבא בב"ק הנז"ל איכא למימר אי בעי זה שהפריש את השור לעולה להיות נשאל לחכם וכו'. דזה אינו, כי הן אמת דאם היה הולך אצל החכם להתיר לו הקדשו ומצאו לו

⁹¹ בענין עשה מעשה בזמן שלא התחייב עליו, אם חשיב מעשה בשעת חיוב, ללאוין ולעשין.

⁹² מתוך המאסף שנה ח' סי' י"ב, שנה י' סי' א'.

פתח של חרטה ה"ז עוקר ההקדש מעיקרו, והוי השור חולין דיכול למכרו וליקח דמיו, וכמ"ש **רשב"ם ז"ל**⁹³ בבתרא דף ק"כ ע"ב בד"ה שיש שאלה בהקדש, מ"מ כל היכא דלא מצא לו פתח של חרטה ולא נתחרט **ולא התיר לו** החכם, **אין זה השור חשוב בר מכירה**, ואינו בר דמים להמקדש. והנה, **סברא זו שכתבתי**, דכל היכא דלא נשאל על ההקדש לא חשיב זה ממון שלו ואינו בר מכירה, ורק אחר שישאל ויתיר לו יהיה זה חשוב ממון, הנה ד"ז הוא מפורש יוצא **בדברי הרשב"א ז"ל שהביא דבריו הר"ן ז"ל בנדרים דף פ"ה ע"א גבי מתניתין כהנים לויים נהנים לי** יטלו וכו', ומינה שמענין שהאוסר הנאת פירות על עצמו יכולין אחרים ליטול אותם בעל כרחו, ואינו יכול לעכב, אעפ"י שיכול לישאל על נדרו, כיון דהשתא מיהא הא לא אתשיל. וא"ת א"כ היאך יטלו כהנים על כרחו, למה לא נחוש דילמא מתשיל ומתהנו מדידה, לאו קושיא הוא, דהתנן המקדש את האשה על תנאי וכו', הכא נמי דאם אתשיל עבדי כהנים איסורא למפרע, כל אימת דלא אתשיל לא חיישינן להכי, כך כתב הרשב"א ז"ל. הרי לך להדיא סברת הרשב"א ז"ל כמ"ש, דכל עוד שלא נשאל לא חשיב זה ממון וכו'.

בן יהודה ב"ק ע"ח ע"ב⁹⁴:

בעי רבא הרי עלי עולה והפריש שור וכו'. הגב נמי פוטר עצמו בכבש, **ולכאורה יש להקשות**, איך מצי הגב לפטור עצמו מטעם דעל הפסד מצוה מן המובחר אינו חייב לבעלים, **והלא אפשר דבעל קרבן השור ישאל על נדרו**, ויצא השור לחולין למפרע, ואז יתחייב זה הגב לשלם לו דמי שור לכ"ע. ונודע, דיש שאלה בהקדש, **וכמ"ש רשב"ם בבתרא דף ק"כ ע"ב**, יע"ש. והגם דהגאון חוות יאיר [סו"ס קל] נסתפק אם מועיל שאלה גבי קרבן, זה דוקא באומר הרי זה וכו', וא"כ היכי משכחת לה היכא שזה הנדר פוטר עצמו בכבש וכו', **מצינו לרשב"א ז"ל שהביא דבריו הר"ן ז"ל בנדרים (דף פ"ה ע"א)**, גבי מתניתין דכהנים ולויים נהנים לי וכו', שכתב ומינה שמענין דהאוסר הנאת פירות על עצמו יכולים אחרים ליטול אותם בעל כרחו, ואינו יכול לעכב, אעפ"י שיכול לשאל על נדרו, כיון דהשתא מיהא לא אתשיל, מיהו היכא דאתשיל חייבין לשלם, כיון דהחכם עוקר הנדר מעיקרו וכו'. וא"ת א"כ היאך יטלו כהנים על כרחו, למה לא נחוש דילמא מתשיל ומיתנהו מדידה, לאו קושיא היא, דהתנן, המקדש את האשה על תנאי וכו', הכא נמי דאם אתשיל עבדי כהנים איסורא למפרע, כל אימת דלא איתשיל לא חיישינן להכי, עכ"ל יע"ש. וא"כ הכא כיון דמוכר רבא דאיירי רבא בדלא אתשיל **אין לומר כיון דהוה יכול לאתשיל שאז יכול למכרו, נחשב עתה ממון של חולין ויתחייב הגב**, אלא אמרין כל אימת דלא איתשיל לאו ממוןיה הוא, וכמ"ש הרשב"א ז"ל.

תורה לשמה סי' ל"א:

⁹³ המענין יתמה, מה מצא רבינו להביא דוקא מדברי הרשב"ם, להא דיש שאלה בהקדש, הרי מפורש כן בגמ' ב"ב ק"כ ע"ב דתלי בפלוגתת ב"ש וב"ה אי הקדש בטעות הוי הקדש או לא. אבל המענין בדברי רבינו בספרו בן יהודה יעמוד תיכף על סוד הענין. והוא דאיתי לאפוקי מדברי הרב חו"י שהביא שם שכ' לחלק בין הקדש בהרי זו להרי עלי, דבהרי זו לא מהני שאלה (ע"ש). ובדברי הרשב"ם משמע, דהוא בכל הקדשים בלא חילוק, דו"ק היטב.

⁹⁴ ונדפס ג"כ בהמאסף שנה ג' סי' ק"ח. וע"ע אגרת להגאון מהר"ש אגסי (שנדפסה מכת"י לראשונה בשו"ת הוד יוסף סי' כ"ז).

מה שנוהגין לפתוח ידיהם בפסוק פותח את ידיך, מנהג טוב, כי הגם שאנחנו מבקשים על פתיחת יד העליונה עכ"ז לחזק הדבר אנו עושים **פועל דמיוני** בפתיחת ידינו. גם יש עוד טעם אחר בזה, כי בפסוק הזה יש המשכת שפע, ואנחנו פותחים ידינו לעשות הכנה בזה לשרשינו ומזלינו למעלה לקבל השפע, וכמו שמצינו אצל שלמה הע"ה בתפלתו, דכתיב וכפיו פרושות השמים, ופירשו הראשונים ז"ל לעשות הכנה לקבלת השפע.

בן איש חי (שנה א' ויגש אות י"ב):

המנהג פה עירינו יע"א כשאומרים פסוק פותח הנז' פורשים כפיהם לעיני השמים, והוא מנהג יפה לעשות בזה **פועל דמיוני** לקבלת מזלם את השפע מלמעלה, וכיוצא בזה כתב בחומת אנוך [ב] ו' י"ג] בדברי הימים בפסוק ויפרוש כפיו השמים גבי שלמה המלך ע"ה, יע"ש.

תורה לשמה סי' תנ"ה:

שאלה. אם רב וכו' זהו ר' אבא הנז' בזוהר שהוא בחבירים של רשב"י ע"ה, וכן רבי חייא הנז' בזוהר, ואם הוא ר"ח שהיה בישיבת רבינו הקדוש שהוא (אחות) [אח] אמו של רב. תשובה, הרבה גדולים ומקובלים מפורסמים חשבו כן כאשר כתבתם וכו', וכפי המבואר בדברי רבינו האר"י זצ"ל וכו' נראה להדיא כי רבי אבא של הזוהר לחוד ורב לחוד, וכן ר"ח של הזוהר לחוד ור"ח שהיה אצל רבינו הקדוש לחוד.

בן יהוידע ב"מ פ"ה ע"ב:

דאין לומר שרבי חייא אביהם של יהודא וחזקיה הוא היה רבי חייא הנזכר בזוה"ק עם חבירים ותלמידים של רשב"י, כי מפורש יוצא להדיא בדברי רבינו האר"י ז"ל, ור"ח שהיה מתלמידי רבינו הקדוש והגיד בחינתם למעלה כ"א בפני עצמו, וכן מפורש יוצא שם מדבריו, כי רב שהיה מתלמידי רבינו הקדוש אינו רבי אבא שבזוה"ק, שהיה מתלמידי רשב"י כאשר חשבו קצת מקובלים⁹⁵.

תורה לשמה סי' פ':

מה שנהגו לומר פיוט זה בעת הקידוש, הנה הם אומרים אותו לצאת בו י"ח בכונות הראויות לכיון בסדר הקידוש והסעודה דשבת, **מפני שאין אנחנו יודעים לכיון בסודותיהם, ובפיוט הזה המדבר בסודות ההם נחשבת קריאתנו כאילו כווננו בכונות הסודות האלה**. ולכן אע"פ שרבינו האר"י זיע"א תיקן הפיוט הזה לאומרו בתוך הסעודה, אנחנו אומרים אותו בעת הקידוש עם קריאת הפסוקים המיוסדים לאומרם בסדר הקידוש, ואין אומרים זה כמו פזמון ופיוט דעלמא, אלא אומרים אותו לצורך הנז"ל.

תיקון תפלה עמ' מ"ו⁹⁶:

אחר ב' ההקפות וכו', ואנחנו נוהגים לומר ג"כ פיוט אזמר בשבחין וכו'. והגם שרבינו זלה"ה היה אומרו בתוך הסעודה, אין קפידא בכך. **ויש לתת טעם למנהגינו הנז'**, מפני שפיוט הנזכר יסדו רבינו ע"ד חכמת האמת בכל פרטי כוונות שבת, כנודע, ולכן רבינו זלה"ה, שהיה מכין בכל הכונות הראויות לכיון בכל דבר ודבר במקומו ושעתו, לא היה צריך לומר פזמון זה קודם הקידוש,

⁹⁵ ע"ע בניהו לשבת ג' ע"א ובן יהוידע לב"ב ריש דף ע"ד. על דמיון זה בין המקורות עמד גם הגרי"ס בספרו מנוחת שלום ח"ב סי' כ'.

⁹⁶ מהדורת ירושלים תשל"ו.

כי אם בתוך הסעודה, אך אנחנו שאין אנחנו יודעים לכוין, לכן יותר טוב לנו לומר פיוט זה קודם הכל, ויהיה נחשב לנו כאלו כיוונו כל הכוונות הרמזים בו בדברים אשר נעשה אח"כ. ועל כן צריך לאומרו תחילה עובר לעשיתו, כן נראה לי.

יש ואין הדמיון מושלם, אך הרואה יראה תיכף כי מרועה אחד ניתנו.

תורה לשמה סי' נ"ד:

שאלה. שני ספרי תורה שהיה להם חזקה לקרות בהם בציבור בבית הכנסת, אחד ביו"ט ראשון ואחד ביו"ט שני, ויש ביד הבעלים שטרות מן הקהל על החזקה, והחזיקו בזה כמה שנים. ומנהג של העיר הזאת אם נזדמן מילה בשבת או ביו"ט, ויש לאבי הבן ס"ת משלו או משל אביו, שיקראו הציבור ביום ההוא באותו הס"ת, ונדחה בעל החזקה מפניו ביום ההוא דוקא. והנה, נזדמן כך בשנה זו היה אבי הבן שמילת בנו היתה ביו"ט ראשון, והיה לאבי הבן ס"ת, ונדחה בעל החזקה ביו"ט ראשון ע"פ המנהג. וקראו הציבור בס"ת של אבי הבן, ופרשת המוספין קראו בס"ת של בעל החזקה, אחר שיש לו חזקה בפרשת המוספין. ועל זה לא יש דו"ד. והנה, ביו"ט שני בא בעל החזקה של יו"ט ראשון, וטוען שהוא ידחה את השני ביום זה, ובשלו צריך לקרוא, מפני כי אתמול נדחה הוא. ובעל החזקה של יו"ט שני טוען בשלו צריך לקרוא, כי היום הזה הוא חזקה שלו. יורינו המורה לצדקה ושכמ"ה.

תשובה. צדק בעל חזקה של יו"ט ראשון בטענתו, וצריך להיות השני נדחה מפניו, דהכי איתא בגמרא דסוכה דף נ"ה [ע"א] בענין השיר שהיו אומרים הלויים בכל יום בבית המקדש בסוכות, דאם חל אחד מן הימים בשבת, שאז היו אומרים השיר של השבת, הנה באחד בשבת יאמרו השיר שהיה ראוי לומר בשבת, וכן השיר שהיה ראוי לומר ביום ראשון יאמרו ביום שני, עד יום אחרון יאמרו השיר שהיה ראוי לומר בשביעי, ושיר של יום אחרון נדחה, ע"ש דהואיל ואדחי אדחי, ע"ש.

בן יהודה סוכה נ"ה ע"א:

מכאן הבאתי ראיה לספק שנפל במנהג עירנו בגדאד יע"א, כי המנהג פה להוציא בליל כיפור עם ספר כל נדרי עוד ששה ספרים, וכל אחד ישא בידו ספר תורה אחד מששה ספרים אלו בעת שהנושא ספר כל נדרי מברך שהחיינו, ונטילת ספרי תורה אלו נמכר בדמים. והמנהג דאלו הנוטלים ספרי תורה אלו בליל כפור בשעת כל נדרי, הם יעלו לס"ת בשחרית יום כיפור בראשונה, דהיינו בעל ספר כל נדרי עולה רביעי, והשאר אחריו כסדרן. גם נודע, כי מנהג עירנו אם נזדמן באותו שבוע חתן או אבי הבן, וחל שבת ביו"כ דמוכרחים להעלותו שלישי, הנה בעל ספר כל נדרי עולה רביעי והשאר אחריו כסדרן, ואע"פ שע"י סדר זה יעלה בעל ספר חמישי חוץ מחובת היום, אינו יכול לטעון אני החזקתי לעלות חובת היום, ולא אהיה נדחה ממקומי. ומכאן ראיה לדבר זה, דקאמר ימוטו נדחה, וכן כאן בעל ספר חמישי נדחה חוץ לחובת היום.

דברים סתומים בס' תורה לשמה ופתרונם בכתבי הגרי"ח

פעמים הדברים באים סתומים ופלאים בס' תורה לשמה, אשר לא יעמוד המעיין על כונתם ומוצאם בלא עיון בשאר כתבי רבינו הגרי"ח, וכדלהלן:

תורה לשמה סי' ד': שאלה מי שנזדמן לו ב' טליתות א' של משי וא' של צמר גפן, ושניהם הדורים ונאים באופן שאין לאחד יתרון על השני בהידור וכו', אם יש איזה צד קדימה למשי על צמר גפן. נראה דיש קדימה הכא לטלית צמר גפן על של משי ע"פ מ"ש רבינו בחיי ז"ל בפרשת תרומה הא דלא היה משי במלאכת המשכן מפני שאינו מין דמותר בפיו, כי המשי הוא מין רוק מפיו של תולע שהוא דבר טמא, ע"ש. ועל כן הכא גבי טלית של מצוה הרומז לאור מקיף ונעשה בו תיקון גדול נראה דצמר גפן עדיף. והגם כי מדינא בטלית לא בעינן מן המותר בפיו וכו', עכ"ז על צד היותר טוב יש לו קדימה לצמר גפן על המשי כאן מטעם זה. **גם עוד נראה שגם מצד הדין יש עדיפות לטלית צמר גפן על של משי, למ"ד דבעינן בשאר מינים שיהיו הציציות ממין הטלית, אך בזה יש להרחיב הדיבור והעת נחוץ.**

הדברים סתומים וחסרים, וכמו"כ תמוה הדבר מפני מה ראה לנכון רבינו לסתום הדברים ולהניחם בלא ביאור. אמנם הדברים יתבארו עם מש"כ רבינו בבן איש חי שנה א' פרשת נח אות א' ח"ל שם: שלשה מיני טלית הם, האחד של צמר רחלים ואילים וכו', והשני טלית של צמר גפן, או טלית של משי וכו', ובענין הציציות, אף על גב דלדעת מרן ז"ל ודעמיה יוכל להניח ציציות של צמר רחלים גם בבגדים של שאר מינים, עם כל זה אם הטלית הוא של צמר גפן, טוב שיניח בו ציציות ממין שלו, שהוא צמר גפן וכו'. **מיהו כל זה דוקא בהיכא דהטלית הוא צמר גפן, דאז יניח הציציות צמר גפן, אבל אם הטלית של משי, קשה למצוא ציציות של משי מתוקנים לשמה כהלכתם, אליבא דכולי עלמא, יען דסבירא ליה לגדול אחד⁹⁷ שהביאו ברכי יוסף ז"ל סעיף קטן ב, דבמשי צריך שתהיה סריקתו ומשיכתו לשמה, כי הסריקה וההמשכה במשי, היא כטווייה בצמר, עיין שם, ולפי זה קשה הדבר למצוא ציציות של משי מתוקנים לסברא זו וכו'.** ואולי גם מרן ז"ל סבירא ליה כאותו גדול, לכך טלית של משי, אם לא מצא לו ציציות של משי מתוקנים כהלכה, על פי סברת אותו גדול הנזכר, אז יניח בזה הטלית של משי חוטין של צמר רחלים, נמצאת אתה למד, טלית של משי מלבד שהוא מדרבנן, הנה הוא גרוע יותר מטלית צמר גפן, מכח החוטין שצריך לתלות בו.

אחר הדברים האלה ולאחר שנתבארו דברי רבינו בס' תורה לשמה, נעמוד גם על סיבת שתיקתו וסתימות דבריו שבתורה לשמה. דבהיות והדברים בנויים על דברי הברכ"י, אותו רבינו כמובן היה מנוע מלהזכיר, מפני רצונו להקדים זמן חיבור הספר, עקב כך הניח הדברים כמות שהן⁹⁸.

תורה לשמה סי' ק"ח: שאלה. אם הניח שמן זית תחת המטה שישנים עליה, מה דינו להדלקת נר שבת ויו"ט. יורינו ושכמ"ה. תשובה, כל הראוי לאכילה אם הניחו תחת המטה שורה עליו רוח רעה ונפסל לאכילה. ומאחר שנפסל לאכילה ממילא נפסל להדליק ממנו נר מצוה של שבת ויו"ט וכיוצא משום דהקריבהו לפחתין, על כן ידליק ממנו בחול לצרכו דוקא. וגדולה מזו אמינא שאם הניח מים תחת המטה אין ראוי להניח אותם המים בעששית של נר שבת ויו"ט להגביה השמן כנודע, ואע"פ שאין המים עצמם נדלקין, ורק נותנין שם כדי להגביה השמן, עכ"ז לצורך נר שבת

⁹⁷ ה"ה מהר"ם פרובינציאלו בתשובה כת"י (סי' מ', י"ל ע"י מכון ירושלים בשנת תשמ"ט).

⁹⁸ עמד ע"כ לראשונה הגר"מ מאזח במאמרו הנ"ל.

נתנו, ומאחר דרוח רעה שורה עליהם הרחק מהם. **אבל מידי דלאו בר אכילה ושתייה הוא אין רוח רעה שורה עליו, ודי בזה.**

גם כאן דברי רבינו בלתי מובנים, דמאי אתי לאשמועין, לענין השאלה, להא דבמידי דלאו בר אכילה לא שורה עליו רוח רעה.

אמנם ראה זה פלא, בס' בן איש חי (שנה ב' פרשת נח אות י"ז) 'העתיק' רבינו מספר תורה לשמה ושם בכלל כל שינויי הלשון אשר עשה בתוך דברי התורה לשמה כאדם העושה בתוך שלו, עוד הוסיף איזה דברים שאינם כאן, ומדבריו שם נתבארו הדברים כאן. ח"ל שם (המילים הנוספות שליטא לפנינו הודגשו): וכתוב בספר תורה לשמה, אם הניח שמן זית או **שמן שומשמן** שהם ראויים לאכילה תחת המטה, שורה עליהם רוח רעה ונפסלים לאכילה, ולכן נפסלים להדליק נר שבת ונר חנוכה, משום הקריבהו נא לפחתך, מאחר דמאיס לאדם באכילה, אבל **שמן מר** שאינו ראוי לאכילה, אינה שורה עליו רוח רעה, ומותר להדליקו בנר שבת ונר חנוכה. וע"ע בהערה⁹⁹.

הגרי"ח עורך ומשנה לשון ספר תורה לשמה

צינו לעיל כי רבינו בבא"ח (שנה ב' נח אות י"ז) הביא דברי התורה לשמה בשינויי לשון. ואין הוא מקום יחיד. זה הכלל: בכל מקום בו מעתיק רבינו תשובות מס' תורה לשמה הרי שקיימים שינויי נוסח והוספת תיבות, אם מעט אם הרבה: עיין בן איש חי שנה ב' ויצא י'; שם י"ד; רב פעלים ח"א סי' ב' (למרות שכתב בתחילת ההעתקה 'ח"ל'); שם ח"ב סוד ישרים סי' ה'; שם או"ח סי' כ"א. ודבר זה מלמד כמובן כי המחבר והמשנה, אחד הוא¹⁰⁰.

⁹⁹ דומה שיש להוסיף כאן גם את הדבר הבא: תורה לשמה סי' ת"צ, שאלה ילמדנו רבינו וכו' כי הלא נודע שהאדם בכל אבריו וגידיו רומז לפרצופים העליונים, ואין באדם שום צורה שאין בה רמז לדבר עליון, וכן הכתוב אומר ומבשרי אחזה אלוה. והנה, אנו רואים בענין אבר ברית קודש שבאדם, שיש בו שינוי גדול בין אדם לחברו, והוא כי רובא דעלמא העטרה שלהם עגולה קצת וסתומה מכל צדדיה, והנקב שמוציא זרע ושתן הוא מונח בראש העטרה ממש, אך יש קצת בני אדם שעטרה שלהם היא מבוקעת כמו בקוע החיטה וכמו ביקוע גרעין התמר, ובתוך הבקוע ההוא יש סדק קטן ודק, והנקב שמוציא זרע ושתן הוא תחת העטרה ממש בקצה הא' של הגיד. והדבר הזה יפלא בעינינו, ולא ידענו מה ענין הבקוע הזה, ולאיה דבר רומז. על כן ילמדנו רבינו ענין זה, כי תורה היא וללמוד אנו צריכין, עכ"ל. המעיין בודאי יתמה, מנין לו לרבינו שלא נודע כמוהו, בקיאות כה רבה בענין זה. גם במקרה זה יתבארו הדברים עם מש"כ רבינו בתשובתו רב פעלים אהע"ז ח"ג סי' י"ב, זה לשונו שם: ראיתי בספר וכו' מה שהשיב לחכם אחד ע"ד שאלתו באברך אחד שדר שתי שנים עם אשתו כדרך כל הארץ, ואין לו שום ولد, זה איזה שבועות בדק את עצמו, וראה הנקב של פי האמה היינו נקב השתן הוא למטה אצל העטרה, ומיום הולדו הוא כך, לא היה לו שום חולי, רק מיום הולדו יש לו הנקב הזה למטה הרבה מפי האמה במקום שיתחברו האמה והעטרה יחד, עכ"ל השאלה אשר הובאה שם וכו'. ונראה כי אין צורך לפלפל בזה להכשירו, כי הנה פה עירינו בגדא'ד יע"א ימצאו הרבה בני אדם בכך, דנקב השתן שלהם הוא למטה במקום שיתחברו האמה והעטרה ביחד, והמוהל מרגיש בהם ורואה אותם משעת המילה, וכולם בריאים ומולידים בנים, וימצאו בני אדם שהם ובניהם יש להם כך. ואמר לי אחי [ה"ה חכם משה], שהוא המוהל הגדול שבעירנו, אשר שלשה רבעי הנולדים הוא מל אותם, שימצא בשנה קרוב למאה וחמשים ילדים שהם כך, ויש אחד שיש לו בן פורת יוסף כמה ילדים וכולם ברייתם כך. ואומר שהוא מרגיש בהם מעת המילה.

¹⁰⁰ וראה עוד בצילומי כתבי היד המצורפים בהם נראה את רבינו מוחק גוף דברי התורה לשמה ומציע דברים אחרים במקומם.

ולא זו אף זו: במקום אחד (רב פעלים ח"ב או"ח סי' כ"א) מצאנו, שהעתיק רבינו חלק מתשובת תורה לשמה סי' כ' - בענין קדושת קרקע בית הכנסת - בשינוי לשון, **והשמיט את חלקה השני של התשובה** שיש בה חידוש מופלג והוא: שאפילו אם קרקע ביהכנ"ס יש לה קדושה, מ"מ אם מגרד ממנה שיעור ג' טפחים פקעה קדושתה. ואם הניח את דברי התורה לשמה, **הרי שלא הניח את החידוש, וכתב כן מדיליה**, ועוד הוסיף שלא נמצא כן בשום פוסק, אלא שלא הזכיר שכ"ה בתורה לשמה באותה התשובה שהזכיר לעיל מינה. ומה נבקש עוד.

שאלות ספר תורה לשמה בפי הגרי"ח

בשנים האחרונות האיר עלינו אור חדש מציון, בהגלות נגלות קונטרסים בכת"י, ובהן שאלות שהריץ רבינו אל עמיתו מהר"א מני, ותשובתו עליהם. והם עולים ונדפסים לפרקים¹⁰¹, ונקראים בשם 'מכתב מאליהו'. ומצורף עליהם בירורים נרחבים, פרי עטו של ראש הישיבה הגרי"מ הלל שליט"א.

והנה, המעיין בהם ימצא כי שאלות רבות המופיעות שם, אותם שאל הגרי"ח מדנפשיה את הרא"ם, הרי הם שאלות שבתורה לשמה. ונביא בזה דוגמאות מספר, ותבואנה האותיות ותגדנה¹⁰²:

תורה לשמה סי' שצ"ג: 'בענין הזוגות שאמרו בגמרא ב' בצים וב' אגחים וכו' הלכה למשה מסיני, איך עתה לא חיישינן בשני בצים וב' אגחים אשר אלו מפורשים הם בהלכה למשה מסיני, ואיך יתכן שיבואו האחרונים ויבטלו דבר הנאסר בהל"מ. תשובה. קים להו לרבנן דההלכה נאמרה על תנאי כל זמן שהבני אדם חוששין לזוגות וכו'.

מכתב מאליהו¹⁰³: במ"ש בגמרא ב' ביצים וב' אגחים וב' קישואין ודבר אחר הלכה למשה מסיני, איך לא יקפידו עתה בשני אגחים וב' ביצים וב' קישואין, כיון שהוא הלכה למשה מסיני, מי יבטל ההלכה וכו'. ואם ההלכה בתנאי נאמרה שאם לא יקפידו לית לן בה וכו'.

תורה לשמה סי' ט: אחד שהאצבע שלו שכורכין עליה שלשה כריכות של רצועות תפילין היא קצוצה, אם יכרוך על אצבע אחרת, יוצא י"ח או לאו.

מכתב מאליהו: אדם שנחתכה אצבעו שכורך עליו התפילין, אם יכרוך באחרת או לא יכרוך כלל¹⁰⁴.

¹⁰¹ קובץ מקבציאל היו"ל ע"י חברת אהבת שלום, גליון כ"א עמ' פ"ד, גליון כ"ב עמ' ל"ה, גליון כ"ג עמ' ל"ט, גליון כ"ד עמ' ס"ו, גליון כ"ה עמ' נ"ד, גליון כ"ו עמ' ע"ו, גליון כ"ז עמ' נ"ב, גליון כ"ח עמ' ע"ב, גליון כ"ט עמ' פ"ג, גליון ל' עמ' קכ"ו, גליון ל"א עמ' נ"ח, גליון ל"ב עמ' ק"א, גליון ל"ג עמ' מ"ז, גליון ל"ד עמ' מ"ח, גליון ל"ה עמ' מ"ג.

¹⁰² ברשימה זו לא הבאנו אלא דוגמאות משאלות יחודיות. אכן המעיין בהערות בגוף הספר ימצא עוד שאלות רבות הנידונות בתורה לשמה, ששאל עליהם הגרי"ח את הרא"ם. לדוגמא: סי' קמ"ב, לילות שהזיווג בהם אסור לפי"ד האר"י איך הנכון בחל בהן טבילת מצוה, סי' קס"א אם אומרים אבינו מלכנו ביוה"כ שחל בשבת, סי' קפ"ד כיצד מנענעין באנא ד' הושיעה נא, ועוד.

¹⁰³ שאלה זו ושאר השאלות הבאות כאן מצויות כולן עדיין בכת"י, יזכנו ה' להוציאם לאורה בהשלמת הדפסת חיבור מכתב מאליהו כולו.

¹⁰⁴ את תשובתו לשאלה זו פותח הרא"ם בזה"ל: 'דבר זה חפשתי בספרי הפוסקים ולא מצאתי גילוי לזה...' והתבונן בזה, כי היחיד שדן בזה הוא בשו"ת תורה לשמה ואחריו רבינו.

תורה לשמה סי' מ"ט: למה בסליחות תקנו אותה בלשון הקודש של המקרא, וקצת ממנה תקנו בלשון תרגום, וכמ"ש רחמנא אדכר לן וכו'. וכן בסוף הסליחות יש בקשות בלשון תרגום, מרנא דבשמיא מחי ומסי וכו'. גם מאחר דלשון הקודש עדיף, למה יסד מרן האר"י זיע"א פיוט שבת בשלוש סעודות בלשון תרגום, הו"ל לייסדו בלשון הקודש כשאר פיוטים. גם מאחר דלשון הקודש עדיף, למה דיבר רשב"י באדרא ובזה"ק בלשון תרגום, ולא אמרו בלשון הקודש כמו לשון המשנה. גם הקדיש שמעלתו גדולה למה נתייחד בלשון תרגום.

מכתב מאלהו: למה נתקנה נוסח רחמנא בסליחות בלשון ארמי וכו'. גם למה תיקן רשב"י ז"ל בהוצאת ספר תורה בריך שמיה וכו' בלשון ארמי. ועוד למה תיקנו מתקני הסליחות תפלות בלשון תרגום מרנא דבשמיא ומחי מסי וכו'. ועוד אני תמה למה הרשב"י ז"ל וחבריו גילו סודות התורה בלשון תרגום, והלא כל התנאים במשנה בלשון הקודש. גם למה רבינו האר"י ז"ל עשה פיוט שבת בלשון תרגום וכו'.

תורה לשמה סי' תצ"א: שם קר"ע שט"ן אשר בשמות של אנא בכח, אם מותר לאמרו בפה. **מכתב מאלהו:** שמות אנא בכח, אם מותר לאומרו בלימוד הזוה"ק, או אם ירצה לדרוש בהם איזה דרשות ברבים.

תורה לשמה סי' תל"ו: מאחר דעל ידי מ"ע של תקיעת השופר נעשה הנסירה ונתקן הפנימיות, א"כ כשחל ר"ה בשבת במה נתקן ונעשה כל דברים הנעשים ע"י תקיעת שופר למעלה. **מכתב מאלהו:** צריך להבין, והלא ענין התקיעה הוא צורך גדול במאד מאד, ואם אין תוקעין איך יהיה התיקון של התקיעות.

לעיתים ימצא המעיין דברים פלאיים בתורה לשמה, שמקורם לא נודע, ובאותו מטבע ימצאם בשאר ספרי הגרי"ח. ונביא בזה ב' דוגמאות: **תורה לשמה סי' תקכ"ב** כתוב בזה"ל: 'גם דע, כי באור הנר יש חמשה גוונים הידועים למשכילים וכו' **בר"ח**'.

והנה ר"ח זה לא ידענו מי הוא (ובראשית חכמה לא מצאנו ענין זה). אכן כיו"ב כתב בספר בן איש חי (ש"ב הקדמה לפרשת נח): באור הנר יש שלשה גוונים וכו', ולכן כתב בר"ח ז"ל באור הנר יש שלשה וכו'.

תורה לשמה סי' י"ז: 'מאחר דכל חשיבות התפלה הוא תלוי בכונה, ואמרו חז"ל תפלה בלא כונה כגוף בלי נשמה'. ולא נמצא כן בדברי חז"ל. אכן גם בבן איש חי (שנה א' הקדמה לפרשת בהעלותך) מביא רבינו אימרה זו בשם חז"ל. ח"ל שם: 'ולכך ארז"ל תפלה בלא כונה כגוף בלי נשמה'.

תורה לשמה וכתבי הגרי"ח – שפה אחת ודברים אחדים

תופעה נוספת אשר הבחנו בה בעיון בחיבורינו, הינה: שפה אחת ודברים אחדים בס' תורה לשמה ובשאר כתבי רבינו, דבר זה ניכר אצל כל מעיין אשר עינו פקוחה על הספר וספרי הגרי"ח

מצויים אצלו, אך הדברים ניתנים גם להוכחה פשוטה: כאשר נזכר במטבעות לשון יחודיות, אשר אחר בדיקה מקיפה ומדוקדקת נמצא כי הינם בלעדיות לחלוטין¹⁰⁵ או נדירות ביותר, ונמצאות בספר תורה לשמה ובשאר כתבי הגר"ח, ואצל זולתו כמעט ולא נמצאם כלל.

עובדה זו הינה מפליאה למדי, שכן אין המדובר דווקא בהישנות ובכפילות של כינויים לספרים ואישים – אף שגם סביב זה בולטת מגמה זו וכדלקמן – אלא אף בצירופי מילים אשר כביכול הינם פשוטות למדי, ובלתי מקוריות בעליל, אף באלה מצינו יחודיות ובלעדיות בס' תורה לשמה עם שאר כתבי הגר"ח. אין המדובר בתופעה חד פעמית, אלא בתופעה החוזרת על עצמה שוב ושוב לאורך כל החיבור. יהיה הסבר התופעה אשר יהיה, מכל מקום רשימת התוצאות מדברת בעד עצמה. המעיין אשר יעמוד על המתואר כאן בצורה ישירה ובלתי אמצעית ע"י חיפוש עצמאי של מילות אלו בכלים המתאימים, יזכר כי הנרשם כאן הינו רק מקצת מן הקיים בספר. בכדי לא להלאות את המעיין, הסתפקנו בדוגמאות דלקמן המשקפות באופן ברור ביותר את הנאמר כאן.

א. תורה לשמה סי' ק"ד¹⁰⁶: רבינו האר"י **בשער טעמי המצות**. ההפניה לספר 'שער טעמי המצות' מתייחסת לספר הנקרא לפי דאמת 'שער המצות'¹⁰⁷, כינוי זה 'שער טעמי המצות' לספר 'שער המצות' הינו בלעדי לרבינו ואין דמות לו אצל שאר מחברים (ראה: שו"ת רב פעלים ח"א יו"ד סי' נ"א; שם אה"ע סי' ח'; שם חלק סוד ישרים סי' ד'; ועוד רבים)¹⁰⁸.

ב. תורה לשמה סי' תל"א¹⁰⁹: **רבינו זלה"ה** בעץ חיים שער למ"ד. בכינוי זה 'רבינו זלה"ה' ביחס להאר"י ז"ל, יחיד הוא רבינו בן, ולא מצאנו כינוי שכזה על האר"י בשאר ספרים למעט ספרי הגר"ח¹¹⁰ (ראה: שו"ת רב פעלים ח"א יו"ד סי' מ"ד; שם סוד ישרים סי' ג'; שם סי' ד'; ועוד רבות). ג. תורה לשמה סי' שע"ה: **מיהו אמרתי** אם ירצה אדם. ביטוי זה '**מיהו אמרתי**' לא נמצאנו כמעט בשום מקום זולת בתשובות רב פעלים (ראה ח"א יו"ד סי' כ'; ח"ב אה"ע סי' י"ט; ח"ג או"ח סי' ל"ב).

ד. תורה לשמה סי' א"י¹¹¹: **גם עוד מצינו** בשו"ת מהר"י ברונא. '**גם עוד מצינו**' לא נמצא בשום מקום פרט לתשובות רבינו רב פעלים. (ראה ח"א או"ח סי' א'; שם סי' ל"ב; שם אה"ע סי' ט'; שם סוד ישרים סי' י'; ועוד רבים).

ה. תורה לשמה סי' שמ"ב: אך **אחר הישוב ראיתי**. צירוף זה '**אחר הישוב ראיתי**' לא נמצא בשום מקום כי אם בתשובות רב פעלים. (ראה: ח"א או"ח סי' י"ט; שם סי' כ"ג; שם סי' כ"ד; שם חלק יו"ד סי' כ"ח; שם ח"ב או"ח סי' י"ד).

¹⁰⁵ כמובן שהמצאותם של ביטויים אלו בספרי חכמי ומחברי דורנו אינה מלמדת דבר, אחר שבלא ספק הושפעו מנוסחתו.

¹⁰⁶ וסימנים: ל"ו; ק"ה; תכ"ו; תע"ב; תע"ד; תק"ו; תקי"ט.

¹⁰⁷ הנדפס לראשונה בשאלוניקי תרי"ב. ולא לספר טעמי המצוות הנדפס לראשונה בזולקווא תקל"ה, שהוא ענף מתוך פרע"ח למהר"ם פאפרש.

¹⁰⁸ והבחין בכך לראשונה הגר"ח סופר בדבריו הנז"ל.

¹⁰⁹ וסימנים: קי"ח; קמ"ח; תי"ג; תל"ב; תל"ז; תמ"א; תמ"ב; תמ"ג; תמ"ד; תמ"ט; תנ"א; תנ"ג; תע"ב; תע"ד; תצ"ח; תק"ג; תק"ד; תק"ז; תקי"ט.

¹¹⁰ הבחין בכך בספר שבט מיהודה עמ' רל"ג.

¹¹¹ וסימנים: ו'; צ"ו; קצ"א; שכ"א; שנ"ג; תע"ב; תקי"ז.

ו. תורה לשמה סי' רמ"ד: ברם **זאת מן המודעים**. **זאת מן המודעים** ביטוי זה בכתיבה זו לא מצאנו כמוהו בשום מקום, פרט לרב פעלים ח"ב יו"ד סי' ז', ורב ברכות עמ' מ"ז.
 ז. תורה לשמה סי' כ': בגמרא דזבחים דף כ"ד ע"א בעי רבי אמי כי קדיש דוד, רצפה עליונה קדיש, או דילמא עד **לארעיה** דתהומא קדיש. לפנינו בגמרא זבחים שם במקום 'לארעיה' כתיב '**לארעית**', נוסח 'לארעיה' לא מצאנו לפי שעה בשום מקום, פרט לשו"ת רב פעלים ח"ב או"ח סי' כ"א, שם הובאה גמרא זו, וגם שם חזר שיבוש קל זה על עצמו.

ח. תורה לשמה סי' רס"ד: **והשתא מלבד** כי מן התוספות. צירוף זה '**והשתא מלבד**' נמצא רק ברב פעלים (ח"א יו"ד מ"ה וח"ד או"ח סי' ח').

ט. סי' שכ"א: 'אך **צליבת המן**...', תואר זה לתליית המן לא מצאנו בכל ספרי האחרונים, בלתי אם בס' תורה לשמה ובספרי רבינו (עיין בן איש חיל דרוש א' לשבת זכור; בן יהודע שבת פ"ח א'; רב פעלים ח"א סוד ישרים סי' ה', וכך הוא שגור אצל רבינו בכל פירושו למגילה הנקרא קרן ישועה)¹¹².

י. סימן קס"ג¹¹³: '**ודין זה פסוק להלכה**'. מטבע זה מצינו רק בשו"ת רב פעלים ח"א יו"ד סי' מ"א, ובס' עוד יוסף חי פרשת תצוה אות ה'¹¹⁴.

יא. תורה לשמה סי' ז'¹¹⁵: **לגאון הוא** הב"ח. תיבות אלו '**לגאון הוא**' נמצאו רק בספרי רבינו (ראה רב פעלים ח"א או"ח סי' ו': **לגאון הוא** הרב חיד"א. ושם ח"ג יו"ד סי' י"ח **לגאון הוא** הרב מהריק"ש).

לסיכום ענין זה, נחתום בחתימת השאלות הבאות בס' תורה לשמה. יש מהן שנוסחת חתימתן 'יורינו ושכמ"ה' ויש מהן 'יורינו המורה לצדקה ושכמ"ה'. חשוב לציין כי זו גם הסיומת במרבית השאלות בשו"ת רב פעלים¹¹⁶, גם נוסחאות אלו הינם כמעט בלעדיות לרבינו¹¹⁷.

אחר פרסום מאמר זה לראשונה בשנת תשס"ט, הופיע במאסף ישורון¹¹⁸ מאמר רחב מפרי עטו של חוקר, ובו הוא מתאר שיטה שפיתח לזיהוי מחברים לפי 'מאפיינים טקסטואליים'. בתוך הדברים הוא כותב כדלהלן: 'בנוסף לשיטות שתיארנו עד כה, לטיפול בגרסה הפשוטה יחסית של בעיית זיהוי מחבר, פיתחנו שיטות יותר מתוחכמות לטפל במקרים בהם יש להבחין בין אלפי מחברים, וכמו כן למקרים בהם יש לקבוע אם שני ספרים נכתבו על ידי אותו מחבר, כך למשל הוכחנו ששו"ת תורה לשמה, ספר שהבן איש חי ייחס למחבר עלום בשם יחזקאל כחלי, ושו"ת רב פעלים, ספר שנכתב על ידי הבן איש חי לכל הדעות, נכתבו על ידי אותו מחבר'¹¹⁹.

¹¹² ומקורו בתרגום אסתר ז' י': וצליבו ית המן.

¹¹³ ראה גם סימן ר"ל, סי' רס"ה וסי' שמ"ט.

¹¹⁴ העירנו לכך הגרי"ח סופר שליט"א.

¹¹⁵ שם סי' נ"ט: לגאון הוא הרמ"ע.

¹¹⁶ מאתים ושנים עשרה במספר. צא ורא"ה.

¹¹⁷ הבחין בכך בספר שבט מיהודה עמ' רל"ג. 'יורינו המורה לצדקה ושכמ"ה' מופיע בתשובות מכתם לדוד (חאו"ח סי' ו'), ויקרא אברהם (חו"מ מ"ד), מור ואהלות (אה"ע ב'. חו"מ י"א י"ג י"ט ל"א). 'יורנו ושכמ"ה' הינו נדיר אף יותר, ומופיע אך ורק בשו"ת צדקה ומשפט חו"מ ל"ז ובתשו' זבחי צדק או"ח כ"ט.

¹¹⁸ ר' משה קופל, זיהוי מחברים בשיטות ממוחשבות, ישורון כ"ג, ירושלים תש"ע, עמ' תקנ"ט.

¹¹⁹ הכותב מפנה שם למאמר מיוחד על שו"ת תורה לשמה, שנכתב באנגלית בכת"ע מדעי.

מתולדות חייו של הגרי"ח בתוך ספר תורה לשמה

זאת ועוד, במקומות מספר מצינו פרטים סתמיים כביכול, אשר אחר העיון מסתבר כי הינם תואמים ועולים בקנה אחד עם הנודע לנו מקורותיו ומתהלכותיו של הגרי"ח וכדלהלן:

א. תורה לשמה סי' רס"ד: שאלה. אחד שיש לו אם ששמה מזל טוב, והנה מנהג העיר הוא כל אשה אשר תלד בת כאשר יכנסו האהובים והקרובים אצלה, כל אחד יאמר להיולדת מזל טוב, ב' מילות אלו דוקא ותו לא¹²⁰. ואפילו בניה כאשר יכנסו אצלה ג"כ צריכין לומר לה כן. ועמד השואל ושאל בזאת האשה ששמה מזל טוב וילדה בת, אם מותר לבנים שלה לומר לה מזל טוב כאשר יכנסו אצלה כנהוג, או"ד כיון דשם אמו כן אסור, דהו"ל כאילו קוראה בשמה. יורינו המורה לצדקה ושכמ"ה.

'מזל טוב' היה גם שמה של אמו של רבינו הגרי"ח¹²¹.

ב. תורה לשמה סי' שפ"ז: שאלה. אחד היושב בחו"ל והוא מחבב את א"י הרבה, ולכן משום חבוב א"י קנה לו חורבה אחת בא"י, והוא עודנו יושב בחו"ל, ורק משום חבוב א"י אינו רוצה שתשאר זו חורבה, ורוצה לבנותה ע"י אחרים, ואעפ"י שאינו דר שם. ושאל עתה עצה טובה, אם יצוה שיבנו אותה בית, וישכיר אותה לדור בו, או אם יטענה אילנות לעשות גינה ותוציא פירות, איזה דרך עדיף טפי, או אם שניהם שוים. וכן עמד השואל ושאל, אם אחד דר בחו"ל איותה נפשו לקנות לו מקום בא"י משום חבוב מצוה, אם יקנה בית עדיף טפי, או אם יקנה גינה עדיף, או אם שניהם שוים.

על הגרי"ח נמסר: 'שמעתי מפי מגידי אמת, שגם רבינו ז"ל כאביו לפניו היה מהדר לקיים מצוות התלויות בארץ באמצעות עמיתו בתורה הגאון ר' אליהו מני ז"ל, שהיה שולח לו כספים לקנות עבורו בשליחותו בית דירה שדה וכרם, ולהתנהג בהם לפי כל דיני ומשפטי התורה הנהוגות בהם כמצוות ישוב הארץ שביעית ותרומות ומעשרות, ערלה רבעי וכלאים וכו', ויש להניח שתשובתו הנמצאת בספר תורה לשמה סי' שפז היא נוגעת לו עצמו הלכה למעשה¹²².

¹²⁰ גם בזה נצטרך להבנת הדברים למש"כ רבינו הגרי"ח במקום אחר, שכן מעולם לא שמענו קפידא לומר כך או אחרת. ח"ל בספרו מלאך הברית (עמ' מ"ב): הנה, אפשר לפרש בס"ד הטעם שאומרים בביאת הזכר 'סימן טוב', והוא כי סימן טוב וכו'. גם עוד י"ל סימן טו"ב בגי' יוס"ף יד"ו, לומר יוסיף ה' לך ידו לתת לך עוד בן אחר. ולכן אין אומרים כן בביאת הנקבה, כי אין רוצה שיבא לו נקבה אחרת, אך אומרים 'מזל טוב' לומר שיהיה לו מזל טוב שתיקח חתן חשוב, עכ"ל. וע"ע שם עמ' סב: ובזה יובן בס"ד הטעם שבלידת הזכר אומרים 'סימן טוב', משא"כ בלידת הנקבה אומרים 'מזל טוב' וכו'. ועיין לעיל פרק ב' מה שהבאנו ממנהג בבל בזה.

¹²¹ עיין אברהם בן יעקב, הרב יוסף חיים מבגדאד, אור יהודה תשמ"ד, עמ' כא. על זהות מזל טוב הנזכר בס' תורה לשמה כשם אמו של רבינו, עמד ע"כ לראשונה הגרי"ח סופר במאמרו הנ"ל.

¹²² הגרי"מ הלל שליט"א בס' תהלות יוסף (ירושלים תשמ"ט עמ' ס"ג). ולגירסה אחרת קנה את הכרם בהיותו בחברון, עיין יהודי בבל בארץ ישראל (ירושלים תשמ"מ עמ' 362): בהיותו [רבינו] בחברון התרועע עם אוהבו וידידו מנוער הרב אליהו מני, רבה של חברון, וקנה שם במקום כרם במקום הנקרא קוביב אל ג'ניב. השופט יצחק מלכיאל בן הרב אליהו מני, כתב בצוואתו למשפחתו כי 'הנני מודה, כי הכרם הנמצא בחברון במקום הנקרא קוביב אל ג'ניב והרשום במשרדי ספרי האחזה שם, שייך ליורשי המנוח הרב יוסף חיים בן ר' אליהו ב"ר החכם משה חיים מבגדאד'.

ג. תורה לשמה סי' קצ"ג: שאלה. ראובן הלך לארץ ישראל תוב"ב להשתטח על קברות הצדיקים זיע"א, ונזדמן שם בפורים, ושלח לשמעון אהובו משלוח מנות בפורים. ושמעון הוא ג"כ צריך לשלוח לו מנות, והיה לו פירות שביעית, אם יוכל לשלוח לו מנות מפירות שביעית, או"ד אסור דחשיב זה כפורע חובו מדמי שביעית, כיון שכבר ראובן שלח לו, והרי שמעון הוא עתה מוכרח ג"כ לשלוח לראובן, כפי המנהג והנימוס של העולם.

כפי הנודע לנו, רבינו הגרי"ח עלה לארץ הקודש להשתטח על קברי אבות בשנת תרכ"ט¹²³, שנת תרכ"ט היתה שנה ראשונה לשמיטה, שנה אשר יש בה פירות הקדושים בקדושת שביעית. הדעת נותנת, כי רבינו טרם מסעו ועליתו לארה"ק, ברר וחקר הענין כדרכו בקדש, בחשבו שמא יתגלגל ענין זה לפתחו בהזדמן לו מקרה שכזה¹²⁴.

ד. תורה לשמה סי' ע"ח: ודע, כי בשני מוהלין הורו רבותי אדרבה טוב לכיון שלא לצאת בברכה דראשון, כדי שיברך הב', יען כי משום ברכה שאינה צריכה ליכא כלל אפילו למרן ז"ל, ורק איכא משום ברב עם, ומאחר דיש זמן בין זה לזה, ואיכא חשש משום היסח הדעת, לכך הורו שאדרבה טוב לברך כל אחד לעצמו, ולא יתכוין לצאת בברכת חבירו, ועיין בב"ח סי' רס"ה ובש"ך שם סע"ק ט"ו, ע"ש.

רבו המובהק של רבינו ה"ה מורינו הרב זבחי צדק, שאכן מצינו לו שהורה כן בתשובתו הנדפסת בסוף ספר זבחי צדק ח"א¹²⁵ ח"ל שם: "...וראיה דהרב החסיד מהר"ח נ' עטאר ז"ל בספרו ראשון לציון בסי' רסה סעי' ה' דף קי"א ע"ג כתב ח"ל ולענין דינא בהיכא דאיכא שני מוהלים, וכ"א רוצה לברך לעצמו ברכת המילה, ואינו רוצה לצאת בברכת חבירו, נ"ל דיכול שיכון שלא לצאת בברכת חבירו, ויברך הוא על השני, ולא הוי כברכה שא"צ וכו'. ואני אומר, כי טוב שלא לכיון לצאת בברכה של ראשון ויברך, הגם דמרן פסק דיכול לעשות זה, עכ"ז פשיטא כיון שהם ב' מוהלין, ואיכא קצת זמן שמוהל שני יושב ודומם, בקרוב אתי לידי היסח הדעת, לכן טוב הוא שלא לכיון לצאת ויברך לעצמו, עכ"ל. הרי הכל כמו שכתבנו¹²⁶.

הגרי"ח מציין למה שכתב 'במקום אחר' והם תשובות שבתורה לשמה

בשורות הבאות נצביע על מקומות בהם מצאנו, כי רבינו הגרי"ח בספריו השונים, מידי עוסקו בענין זה או אחר, יפנה למה שכתב 'במקום אחר'; 'בתשובה'; 'בקונטרס' וכיוצא באלה. ובאמת שלא ימצא הדבר כי אם לפנינו בספר תורה לשמה. (וראה כיוצא בזה לקמן פ"ד אודות הנדפס בס' ידי חיים).

א. חיים והשלום (תהלים ג, ז): פירוש כי הם מטילים עלי עוונות אחרים שאומרים אנכי הייתי סיבה להם, והוא ענין הריגת אבנר, כי אני שלחתי ובשליחותי נהרג, ואומרים שאני אתחייב בו להיות מכח סיבה. וזהו אשר סביב שתו עלי, רוצה לומר עון של סיבה. ואני לא אירא מזה כי אין אני

¹²³ עיין יהודי בבל באר"י שם, תהלות יוסף שם, הקדמת רבי ב"צ חזן ז"ל לס' דעת ותבונה ירושלים תרע"א.

¹²⁴ אף שסו"ד בפועל לא הגיע לא"י אלא בכ"ה ניסן אחר הפורים.

¹²⁵ מהדורת בגדאד תרנ"ט. חלק השו"ת סי' א' דף תל"ד.

¹²⁶ וע"ע רב פעלים ח"ב או"ח סי' נ' שכתב שכן המנהג פשוט.

חייב בזה, וכמו שכתבו הפוסקים ז"ל, שלא יתחייב דוד המלך ע"ה מחמת הריגת אבנר מדין השולח שליח ונהרג בדרך, **וצריך להעתיק מה שכתוב אצלי בתשובה ע"ז, עכ"ל**.

בכל ספרי רבינו לא נמצא תשובה בנידון זה למעט בספרו **תורה לשמה סי' תקט"ו**, ששם האריך בנידון מי ששלח שליח לדרך לאיזה ענין, ונהרג השליח אם יש ביד המשלח עוון. ובסו"ד כתב: ובזה ניחא מה דלא חשיב קב"ה לדוד הע"ה גם הריגת אבנר, והיינו כי אבנר מאחר שידע שיש ליואב טינא עליו בעבור הריגת אחיו, היה לו להשמר ממנו, ואיהו פשע דלא אסיק אדעתיה דבר זה ולא נשמר ממנו.

ב. רב פעלים ח"א או"ח סי' כ"ג: ואם באים ללבוש ציצית ותפילין מחינן בהו, ואע"ג דאמרו מיכל בת שאול היתה לובשת תפילין ולא מיחו בה חכמים, **כתבנו במ"א דבציצית מוחין בודאי**, משום לתא דאיסורא דלא יהיה כלי גבר על אשה.

ח"ל בס' תורה לשמה סי' רי"ד: בהא דאח"ל על מיכל בת שאול שהיתה לובשת תפילין, ולא מיחו בה חכמים. ויש להקשות, למה לא היתה לובשת ציצית ג"כ, מאחר דשני מצות אלו ציצית ותפילין הם באים כאחד, והלובש תפילין כ"ש שצריך ללבוש ציצית ג"כ. ובזה החילוק שיש לחלק בין מלבוש גמור ובין התכשיט ניחא, כי הציצית הוא מלבוש גמור, ויש בו משום לא יהיה כלי גבר על אשה, דהוא מיוחד לאנשים ואין דרך הנשים ללבושו, ובמלבוש גמור המיוחד לאנשים אפילו שלובש להגין מפני הגשמים יש לאסור, אבל התפילין אינו מלבוש גמור ודינו כתכשיט. ועיין בתרגום יונתן בן עוזיאל ז"ל בפסוק לא יהיה כלי גבר על אשה, לא יהא גולין ציצית ותפילין על אתתא, ע"ש. וחילוק זה שעשינו נסתר מדין התפילין. אך באמת בתפילין כפי פסק הש"ע אין בו משום לא יהיה כלי גבר וכמ"ש בא"ח סי' ל"ח, ושם הטעם דמוחין משום דאין זרזות להזהר בגוף נקי, ע"ש. לא מצאנו לרבינו במקום אחר שהאריך בענין זה¹²⁷.

ג. רב פעלים (ח"א סוד ישרים סי' ט'): בענין ק"ש שעל המטה, זה פשוט שגם הנשים חייבין בה, ושייכים ג"כ בתיקון הנעשה בק"ש של המטה לזכרים, מצד טיפות הקרי למחות ע"י ק"ש שעל המטה את המזיקין הנבראים מהם, וענין זה ימצא בנשים, כי לפעמים יעבור בלב האשה תאוה גדולה, ומזרעת מאיליה בלא בעילת איש, גם ימצא לפעמים בהיותה עם בעלה ועושין געגועין קודם תשמיש זע"ז, ואז מזרעת מאיליה קודם שיקרב בעלה לשמש עמה, וא"כ היא צריכה לק"ש שעל המטה גם בעבור תיקון זה, וגם בימי זקנתה שלא יקרה לה עוד המקרה הזה צריכה להזהר בק"ש שעל המטה, כדי לתקן על מה שהיה לה בימים ראשונים, **ובמקום אחר כתבתי בענין זה באורך בס"ד, עכ"ל**.

תורה לשמה סי' תק"ד: שאלה. אחד שבא להזדווג עם אשתו בליל שבת, והואיל והיה הנר עדיין דולק, ורוצה להזדווג עמה אחר כבוי הנר, והיא שוכבת בצידו על המיטה, ומתחבקים זע"ז בקירוב בשר, ומעשה געגועין גרם לה שפלטה זרע שלה לחוץ, שהזריעה היא קודם ששמש עמה

¹²⁷ אמנם בס' בן איש חי (שנה א' פרשת לך לך אות י"ג) כתב רבינו בקוצר מילין: ועוד יש חשש נמי משום לא תלבש אשה כלי גבר, על כן בציצית צריך למנוע אותם, עכ"ל. אך ברור שאין כונתו לדברים אלו, שמלבד שאין בהם לא ראייה לא נימוק ולא מקור, וכן אינם עוסקים בדין מיכל בת שאול כבשני המקומות הנזכרים, יתר על כן: חיבור בן איש חי לא מזכיר ולו פעם אחת בשו"ת רב פעלים ח"א וז"ב. ומשום שתשובות אלו קדמו זמן זמנים טובא למועד חיבור הספר בן איש חי. ועיין בהקדמת הגרי"מ הלל שליט"א לספר אוצרות חיים ימים חמנים (שבת א') מש"כ בזה.

בהכנסת האבר. ובא לשאול אם יש איסור השחתת זרע באשה, ואם עבד האיש איסור בגרמתו זאת או לאו, יורנו ושכמ"ה.

ובתשובתו האריך רבינו מאד בענין זה עיין שם. **ובשאר ספרי רבינו לא מצאנו שהאריך בזה**¹²⁸.

ד. ז"ל רבינו בשו"ת רב פעלים (ח"א סי' י"ב): הנה, מענין לענין נולד לנו חקירה אחת בס"ד בדין הבורר, דאיך יתרו בזה הבורר לבין הערבים, ודילמא הוא בורר לאכול לאלתר. וראה זה פלא, חקירה זו מצאנוה בס' תורה לשמה סי' צ', ח"ל שם: 'והנה, גם בדין הבורר יש ענין כזה, דקי"ל אם בירר אוכל מתוך פסולת כדי להניחו לסעודת בין הערביים ה"ז חייב מן התורה, וגם בזה יש לחקור איך יתחייב בזה סקילה במזיד, דבעינן שיתרו בו, ואיך יתרו, והלא י"ל דילמא בעי לאכול לאלתר דהיינו תוך שעה...!'

פרק ד

אבני פינת ספר תורה לשמה ברשימות רבינו הגרי"ח

לעת האחרונה נגלו לפנינו תעלומות חכמה, רשימות בכת"ק הגרי"ח, והם מסודרים וערוכים על סדר התלמוד. ברשימות אלו ציין הגרי"ח לדברי התלמוד ולצידם רשם מציאותיות שונות שיש למצוא להם פתרון ודמיון מן הדברים הנסמכים. והנה, המעיין ימצא כי מזכרות אלו, הרי הם יסוד ואבן פינה לתשובות הרחבות שבתורה לשמה, אשר הם המה מיוסדות וערוכות על אדני ציונים אלו.

המתבונן ברשימות אלו זוכה ונכנס לחדר משכיתו של הגרי"ח, להתבונן על מלאכתו, איך וכיצד צירף קו לקו, אבן לאבן, לבנינו המפואר קובץ תורה לשמה.

נציג בזה מעט מרשימות אלו, לצד ציון התשובות שנחצבו מהם בתורה לשמה:

א. ערובין דף י"ד ע"ב, אמרה וגמירנא לה מניה, י"ל למה שינה, משמע כל כהא שרי¹²⁹.

ב. שם דף נ"א ע"א, ולא היא לא תני ליה כרבי יוסי אלא כי היכי [ד]ליקבל מיניה, גם זה שרי לשנות¹³⁰.

ג. שם דף נ"ג ע"ב, אמרתי לה כבר סעדתי מבעוד יום וכו', משנין מפני השלום¹³¹.

ד. פסחים דף כ"ה ע"ב, אתמר הנאה הבאה לאדם בעל כרחו וכו', מזה יש ללמוד ענין אם האדם מדבר עם אשת איש יפה והוא נהנה בראייתה, וכן לענין רופא, וכן יש ללמוד לענין קול באשה ערוה והוא שומע קולה מן השכן. צריך לעיין בס' רבי שמעון בהיכא דאפשר ולא אכוון בהך חלוקא דש"ס בקנטריס [בסוכה דף ל"ג ע"ב]¹³².

¹²⁸ ועיין בן יהודע לנדה שם, ובן איש חי ש"א פרשת פקודי אות י"ג.

¹²⁹ תורה לשמה סי' שס"ד.

¹³⁰ שם סי' שס"ד.

¹³¹ שם.

¹³² שם סי' שצ"ד.

ה. שם דף כ"ז ע"א, וסבר אתנייה איפכא כי היכי דניקום רבנן לאיסורא, מכאן דמותר לשנות בכהאי גוונא, ואפילו דלא הוה מפני דרכי השלום כ"א רוצה להעמיד דין תורה על תילו¹³³.

ו. שם דף כ"ח ע"א, גיראה בגיריה מקטיל וכו', יש ללמוד מכאן דאם א' עשה איזה משל של ליסטים על אדם א' אפילו הוא ת"ח אינו נקרא זלזול לת"ח ושרי¹³⁴.

ז. שם דף ק"ח ע"א, זגינן אברכי דהודי, מכאן י"ל דשרי בהכי, ולא אמרינן אין זה דרך חירות¹³⁵.

ח. נזיר דף מ' ע"א, שלשה מגלחין וכו' וכולן שגלחו שלא בתער וכו', י"ל אם כמ"ש יש בתער מצוה טפי גם אם שייר קצת וכו', ומכאן נראה דתער מצוה טפי, ועוד דדמי ללויים כפי רבינו ז"ל¹³⁶.

ט. שם דף מ"ב ע"א, נזיר שגלח והניח ב' שערות ונשרה אחת וגלח אחת וכו', י"ל בעלמא¹³⁷.

י. סוטה דף ל"ג ע"א, אל ישאל צרכיו וכו', י"ל טעם דאין אומר אותם יחיד היינו משום הנז', וא"ת יאמר אותם ומה בכך, לא דנראה דהוא סומך על צדקתו דעדיף כרבים. ומ"ש בריך שמיא וכו', שאני דהוי בהוצאת ס"ת, ושם הוא עת רצון וגם ציבור קאי. ומ"ש יהא רעוא, משום דמקבע על השפע בעולמות ואגב עליו, אבל שאלת צרכיו לחודיה שאני. ומה שיסד הפיוט וכו', משום דתרגום אין נזקקין ולא יתקנאו על גילוי הסוד¹³⁸. ומ"ש בקדיש כתב הרב ז"ל.

יא. שם דף מ"א ע"א, כדי להראות חזותו לרבים, צריך לעיין בהך פסקא בס"ד¹³⁹.

יב. בבא מציעא דף כ"ג ע"א, בהני תלת מילי עבידי רבנן דמשנו וכו'¹⁴⁰.

יג. שם דף ל' ע"ב, אלא רבי ישמעאל ברבי יוסי לכולי עלמא אפקרינהו, ובמלתא בעלמא הוא דאוקמיה וכו', מכאן משמע כל כהא מותר לשנות¹⁴¹.

יד. שם דף ל"ד ע"ב, שאל שתי פרות וכו' שאל מן השותפין וכו', יש לעיין בזה בהנך בעיי ונידוני הנז' בברכי יוסף ז"ל¹⁴² במ"ש בעזה"ו. גם יש לעיין בזה בהך שאלות דאייתו לקמן בדף צ"ו ע"א שאל שתי פרות וכו' בשותפים¹⁴³.

טו. שם דף מ"ב ע"א, ואי שהא למוצאי שבת שיעור וכו', מכאן י"ל דאין בזה החסידות שלא לעשות מלאכה עד אחר סעודה ד' מצוה, דאי יש בזה מצוה הוה פטור דעביד ברשות כדאיתא בב"ק ברך בערב שבת, דלכו"ע פטור דרך ברשות ולא מקרי פושע, מיהו חסידות בעלמא אפשר דהוי בזה¹⁴⁴.

¹³³ שם סי' שס"ד.

¹³⁴ שם סי' רנ"ו.

¹³⁵ שם סי' קל"ה.

¹³⁶ שם סי' שצ"ו.

¹³⁷ שם סי' קל"ו.

¹³⁸ שם סי' מ"ט ובן יהוידע שם.

¹³⁹ עיין שם סי' נ"ח.

¹⁴⁰ עיין שם סי' שס"ד.

¹⁴¹ שם סי' שס"ד.

¹⁴² עיין שם סי' ש"ד.

¹⁴³ עיין שם סי' רמ"א וש"ד.

¹⁴⁴ שם סי' ע"ט.

טז. שם דף ע"ה ע"ב, לישדר לי מר עשרה זחי וכו', משמע כל כהא מותר לשנות, דמסתמות לשון הש"ס נראה דלא נזדמן לו, אלא כך שלח לנסותו¹⁴⁵.

יז. שם במשנה, שוכר עליהן או מטען, ומפרש בגמרא דף ע"ו ע"ב דאומר להם בואו וטלו שתיים ע"ש, משמע כל כהא מותר לשנות ולהערים, ואין בזה משום שקר ולא משום גניבת דעת, ודוק. אל שדי יהיה בעזרתינו אכ"ר¹⁴⁶.

יח. שטר שכירות פועל שכתוב בו ששכרו פועל דאורייתא, ולא ידענו מהו זה. תשובה, עיין בבא מציעא דף פ"ג ע"ג דאגריתו לי כפועל דאורייתא, ע"ש¹⁴⁷.

יט. שם דף צ' ע"ב, הנהו תרי חסידי מחלפי אהדי וכו', מכאן י"ל דאם הביאו לראובן ושמעון מחוץ לתחום מותר להחליף אהדי¹⁴⁸.

כ. שם דף צ"ו ע"א, ראובן הדיר עצמו מנכסי שמעון, ונתן שמעון בחנות ראובן כלים יקרים וכן בביתו, ויש לראובן הנאה בזה שנראה שהוא עשיר ומוכרים לו בהקפה. או שקנה שמעון בית וכתב אותו בשם ראובן. י"ל דמותר דהא איתא התם בדף צ"ו שאלה ליראות בה וכו' ממונא דאית ליה הנאה מיניה וכו'¹⁴⁹.

כא. זבחים דף ה' ע"א, רמי ריש לקיש על מעוהי בי מדרשא וכו', י"ל דהיושב ולומד אם טרח ורוצה לשכב על צדו [מותר]¹⁵⁰.

כב. שם דף כ"ד ע"א, בעי רבי אמי נעקרה האבן וכו' לעולם פשיטא ליה דעד ארעית דתהומא קדיש וכו', מכאן י"ל אם אחר שבנו בית הכנסת והתפללו בה חפרו בתוכה מערה, או שהיה בה מקודם מערה א' ולא התפללו במערה, די"ל דמערה לא קדשה בקדושת בית הכנסת כדין שאמרו גגות ועליות לא נתקדשו, דהא הכא אי לאו דאמרין דאקדש דוד עד תהומא דארעא לא קדשה, וה"ה כאן, ודו"ק¹⁵¹.

כג. שם דף ל"א ע"א, בעי רב אשי חישוב לאכול כזית בשני בני אדם מהו, בתר מחשבה אזלינן וכו', י"ל בזה בההיא בעיות הנז' בברכי יוסף¹⁵².

כד. שאלה, חבורה א' היו מסובים יחד ומדברים בדברי טיול, וא' מהם היה מתהולל בגבורתו, ואמר לו חבריו, אם אמת אתה גיבור הראנו דבר א' מגבורתך, והלה קפץ ונשבע חי וכו' אראך גבורה גדולה כמו גבורה של כהנים. והנה, כל המסובים היו נבוכים בדבר זה לדעת מה היא הגבורה של כהנים שצריך להראות זה לקיים שבועתו. ושאלו את הנשבע מה כוונתך בזה, ומה היא הגבורה של כהנים שאמרת. והשיב, שהוא לא כיון בדעתו כלום על איזה דבר, אלא כך יצא מפיו גבורה של כהנים, שהוא חושב שהכהנים עובדי עבודת המקדש ודאי הם גיבורים. [והיו נבוכים בזה

¹⁴⁵ שם סי' שס"ד.

¹⁴⁶ שם.

¹⁴⁷ שם סי' שנ"ה.

¹⁴⁸ שם סי' פ"א. וע"ע ידי חיים מזכרות שו"ע עמ' קפ"ד.

¹⁴⁹ עיין שם סי' ר"צ.

¹⁵⁰ שם סי' שס"ז.

¹⁵¹ שם סי' ס'. אך בסי' כ' הסתפק בזה. ועיין עוד מש"כ בשו"ת רב פעלים ח"ב או"ח סימן כ"א.

¹⁵² עיין שם סי' רמ"א.

הדבר]. א' אמר שצריך להראות מעשה קידה שצריך לה כח. [וא' אמר] עבודה של קמיצה שהיתה עבודה קשה. וא' אמר שצריך להראות חפינה שהיתה קשה. חה אומר בכה חה אומר בכה, על כן יורנו המורה מה צריך זה להראות דבר גבורה לקיים שבועתו ושכמ"ה. תשובה, הקידה אינה מיוחדת לכהנים, גם החפינה והקמיצה אין זה ענין של גבורה, רק הם מלאכה קשה, לכן אין יוצא ידי חובתו בכך אפילו אם יוכל לעשות. אך בדבר זה יוצא ידי חובת שבועתו אם יוכל לעשותו, והוא ענין מ"ש בגמרא דזבחים דף ס"ד ע"א, א"ר יוחנן בא וראה כמה גדול כחן של כהנים, שאין לך קל בעופות יותר ממוראה ונוצה, פעמים שהכהן זורקן יותר מבשלשים אמה, והקשו בגמרא הני טפי מתלתין וחד הוויין, ומשני מקום גברי לא חשיב. וד"ז תלוי בגבורה, מפני שכל דבר שהוא קל מאד אין נוח לזרקו למרחוק, ואם יעשה דבר כזה הרי זה יוצא ידי חובת שבועתו. והיה זה שלום¹⁵³.

כה. פליאה, שאלו את רבי מנין שאין השטן מקטרג ביוה"כ, א"ל קטורת תוכיח. תשובה, ביאור דבריו יבא נכון ע"פ מ"ש בזבחים דף ס"ח ע"ב, שמאל אית ליה הכשרה ביוה"כ, ופי' רש"י ביוה"כ נטל את המחתה בימינו ואת הכף בשמאלו, ע"ש. והיינו אע"ג דבשאר ימות השנה אין עבודה אלא בימין, אפ"ה מצינו ביוה"כ שהוכשרה גם השמאל, נמצא ביוה"כ דשמאל ג"כ תהיה כמו הימין. וכן השטן כל השנה כולה הוא מן המשמאלים שהוא מקטרג, וביוה"כ עושה מעשה ימין ומדבר טוב על ישראל. והיה זה שלום¹⁵⁴.

כו. מנחות דף ל"ו ע"ב, חייב אדם למשמש בתפילין וכו', י"ל דהחיוב רק למשמש, ודי בזה¹⁵⁵.
כז. שם דף מ"ג, רב יהודה איניש צניעא הוה וכו', מכאן י"ל דאם אינו פושט גלימתו בין בבית המדרש בין בביתו הוי דבר טוב¹⁵⁶.

כח. חולין דף קי"א ע"ב, חס ליה לזרעיה דאבא בר אבא, פי' רש"י להד"מ, י"ל אם שמואל שינה או חשב שנתן לו, וצריך לראות בשאר ראשונים רשב"א ז"ל ועוד¹⁵⁷.

כט. שאלה, מאמרי רבב"ח וכדומה שהם תמוהים, אם הם דרך משל וחידה למה לא נתפרש במאמר עצמו שהוא נאמר ע"ד החידה והמשל. תשובה, האומר חידה אינו צריך לומר שהיא חידה, ורק המשכיל יבין מדבריה שהיא משל וחידה, כי הדברים מוכיחין. וא"ת מסדר הש"ס שהביא המאמר ההוא הו"ל לפרש שהוא נאמר ע"ד המשל והחידה, כדי שלא יטעו דורות הבאים, גם זה אינו צריך, כי הלא גדולה מזו מצינו בש"ס, שגם על מאמרים שאינם תמוהים דבריהם ג"כ קאמר שהם מיוסדים ע"ד המשל והחידה, וכמו שמצינו בערובין וכו'. והרי סתמא דהש"ס כאן גילה לנו דבר זה להודיענו על שיש מאמרים בש"ס ואפילו במשנה וברייתא מאמרים שהם מיוסדים ע"ד המשל והחידה, ותו לא אצטרך לאשמעין בכל מאמר ומאמר אלא המשכיל יבין מדעתו. ומה ששאלתם על מאמר הש"ס בחולין דף קל"ט ע"ב א"ל חנינה מילין וכו', אם יש לך פשט אחר מלבד הפשט שכתב רש"י ז"ל. תשובה, יש לי פשט נכון בזה, והוא א"ל חנינה מילין, ר"ל דברי רוח הן שלא דברו מעולם. והקשה מילין ס"ד, ר"ל אם הם דברי רוח למה אמרם רב כהנא. ומשני במילין, ר"ל

¹⁵³ שם סי' רפ"ח.

¹⁵⁴ שם סי' שס"ה.

¹⁵⁵ עיין שם סי' י'.

¹⁵⁶ שם סי' שס"ט.

¹⁵⁷ שם סי' שס"ד.

הם דברים המלובשים בדברי רוח והיינו לומר שהם דברי משל ולהד"מ, ורק רב כהנא אמרם מדעתו בעבור הכונה העמוקה שיש לו בזה, וכל דבר משל קרי מלין¹⁵⁸.

ל. שאלה, מצות שלוח הקן שהיא יקרה מאד, דבה תלוי ביאת המשיח וכמ"ש במדרש, למה אין מחזרים עליה, והיה מן הראוי לחפש במקומות שדרך העופות לקנן כדי לקיימה. תשובה, מצוה זו לא אמרה רחמנא אלא היכא שתבא לידינו בדרך מקרה, דכתיב כי יקרא, ולא רצה שאנחנו נחזר ונחפש אחריה כדי למצוא אותה. והכי איתא בגמרא דחולין דף קל"ט ע"ב, ת"ר יכול יחזור בהרים וגבעות וכו', ע"ש. ולפי זה אותם המתחסדים לחזר בהרים וגבעות כדי למצוא שלוח הקן, קורא אני בהם כל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט, ואין צריכים לזה כי היכא שהמצוה זו נזדמן מאליה לידם¹⁵⁹.

לא. שם דף ק"מ ע"ב, כנפים מהו שיחוצו, פי' נוצה תלושה וכו', צריך לעיין בהנך ספיקי דשערו כגופו דמי או לאו, בהך דזבחים ביצא חוץ לעזרה, ובהך דעיר הנדחת בסנהדרין, וצריך להתיישב בזה בעזה"ו. גם צריך לעיין בדין הלולב במה שנופל בתוך האגד עליו וכו', גם יש להסתפק בענין התפילין של ראש אם יש לו שערות תלושין מעורבין בשערו אם חוצצין¹⁶⁰.

לב. שאלה, אם א' קיים מצות שלוח ושלח את האם ופרחה, וחבירו יכול לחזור ולצוד ולאכלה, אם יש בזה מדת חסידות שלא לצודה ולאכלה, מאחר דרחמנא אמר לשלחה טוב שתהיה משולחת לגמרי, או"ד אדרבה לאידך גיסא כיון דאתעביד מצוה טוב לצודה ולאכלה. תשובה, איתא בחולין דף קמ"א ע"ב בעובדא דרבא שצדה ואכלה, נמצא אין בזה מדת חסידות ושרי¹⁶¹.

לג. בכורות דף נ"ד ע"ב, העיד רבי ישמעאל בן סתריאל וכו', מכאן י"ל דמותר להזכיר שם מלאך הנז'. אל שדי יהיה בעזרתנו וישמרנו אכי"ר¹⁶².

בשנת תשמ"ח הדפיס רבי דוד יהודיף זצ"ל קובץ מכתבי ידו של רבינו וכינהו 'ידי חיים'. בין שאר הדברים, נדפסו שם ע"ז שאלות אשר המו"ל מכנם 'תורה לשמה'. לא נתברר מה הביאו לקביעה זו, אם מפני החתימה שבחלק מהם 'והיה זה שלום' הזהר לחתימות שבתשובות תורה לשמה, או לפי שבראש אחד העלים נרשם ע"י רבינו '**תורה לשמה בעזה"ו**', ושם מחמת שבאו שם כמה וכמה שאלות ותשובות שהם זהות בתוכם לתשובות שבתורה לשמה¹⁶³.

יהיה איך שיהיה: **בגוף התשובות שבשאלות אלו מופיעים דברי אחרונים לרוב**¹⁶⁴. ומעתה אם אכן צדק הרד"י ז"ל, ויש אסמכתא לכך שהם תשובות תורה לשמה, **הרי שבידינו**

¹⁵⁸ שם סי' שס"ח. ועיין בן יהוידע עירובין דף ס"ג ע"א ובספר אמרי בינה קו' חקרי לב חקירה ט'.

¹⁵⁹ שם סי' רע"ז.

¹⁶⁰ עיין שם סי' י"ב.

¹⁶¹ שם סי' רע"ו.

¹⁶² שם סי' תכ"ד.

¹⁶³ ראה שם סי' ג' ולעומתה סי' רי"ד בתורה לשמה; שם סי' ח' - תורה לשמה סי' ק"ע; סי' ל"ג - תורה לשמה סי' ת"ל;

סי' ל"ה - תורה לשמה סי' רמ"ב; סי' מ"ו - תורה לשמה סי' רמ"א; סי' מ"ז - תורה לשמה סי' רמ"ו.

¹⁶⁴ חקרי לב - סי' א', י"ז; פחד יצחק - סי' ב', ס"ג, ע"א; ברכ"י - סי' י', כ"ג, מ"ז, מ"ח, נ"ה, ע'; קהלת יעקב; עושה שלום - סי' כ"ד; יעיר אזן - סי' מ"ד; שמחת יום טוב - סי' נ"ה; מחזה אברהם - סי' ס"ז; פתחי תשובה - סי' ס"ח; למודי ה' -

תשובות תורה לשמה שטרם נמחקו ונשמטו מהם דברי האחרונים, וזוהי עדות שאין למעלה ממנה על איחורו של חיבור תורה לשמה. ואם אין המדובר בחלק מן חיבור תורה לשמה, אלא שאלות ותשובות גרידא, הרי שבהשוואת הדברים הזהים והשווים מן הנדפסים בידי חיים שם, לדברים הבאים בתורה לשמה, יש להוכיח את זהותו של רבינו כמחבר התשובות שבתורה לשמה.

עוד נמצאו בכת"י זה עשרות מזכרות, אשר ענינם רשימות קצרות שציין רבינו לעצמו מקומות שיש לעיין בהם, או מקומות שיש להביא ראיה מהם לנידון שהיה עוסק בו, והם כמתכונת המזכרות הנזכרות לעיל, אשר נמצאם כתשובות שלימות ומפוארות בספר תורה לשמה.

ברשימות אלו שכתב רבינו לעצמו ולצורכו, כמובן שלא טרח להסתיר מעין עצמו את זהותו כמחבר הדברים שבתורה לשמה, ולפיכך כותב על הדברים המופיעים בתורה לשמה 'כתבתי' 'נסתפקתי' וכו'. וכן מציין לעצמו היאך יבא סדר הדברים בתשובה שבתורה לשמה, היכן להכניס ראיה זו, והיכן לצרף חקירה זו. לפנינו, איפוא, 'יומנו' של רבינו ששימש ליצירת 'חיבור תורה לשמה'.

להלן תשובות בס' תורה לשמה ולעומתם רשימות וציוני הדברים במזכרותיו של

רבינו:

א. תורה לשמה סי' ח': שאלה. תפילין של ראש שדינו להכתב כל פרשה בקלף אחד, וטעה הסופר וכתב בתפילין של ראש פרשת והיה כי יביאך קודם פרשת קדש, דהא ודאי נפסלה פרשת והיה כי יביאך משום דכתב שלא כסדרן. ונסתפקנו אם פרשת קדש קיימא בכשרותה, וסגי לכתוב פרשת והיה כי יביאך אח"כ, או"ד כיון ששינה בסדרן גם פרשת קדש נפסלה, מפני שכבר עשאה שניה, ואיך תחזור ותהיה ראשונה, ולכן צריך לכתוב גם קדש מחדש כדי שתהיה ראשונה. יורנו המורה לצדקה ושכמ"ה. והנה, בהלכות עבודת יוה"כ פרק ה' פסק הרמב"ם ז"ל וכו', **והנה, יש להסתפק בדין זה אם הכונה הא דמהני להזות מדם השעיר פעם שניה לאחר דם הפר,** היינו דוקא אם הרגיש בטעותו קודם שהזה דם הפר וכו', או"ד דאיירי אפילו אם הרגיש בטעותו אחר שהזה דם הפר, שכבר הזה אותו לדם הפר בכונה של פיסול לעשותו מאוחר לדם השעיר וכו'. **ברם מה שיש לי להסתפק הוא בדין הסוטה** דנתחדש לי ספק כזה, והוא דאיתא בגמרא **דסוטה דף י"ז ע"ב כתבה קודם שתקבל** עליה שבועה פסולה, שנאמר והשביע ואח"כ, וכתב וכן פסק הרמב"ם ז"ל, ע"ש. **והשתא יש לי להסתפק אם כבר עשה לה שבועה,** וזכר שכתב הפרשה קודם, אם דיו לכתוב אחרת דוקא עתה שהוא אחר שבועה דתהני לה אותה השבועה שהשביע, או אם צריך להשביע שבועה אחרת. והנה הספק הזה הוא דומה לספק נידון השאלה הנז', ולספק שכתבנו בדין ההזאות וכנ"ל.

ידי חיים עמ' קע"ו: בסוטה דף י"ז ע"ב כתבה קודם שתקבל עליה שבועה, פסולה, יש להכניס ספק בזה אם כבר עשה לה תשובה [שבועה] וזכר, אם די לכתוב אחרת, ויש להכניס ספק זה עם ספק ההזאות **שכתבנו** בדין התפילין בס"ד.

סי' ע"ד. עובדה זו מבטלת את ההשערה שהם המה התשובות החסרות בספר תורה לשמה, שם כמובן לא נמצא מדברי האחרונים בשמם.

ב. תורה לשמה סי' פ"א: שאלה. דבר הבא מחוץ לתחום בשבת, דאסור לאותו שבא בשבילו בו ביום, ומותר לאחרים בו ביום. **אם הובאו ב' דברים לשני בני אדם אם מותר להחליף זע"ז,** או"ד אסור משום דנהנה זה במה שהובא בשבילו, שע"כ נותן לו חבירו את חליפיו. יורינו המורה לצדקה ושכמ"ה. תשובה נראה דמותר, וראיה לזה מהא דאיתא בגמרא דב"מ דף צ' ע"ב גבי שוורים דגנבום נכרים וסרסום והחזירום, דשורת הדין הוא שצריך למוכרם כדי שלא יהנו הבעלים בעבירה. ואמרינן בגמרא מרימר ומר זוטרא ואמרי לה **הנהו תרי חסידי מחלפי אהדדי**, ע"ש. ומכאן יש ללמוד דה"ה הכא בנידון השאלה דמותר למעבד כן. והיה זה שלום ואל שדי ה' צבאות יעזור לי. כ"ד הקטן יחזקאל כחלי נר"ו.

ידי חיים עמ' קפ"ד: מזכרת. יש ללמוד מזה גם לענין דאם הביא ראובן ושמעון דברים מחוץ לתחום דמחלפי אהדדי, **והנה בדין זה כתבתי בקונטרס, דיש ללמוד מן הגמרא דמציעא דף צ' ע"ב הני תרי חסידי מחלפי אהדדי**, ויש לפלפל בזה בעזה"י, ע"כ.

ג. תורה לשמה סי' ת"ג: שאלה. בהא דאמר שמואל בגטין דף ל"ח המשחרר עבדו עובר בעשה, מצינו להר"ן ז"ל שכתב האי דעובר בעשה לאו עשה גמור הוא, דא"כ היכי דחינן ליה משום העשרה בבית הכנסת, ע"ש. ונראה דהוכחה זו דהר"ן ז"ל היא הוכחה גמורה שאין עליה טענה, וקשיא לן דמדברי הרמב"ם ז"ל בה' עבדים פ"ט ה"ו וכן מדברי הרמב"ם והרמב"ן ז"ל בס' המצוות נראה שהוא מ"ע גמורה, וכן נראה מן הסמ"ג וספר החנוך, ולא ידענו מה נשיב לטענת הר"ן ז"ל לפי סברתם. יורנו המורה לצדקה ושכמ"ה. תשובה, לפי סברתם יש לתרץ דבשלימות העשרה לאו דוקא איכא מצוה דרבנן של תפלה בציבור, אלא איכא עוד קיום מ"ע מן התורה של נשיאות כפים דכהנים, **ומה גם דר"א עצמו הוא היה כהן וכמ"ש בביאורי הירושלמי דסוטה פ"ג**, עמ"ש לו הורקנוס בנו שאבד ממנו שלש מאות כור מעשר בכל שנה, ע"ש. ומה שאמרו במדרש שאמר מרע"ה יה"ר שיצא מחלצי, אפשר שהיה מזרעו מצד האם, ולכן שחרר עבדו כדי לקיים מ"ע מן התורה לישא כפיו. ועוד כמה מצוות מד"ס יש בצירוף עשרה קדישים וכיוצא, וגדולה מכולם **מצות קדושה של נקדישך, שהיא מצוה שנצטוינו בפסוק ונקדשתי בתוך בני ישראל**, ופירשו בזה פרשת אמור בר"מ על חיוב לקדש שמו יתברך בסוד נקדישך ונעריצך, ע"ש. והיה זה שלום ואל שדי ה' צבאות יעזור לי.

ידי חיים עמ' קצ"ג: צריך לעיין בסדר הדורות¹⁶⁵ אם ר"א עצמו היה כהן, כמדומה שכך היה וכו'. גם צריך לעיין מהראנ"ח ח"ב סי' ל"ז מ"ש בקדושה דנקדישך שהיא מדרבנן¹⁶⁶.

ד. תורה לשמה סי' רנ"ט: שאלה. חכם אחד כתב פסק דין, ובתוכו הקשה קושיא אחת גדולה בדברי אחד מן הפוסקים הראשונים ז"ל, וכתב עליו שרי ליה מריה. וקצת מן החכמים שראו פס"ד הנז' ערערו עליו, איך יכתוב לשון זה על א' גדול מן הפוסקים הראשונים ז"ל וכו', יען כי **בגמרא דיומא דף פ"ו ע"א איתא היכי דמי חילול השם וכו' כגון דקאמרי אינשי שרא ליה מריה** לפלניא, ע"ש. נמצא כי לשון זה הוא זלזול. על כן יורינו אם האמת אתם בזה ושכמ"ה.

¹⁶⁵ ע"ש שהביא דברי הירושלמי הנז' בדברי רבינו.

¹⁶⁶ הרואה בתורה לשמה יראה, שלפי שראה רבינו דברי המהראנ"ח שם, שכתב שאינה אלא מצוה דרבנן, ודלא כמ"ש כ מהר"ו וכמשמעות הזוהר שהיא מצוה דאורייתא, (עיין בהערותינו בגוף הספר במקומו), לפיכך לא כתב להדיא באופן ברור לתרץ דמשום מצוה דאורייתא דנקדישך, דו"ק היטב בלשוננו.

תשובה ההיא דיומא הנז' שאני וכו', אבל האומר כהאי לישנא על שגגת תלמוד אין זה זלזול בהאי ענינא, **ולישנא דאינשי לחוד ולשון חכמים לחוד**. וראיה לזה כי מצינו וכו', וכן בגמרא **דסוכה דף ל"ב אמר רבא שרא ליה מריה לרבי טרפון** וכו'. נמצינו למדין אין זה הלשון זלזול כאשר חשבו קצת חכמים.

ידי חיים (עמ' קע"ה): סוכה דף ל"ב ע"ב שרא ליה מריה לרבי טרפון, י"ל איך אמר לשון זה עליו, והלא אמרו בגמרא דחק לישראל פרשת קרח יום ב' [גמרא יומא הנ"ל] היכי דמי חילול השם, כגון הא דאמרי אינשי שרי ליה מאריה וכו'. ויש לתרץ דלשון חכמים שאני ולשון אינשי שאני, גם בענין ד"ת שאני.

ה. תורה לשמה סי' נ"ב: שאלה עיר שיש בה בית הכנסת אחת ומתפללים בה כל הקהל ביחד, והמנהג שביום יארציט עולה בעל היא"צ משלים או מפטיר למנוחת הנפטר, ומזמן בשבת אחד וכו', והשניים הם יא"צ של אב ואחד של אם, [והם] מריבים זע"ז על עליית המפטיר, מה יעשו הציבור, למי יתנו לו דין קדימה להעלותו במפטיר, יורינו המורה לצדקה ושכמ"ה. תשובה מסתברא דבעל יא"צ של אב קדים וכו', מטעם דהאיש חייב בכל המצות והאשה פטורה ממ"ע שהז"ג, ועוד מצות עסק התורה דרב כבודה בדרך כללות **נראה שהאיש צריך לכפרה יותר מן האשה** מחמת רבוי המצות שחייב בהם. וגדולה מן הכל שהאשה מוצלח¹⁶⁷ מעון ביטול תורה ועון שז"ל, אשר אלו הם עונות דשכיחי וחמורים מאד. והני מילי של עליות וכיוצא תיקנו רבנן ליתמי **כדי למעבד בהם נחת רוח וכפרה לנפטרים בההוא עלמא**, וכנראה באגדת רז"ל, על כן מהאי טעמא נמי נראה דבעל יא"צ של אב קדים לשל אם.

ידי חיים עמ' קפ"ו: נראה דאזלי בתר האבות **כי הם זוכים בעליות לצורך האבות**, וכן אם זה בשביל אביו זה משל אמו, בשביל אביו קודם דהאיש קדים לאשה, **ולא עוד אלא דצריך כפרה יותר**, ועיין ברכ"י סי' רפ"ד¹⁶⁸.

ו. תורה לשמה סי' רמ"ב: נסתפקנו דדילמא לא אמרינן מצוות לא ליהנות נתנו אלא במצוות דאורייתא, משא"כ במצוות דרבנן לא אמרינן כן. יורינו המורה לצדקה ושכמ"ה. תשובה וכו' סברה זו שכתבתם לחלק בין מצות דאורייתא לדרבנן היא סברת הרז"ה ז"ל, אך הר"ן ז"ל דחה זה, ולא ס"ל כן, והלכה כהר"ן ז"ל, דאין לחלק בין דאורייתא לדרבנן בזה. **וראיה גמורה לזה מגמרא ערוכה בערובין דף פ' ע"ב אתמר רב חייא בר אשי אמר עושין לחי אשרה**, ורשב"ל אמר עושין קורה אשרה, מ"ד קורה כ"ש לחי, ומ"ד לחי אבל קורה לא כתותי מכתת שיעורה, ע"ש. והלכה זו פסוקה בהרמב"ם ז"ל הל' שבת פרק י"ז הל' י"ב, בכל עושין לחיים אפילו בדבר שיש בו רוח חיים ואפילו באיסור הנאת ע"ז וכו', ע"ש. נמצא שגם במצות דרבנן אמרינן מצוות לאו להנות נתנו, דשרי באיסורי הנאה.

ידי חיים עמ' קצ"ה: בענין מצוות לאו ליהנות ניתנו שכתב נחמד למראה¹⁶⁹ דף צ"ח בח"א אי באורייתא דוקא או בדרבנן ג"כ, ע"ש. יש להוכיח מהרמב"ם ז"ל דגם בדרבנן אמרינן כן מדין לחי שעושים באיסורי הנאה, ע"ש.

¹⁶⁷ צ"ל מוצלח.

¹⁶⁸ ועיין בהערותינו לגוף הספר שהערנו כי כל התשובה שבתורה לשמה שם מיוסדת על דברי הברכ"י שם, ע"ש.

¹⁶⁹ למהר"א אשכנזי, אימיר תקצ"ב.

ז. תורה לשמה סי' קל"ו: שאלה. מי שאין לו בליל פסח אלא חצי זית מצה, אם צריך לאכול כדי לעשות בו קצת מצוה וכו', י"ל דחייב לאכול שיש קצת מצוה בחצי שיעור וכו'. והא דקי"ל בדין הגזלה הגזל פחות משהו פרוטה, אע"ג דעשה איסור משום דחצי שיעור אסור מן התורה, עכ"ז אינו בתורת השבחה, ואינו חייב להחזיר, וכנ"ל בהרמב"ם ז"ל הלכות גזלה פרק א', ע"ש. וק' אמאי לא יחזיר יקיים המצוה, ואע"פ שהיא חצי שיעור. הנה, בזה איכא טעמא אחרינא וכו'.

ידי חיים עמ' קפ"ח: בענין חצי שיעור במצות עשה שכתבתי בקונטרס בס"ד, צריך לעיין בשמע יעקב ז"ל דף י"ב ע"ד אות קמ"ב מ"ש בשם הרב המגיד ז"ל **בגזל חצי פרוטה דאסור ואינו חייב להשיב, ע"ש, וצ"ע למה.**

ח. תורה לשמה שם: ובהאי טעמא נמי יש ליישב ג"כ מ"ש במציעא דף כ"ו בדין האבדה בראה סלע שנפל משלשה, דאי לית ביה שוה פרוטה לכל חד וחד אינו חייב להחזיר, ע"ש. וק' אמאי לא חייב להחזיר אי אמרינן חצי שיעור גם במ"ע.

ידי חיים שם: גם צריך לעיין בבעיא דש"ס במציעא באבדה של ג' שותפים, דאין שיעור השבחה לכל א', ע"ש, דהא עכ"פ חייב להשיב אע"ג דהוא חצי שיעור.

ט. תורה לשמה שם: ואמר רבא הרי אמרו נזיר שגילח ושייר שתי שערות לא עשה ולא כלום, בעי רבא גילח אחת ונשרה אחת מהו וכו', ומתוך הכי קאמר אע"פ ששער אין כאן מצות גילוח אין כאן, ע"ש. והנה, בנידון הראשון של הגזלה שם איכא טעמא דחזי לאצטרופי, כיון דאפשר שיחזיר אגודה השנית ג"כ, ואפ"ה קאמר מצות השבחה אין כאן, והיינו ר"ל מצוה שלימה, אבל אה"נ קצת מצוה יש כאן כדין חצי שיעור. אך נידון הב' של הנזיר ליכא טעמא דחזי לאצטרופי, דהא נשרה האחת קודם, ועתה לא נשאר כלום. ואם נבוא לפרש האי לישנא דקאמר מצות גילוח אין כאן בהך לישנא דמצות השבחה אין כאן, משמע דגם דלא חזי לאצטרופי עכ"ז יש קצת מצוה. וראיתי לרבינו הגדול רש"י ז"ל בנזיר דף מ"ב ע"א ד"ה הכי שכתב ח"ל, אע"פ ששער אין כאן מצות גילוח אין כאן, ומיהו דביעבד שפיר דמי, עכ"ל. וצריך להתיישב בכל זה בעזה"ו.

ידי חיים שם: צריך להוסיף בשאלה דחצי שיעור, אע"פ דשער אין כאן מצות גילוח אין כאן. והיינו ר"ל מצוה שלימה, אבל קצת מצוה דחצי שיעור יש כאן. וצריך להביא מ"ש רש"י בנזיר דף מ"ב דביעבד יצא, ע"ש משמע דמהני, מיהו בתרויהו ליכא האי טעמא דחזי לאצטרופי. גם יש לדייק מדנקט שנשר אחת וגלח אחת, ולא נקט שנשר אחת ונשארה אחת, והיה לו להסתפק אם חייב לגלח האחת הנשארת, או דילמא כיון דלא מועיל וכו' אלא דפשיטא דחייב לגלח מדין חצי שיעור, עכ"ל.

ובכן, קבענו שזמן חיבור הספר הוא מאוחר משנת תר"כ; הראינו שהספר בעיר בגדאד נתחבר; הצבענו על דברי הגרי"ח השווים בלשונם ובתכנם בשאר חיבוריו לדבריו בתורה לשמה, וכן על הפניותיו של רבינו בשאר חיבוריו לדבריו שבחיבור זה; הראינו על רשימותיו של רבינו מהם הכין ויסד חיבור זה.

ומעתה הקולות יחדלון, תזרח השמש יאספון, ומטר הויכוח לא יותך עוד ארצה. כי סר המסווה, וירא כל העם כי קרן אור פני רבינו הגרי"ח על זאת המחברת. והיה כל מבקש ודורש

בספר יחזקאל, בין יבין כי יסוד יוסף צדיקא הוא, הוא המשיב ואף נעשה שואל, ויוסף הוא המשביר לחיים לארץ ולדורים, וישת לו הדורים. ובחמלת צור עולמים, עתה היא לו נדפסה בעדי עדיים, ויקום שמו על נחלתו לנחלת עולמים.